

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ÖZEL HUKUKTA
TAŞIYICI ANNELİK

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Gamze ZENGİN

Ankara, 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ÖZEL HUKUKTA
TAŞIYICI ANNELİK

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Gamze ZENGİN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şafak PARLAK BÖRÜ

Ankara, 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI**

**ÖZEL HUKUKTA
TAŞIYICI ANNELİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şafak PARLAK BÖRÜ**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Rifat ERTEN

2- Dr. Öğretim Üyesi Şafak PARLAK BÖRÜ

3- Dr. Öğretim Üyesi Müge ÜREM

Tez Savunması Tarihi: 20.06.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğretim Üyesi Şafak PARLAK BÖRÜ danışmanlığında hazırladığım “Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik (Ankara, 2022)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Zeynep Gamze ZENGİN

20.06.2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK YARDIMCI ÜREME YÖNTEMLERİ

§1. YARDIMCI ÜREME YÖNTEMLERİ.....	5
§2. YAPAY DÖLLENME	10
I. Tanım ve Kavram	10
II. Tarihsel Gelişim.....	12
III. Tercih Sebepleri	13
A. Kısırlık	13
1. Genel Olarak.....	13
2. Kısırlığın Sebepleri.....	16
a. Kadınlarda Kısırlığın Sebepleri	16
b. Erkeklerde Kısırlığın Sebepleri	16
B. Genetik Hastalıkların Tanısının Yapılması.....	17
C. Diğer Sebepler	18
IV. Yapay Döllenme Yöntemleri	19
A. Homolog Döllenme	19
B. Heterolog Döllenme.....	22
1. Sperm Bağışı.....	24

2. Yumurta Bağışı.....	24
3. Embriyo Bağışı.....	25
4. Taşıyıcı Annelik	25
§3. TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN YAPAY DÖLLENME	26
§4. TAŞIYICI ANNELİK.....	30
I. Temel Kavramlar	30
II. Tarihsel Gelişim.....	31
III. Türleri	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
A. Geleneksel Taşıyıcı Annelik.....	35
B. Gestasyonel Taşıyıcı Annelik	37
C. Ticarî ve Ticarî Olmayan Taşıyıcı Annelik	39
1. Ticarî Taşıyıcı Annelik.....	39
2. Ticarî Olmayan Taşıyıcı Annelik	40
IV. Yöntemleri	41
A. Yumurta Hücresinin Gönüllü Anneye Ait Olması	42
B. Yumurta Hücresinin Taşıyıcı Anneye Ait Olması.....	43
C. Yumurta Hücresinin Üçüncü Bir Kişiye Ait Olması	44
V. Aleyhte Ve Lehte Görüşler	45
A. Aleyhte Görüşler.....	45
B. Lehte Görüşler	51

İKİNCİ BÖLÜM

TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİ

§5.TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 54

I. Türk Hukuku..... 54

A. Genel Olarak..... 54

B. Geçerliliği 59

C. Hukukî Niteliği 65

II. Karşılaştırmalı Hukuk 68

A. İzin Veren Devletler 69

B. İzin Vermeyen Devletler..... 73

C. Tarafsız Kalan Devletler 76

D. AİHM Kararları Işığında Taşıyıcı Annelik..... 78

III. Milletlerarası Alanda Yapılan Çalışmalar 80

III. Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinin Hüküm ve Sonuçları..... 89

A. Genel Olarak..... 89

B. Sözleşme Öncesinde Taşıyıcı Annenin Taşınması Gereken Nitelikler 90

C. Tarafların Hakları ve Yükümlülükleri 93

1. Taşıyıcı Annenin Hak ve Yükümlülükleri..... 93

a. Hakları 93

b. Yükümlülükleri..... 93

2. Gönüllü Anne-Babanın Hak ve Yükümlülükleri..... 95

a. Hakları 95

b. Yükümlülükleri..... 96

D. Sözleşmenin Sona Erme Nedenleri 97

§6. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNDE SOYBAĞI	100
I. Genel Olarak	101
II. Taşıyıcı Annelikte Soybağı Sorunu	103
A. Anne Bakımından Soybağı	103
1. Soybağı Bakımından İleri Sürülen Görüşler	105
a. Doğum Olgusunun Üstün Tutulması	105
b. Genetik Bağın Üstün Tutulması	107
c. Çifte Annelik.....	113
d. Niyetin Üstün Tutulması	115
2. Türk Hukuku'na Göre Taşıyıcı Annelikte Anne Bakımından Soybağı ...	116
B. Baba Bakımından Soybağı.....	119
3. Devletlerde Ortaya Çıkan Hukukî Sorunlar.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SINIRAŞAN TAŞIYICI ANNELİKTE ORTAYA ÇIKAN HUKUKİ SORUNLAR

§7. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNE UYGULANACAK HUKUK SORUNU	123
I. Sağlık Turizmi Alanında Taşıyıcı Annelik	125
II. Yabancılık Unsuru.....	128
III. Vasıflandırma Sorunu	130
IV. Uygulanacak Hukukun Tayini.....	132
A. Ehliyeteye Uygulanacak Hukuk	132
B. Şekle Uygulanacak Hukuk.....	133
C. Esasa Uygulanacak Hukuk	134

1. Önerilen Bağlama Noktaları ve Türk Hukuku	134
2. Sözleşmeden Doğan İlişkinin Varlığı ve Maddî Geçerliliği	137
3. Kamu Düzeni Müdahalesi ve Doğrudan Uygulanan Kurallar.....	138
§8. SOYBAĞINA UYGULANACAK HUKUK SORUNU	143
§9. VATANDAŞLIK SORUNU	146
I. Karşılaştırmalı Hukukta	146
II. Türk Hukukunda.....	150
§10. MİRAS SORUNU	153
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	166
ÖZET	198
ABSTRACT	199

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AdVermiG	: Adoptionsvermittlungsgesetz (Alman Evlatlığa Aracılık Kanunu)
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
B.	: Bası
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch (Alman Medenî Kanunu)
BK	: 04.10.1926 tarihli ve 818 sayılı Borçlar Kanunu
bkz.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
dn.	: dipnot
E.	: Esas
Ed.	: Editör
ESchG	: Embryonenschutzgesetz (Alman Embriyo Koruma Kanunu)
ESKHK	: Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
E.T	: Erişim Tarihi
ET.	: In Vivo Fertilization mit Embryotransfer (Embriyo Nakli)
et al.	: ve diğerleri
EÜHDF	: Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

EWHC	: England and Wales High Court (İngiltere ve Galler Yüksek Mahkemesi)
f.	: fıkra
FIGO	: Committee for the Study of Ethical Aspects of Human Reproduction (Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu)
FMedG	: Bundesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortpflanzung (İsviçre Yardımcı Üreme Hakkında Tıbbî Kanun)
GIFT	: Gamete Intrafallopian Transfer (Gamet Transferi)
HD	: Hukuk Dairesi
HFEA	: Human Fertilisation and Embryology Act (İngiltere Üreme ve Embriyoloji Kanunu)
ICCS	: International Commission on Civil Status (Uluslararası Kişi Hâlleri Komisyonu)
ILART	: Italian Law on Assisted Reproduction Technology (İtalya Tıbbî Destekli Üreme Yöntemleri Kanunu)
IVF	: In Vitro Fertilizasyon (Tüp Bebek Uygulaması)
İAHFD	: İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
JSOG	: Japan Society of Obstetrics and Gynecology (Japonya Obstetrik ve Jinekoloji Topluluğu)
K.	: Karar
karş.	: karşılaştırınız
m.	: madde
MHB	: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni
MÖHUK	: 27.11.2007 tarihli ve 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun

No.	: Numara
ODNK	: 29.05.1979 tarihli ve 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun
par.	: paragraf
PGT	: Pre-implantation Genetic Diagnosis (Preimplantasyon Genetik Tanı)
RG.	: Resmî Gazete
s.	: sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBK	: 11.01.2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
TCK	: 26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
TMK	: 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu
UPA	: Uniform Parentage Act (Birleşik Soybağı Kanunu)
ÜYTE	: Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemleri
ÜYTY	: Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Y.	: Yargıtay
YD	: Yargıtay Dergisi
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
ZGB	: Schweizerisches Zivilgesetzbuch (İsviçre Medeni Kanunu)

GİRİŞ

Yardımcı üreme yöntemleri ve yapay dölleme kavramları, doğal dölleme yöntemiyle çocuk sahibi olamayan kişi veya çiftlerin çocuk sahip olmasına olanak sağlayan tıbbî gelişmeler ışığında doğmuştur. Tıp hukukundaki bu gelişmeler sonucunda yapay dölleme yöntemlerinin mümkün olması ve yaygınlaşması, geleneksel aile kavramını büyük ölçüde değiştirmiş ve “*yeni tip aileler*” doğmuştur. Söz konusu yapay dölleme yöntemlerinden birisi de taşıyıcı annelik yöntemidir.

Taşıyıcı annelik çocuk sahibi olmak isteyen kadının kendisinin, üçüncü kişinin veya taşıyıcı annenin yumurtaları kullanılarak geliştirilen embriyoları taşımayı ve çocuk dünyaya geldikten sonra da gönüllü ebeveynlere teslim etmeyi; gönüllü ebeveynlerin ise bir ivaz kararlaştırılmış ise bunu karsılamayı ve dünyaya gelen çocuğu teslim almayı taahhüt ettiği yöntemdir.

Taşıyıcı annelik yönteminin pratikte sağladığı faydaların yanı sıra kavramın temelinde yatan etik sorunların varlığı, öğretilerde derin tartışmalara yol açmıştır. Bu doğrultuda, taşıyıcı annelik lehindeki görüşlerin temelinde çocuk sahibi olamayan çiftlere bu yöntemin bir çare olması bulunmaktayken; taşıyıcı annelik aleyhindeki görüşlerin temelinde taşıyıcı annenin ve çocuğun sömürüldüğü, rahminin kiralandığı ve metalaştırıldığı düşüncesi yer almaktadır.

Taşıyıcı annelik yöntemini kabul eden ülkelerin yanı sıra bu yöntemi zorlaştıran veya yasaklayan ülkeler de bulunmaktadır. Nitekim taşıyıcı annelik, ülkemizde de yasaklanan bir yöntemdir. Gelişen imkânlar dikkate alındığında gün geçtikçe artan sayıda hukuk sisteminde kabul edilen taşıyıcı annelik sözleşmesinin iç hukukta düzenlenmemesi veya yasaklanması, bu yöneme başvurulmasını engellememektedir. Zira çiftler bu işleme yurtdışında başvurabilmektedirler. Çiftlerin ülkemizde yasaklanan bu yardımcı üreme

yöntemine yurtdışında başvurması durumu da taşıyıcı annelik turizmi ve sınıraşan taşıyıcı annelik olgularını doğurmuştur.

Etik açıdan gündeme gelen sorunların yanı sıra, sınıraşan taşıyıcı annelik yönteminin bazı devletlerde mümkün hâle gelmesiyle gönüllü ebeveynlerin bu yöntemle dünyaya gelen çocuklarıyla birlikte ülkemize döndüklerinde birtakım hukukî sorunlarla karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Ortaya çıkan hukukî sorunlara; taşıyıcı annelik yöntemine başvurdıkları ülkeden alınan doğum belgesinin gönüllü ebeveynlerin ülkelerinde tanınmaması, bunun sonucunda da çocuk ile soybağı ilişkisinin kurulamaması gibi durumlar veya çocuğun vatansız kalma ihtimalinin oluşması örnek gösterilebilir. Bu bağlamda taşıyıcı annelik konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlara ve Lahey Konferansı'nın protokol hazırlığına ayrıntılı olarak değinilecektir.

Karşılaştırmalı hukuk açısından incelendiğinde taşıyıcı annelik hususunda ülkelerin ortak bir anlayışta olmadığı görülecektir. Taşıyıcı annelik hususunda milletlerarası bir anlaşma bulunmaması ve konunun her ülke mevzuatında ayrı düzenlenmesinin sonucunda soybağı hukuku, miras hukuku, vatandaşlık hukuku gibi alanlarda tartışılması gereken pek çok husus ortaya çıkmıştır.

Gelişen imkânlarla ayak uydurmak ve ortaya çıkabilecek hukukî sorunlara çözüm oluşturmak için ilk olarak, taşıyıcı annelik uygulamasının anlaşılması, daha sonrasında da hem ulusal hem de uluslararası alanda bu uygulamanın yaratabileceği olası sorunlara değinilmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamımız dışında kaldığından GIFT (*gamet intrafallopian transfer*), ZIFT (*zigot intrafallopian transfer*), mikroenjeksiyon, klonlama gibi döllenme yöntemlerine ve üreme hücrelerinin dondurularak saklanması, ölüm-sonrası (*post-*

mortal) döllenme meselelerine değinilmeyecektir. Bunun yanı sıra taşıyıcı annelik sürecinde aktif rol oynayan  remeye yardımcı tedavi merkezleri, araştırma merkezleri ve hastanelerin de sorumluluklarına tezimizde yer verilmemiştir.

Çalışmamızın temel unsurunu teşkil eden taşıyıcı annelik yöntemi; soybağı, velâyet ve evlât edinme gibi sonuçlar doğurduğu, pek çok ülkede farklı düzenlendiği, sözleşme ile kurulduğu ve yabancılık unsuru barındırdığı için özel hukukun birçok alanını etkilemektedir. Bu nedenle tez konumuz hem medeni hukuk hem karşılaştırmalı hukuk hem de milletlerarası özel hukuk bağlamında ele alınacağı için başlığımız, “ zel Hukukta Taşıyıcı Annelik” olarak belirlenmiştir.

Tezimizin ilk bölümünde, öncelikle genel anlamda yardımcı üreme yöntemleri incelenecektir. Taşıyıcı annelik uygulamasının yapay döllenme yöntemlerinden biri olması sebebiyle yapay döllenme ve bu yöntemlere başvurma sebepleri ve türleri ele alınacak, daha sonra da Türk hukukunda yapay döllenme ile ilgili düzenlemeler incelenecektir. Bu bölümde ayrıca taşıyıcı annelik yönteminden genel anlamda bahsedilecek olup bu kapsamda taşıyıcı annelik uygulamasındaki temel kavramlar tanımlanacak, ardından taşıyıcı annelik kurumunun tarihsel gelişimi, türleri ve yöntemleri ele alınacaktır.

 kinci bölümde, taşıyıcı annelik sözleşmesi genel anlamda incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle bu sözleşme hem Türk hukuku hem de karşılaştırmalı hukuk bakımından değerlendirilecek, milletlerarası alanda yapılan çalışmalardaki güncel durum incelenecektir. Ardından bu sözleşmenin ileride ülkemizde geçerli olduğu olasılıkta bu sözleşmenin tarafları, tarafların hak ve y k ml l kleri, sözleşmenin hukukî niteliği ve sona erme nedenleri incelenecektir. Bu bölümde son olarak taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda dünyaya gelen çocuğun soybağı öğretideki görüşler ışığında incelenecektir.

Son bölümde ise sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesinin özel hukukta yarattığı sorunlara değinilecektir. Bu bölümde sınıraşan taşıyıcı annelik, sağlık turizmi bağlamında ele alınacak ve milletlerarası özel hukukta doğurduğu sorunlar çerçevesinde sınıraşan taşıyıcı annelik incelenecektir. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin yabancılık unsuru içermesi durumunda gündeme gelen sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesinin vasıflandırılması; ehliyet, şekle, bu sözleşmeye ve sözleşmenin sonunda ortaya çıkan soybağına uygulanacak hukukun tespit edilmesi gibi milletlerarası özel hukuka ilişkin konulara da bu bölümde yer verilecektir. Son olarak ise taşıyıcı annelikte vatandaşlık ve miras sorunu irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK YARDIMCI ÜREME YÖNTEMLERİ

§1. YARDIMCI ÜREME YÖNTEMLERİ

Sağlık hakkı, kişinin sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkını ifade etmektedir. Türkiye'nin 2000 yılında imzaladığı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS)¹ m. 12'de de sağlık hakkı, mümkün olan en yüksek seviyedeki sağlık standartlarına sahip olma hakkı olarak tanımlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 56 hükmünde de sağlık hakkı, devletin sağlık hakkını gerçekleştirmek için hizmetlerin sağlanması ödevi ile birlikte yer almıştır².

Sağlık hakkı, son yıllarda gelişen tıbbî imkânlar sayesinde çiftlerin yeni üremeye yardımcı tedavi yöntemlerine başvurabilir hâle gelmesi sonucunda cinsel sağlık ve üreme hakkı bakımından tekrar yorumlanmış, sağlık hakkının üreme hakkına erişimi kolaylaştırması gerektiği belirtilmiştir. Üreme, bir hak olmasının yanı sıra geleneksel toplum yapısından ötürü aile kurmanın bir gereği olarak da görülen çocuk sahibi olma olgusuyla bağlantısı bakımından oldukça önemlidir. Bu hakka soyunu sürdürme hakkı da

¹ RG. 11.08.2003, S. 25196. Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS).

² RG. 09.11.1982, S. 17863, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması" başlıklı 56. Maddesi şu şekildedir: "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler...*".

denmektedir³.

Günümüzde tıbbî teknolojideki gelişmeler ve bu alanda bilimsel araştırmaların artması ile yüzyıllar önce mümkün olmayan üreme yöntemleri uygulanabilir hâle gelmiştir⁴. Bir başka deyişle, üreme teknolojisinin gelişmesi sonucunda yardımcı üreme

³ EROL, Yasemin, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 29; SERT, Gürkan et al., “Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığında Haklar Ekonomik Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 22 No’lu Yorumu 2016”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, C. 6, S. 2, 2019, s. 65; DEMİR, Remzi, *Hukuksal Yönleriyle İnsan Geni Üzerindeki İncelemeler*, Ankara, Adalet Yayınları, 2019, s. 219; ZENGİN, Mehmet Ali, *Biyoloji Uygulamaları ve Tıbbî Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 264; AZARKAN, Ezeli, *Uluslararası Hukukta Sağlık Hakkı*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018, s. 38; SERT, Gürkan, *Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s. 90; MEGA, Ertunç et al., “Türkiye’de Tıbbî Yardımla Üreme Tedavisine Erişim ve Üreme Hakları”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s. 276; GÜLOVA ÖZSOY, Sibel, “Meta Olarak Annelik”, *Biyoetik Araştırmaları*, Ed.: Yeşim Işıl Ülman, Savaş Volkan Genç, Türkiye Biyoetik Derneği Yayını No: XVI, İstanbul, 2012, s. 299; EKİNCİ, Sakine Biset, “Üreme Hakkı Kapsamında Üremeye Yardımcı Teknikler”, *İstanbul Medipol Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2018, s. 70.

⁴ PARLAK BÖRÜ, Şafak, "Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler", *MHB*, C. 39, S. 1, 2019, s. 68; SAYMAN, Yücel, “Biohukuk”, *Milletlerarası Özel Hukuk Perspektifiyle Biohukuk Toplantı Sunumları ve Tartışmalar*, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 166; TÜZÜNER, Özlem, *Adli Genetik ve Tıbbî Biyoloji Bilimlerinin Soybağı Hukukuna Etkileri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2016, s. 1; HATEMİ, Hüseyin, *Aile Hukuku*, 6. Bası, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2018, s. 141; BAFRA, Jale, “Ceza Hukuku Açısından Yapay Döllenme”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 70, S. 1-2-3, 1996, s. 60; SÜMER, Fatma, "Anayasal Haklar Bağlamında Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri", 7. *Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2015, s. 2; GÜNEL YILDIRIM, Hülya, “Tıpta Yapay Döllenme ve Hukuki Sorunlar”,

yöntemleriyle çocuk sahibi olmak mümkün hâle gelmiştir. Çiftler bu sayede soyunu sürdürme haklarını kullanarak, çocuk sahibi olmalarına engel durumları aşabilmekte ve ümitlerini gerçeğe dönüştürmektedirler.

Kısırlık sorunu yaşayan çiftler, aynı cinsten birliktelik yaşayan çiftler, sağlık sorunu yaşama tehlikesi taşıdığı için doğum yapamayan kadınlar, yapay dölleme yöntemlerine başvurarak çocuk sahibi olabilmektedirler. Ülkemizde yılda 40-50 bin çiftin yardımcı üreme yöntemlerine (*assisted reproductive technologies*) başvurduğu belirtilmektedir⁵.

Yardımcı üreme yöntemlerinin gamet transferi (*gamete intrafallopian transfer-GIFT*), embriyo nakli (*in vivo fertilization mit Embryotransfer-ET*), tüp bebek uygulaması

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 4; ZEYTİN, Zafer, “Üreme Tıbbı, Soybağı ve Hukuki Sonuçları”, *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 212; YENERER ÇAKMUT, Özlem, *Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu*, İstanbul, Beta Yayınları, 2008, s. 49; ÖZGÜL, Mehmet Emin, *Yeni Tıbbî Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 132; İNCE AKMAN, Nurten, “Erkeğin Ölümünden Sonra Gerçekleştirilen Dölleme (Postmortal Dölleme) ve Bu Dölleme Sonucunda Doğan Çocuğun Menfaatinin Korunması”, *Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 19; GÖLCÜKLÜ, İlyas, “Sınır Aşan Taşıyıcı Annelikte Soybağının Kurulması”, *Türk Medeni Hukukunda Güncel Tartışmalar Sempozyumu, II Bildiri Özetleri*, Ed.: Dr. Öğr. Üyesi Meliha Sermin Paksoy, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2020, s. 3; AYDIN, Öztürk, “Homolog Dölleme Yoluyla Elde Edilen Tüpteki Embriyonun Yasal Mirasçılığı”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, C. 22, S. 3, 2016, s. 350.

⁵ EKŞİ, Nuray, “Mahkeme Kararları Işığında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar”, *MHB* C. 36, S. 2, 2016, s. 4; KESKİN, İlknur, “Yardımcı Üreme Teknikleri- Etik ve Hukuk”, *Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4 “Üreme”*, İstanbul, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 128; EROL, s. 33; MEGA et al., s. 279.

(*in vitro fertilization-IVF mit Embryotransfer*) ve yapay dölleme (*artificial insemination-in vivo fertilization*) olmak üzere dört türü bulunmaktadır⁶.

Gamet transferi yönteminde, döllendirilecek olan yumurta ve sperm, yumurta kanalına veya rahme yerleştirilerek dölleme kadının rahminde gerçekleştirilmektedir⁷.

Tüp bebek uygulamasında (*in vitro fertilizasyon*), yumurta hücreleri dış ortamda bir tüp içerisinde döllendirilmekte ve oluşturulan embriyo kadının rahmine nakledilmektedir⁸.

⁶ BAYGIN, Cem, *Soybağı Hukuku*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010, s. 16; ACABEY, Mehmet Beşir, *Soybağının Kurulması Genel Olarak Sonuçları*, İzmir, Güncel Hukuk Yayınları, 2002, s. 175; NOMER, Haluk N., “Sunî Dölleme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri”, *Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan*, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2000, s. 545; ÖZPULAT, Funda, “Yardımcı Üreme Teknikleri, Etik ve Sağlık Personelinin Sorumlulukları”, *Kastamonu Sağlık Akademisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 29; ÖZCAN, Hande, “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti”, *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 5, 2015, s. 104; ALİŞAN ŞAHİN, S. Miraç, *Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezlerinin Hukuki Sorumluluğu*, İstanbul, Aristo Yayınları, 2021, s. 9; EROL, s. 34; EKŞİ, s. 4; KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu, *Türk Medeni Hukuku’nda Biyoetik Sorunlar*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011, s. 189; KLEIN, Renate, *Surrogacy: A Human Rights Violation*, Australia, Spinifex Press, 2017, s. 7.

⁷ ARDA, Berna, ŞAHİNOĞLU PELİN, Serap, KAYI, Ayten Çangır, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin (IVF’nin) Getireceği Tıbbî Etik Sorunlar”, *Tıbbî Etik*, C. 1, S. 1, 1993, s. 54; EROL s. 69.

⁸ ÇİÇEK M. Nedim, MOLLAMAHMUTOĞLU, Leyla, *A’dan Z’ye Yardımcı Üreme Teknikleri*, Ankara, Palme Yayınları, 2009, s. 191; AKINTÜRK, Turgut, ATEŞ, Derya, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku*, C. 2, 23. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2021, s. 345; KESKİN, Dilşad, “Embriyonun Evlat Edinilmesi”, *Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri Tam Metin Kitabı*, Ed.: Doç. Dr. Alper Uyumaz, Doç. Dr. Mehmet Akçaal, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Tüzemen Atik, Ankara, Nobel Yayınları, 2020, s. 3; ŞENSÖZ MALKOÇ, Ebru, “Milletlerarası Özel Hukukta Embriyo”, *Milletlerarası Özel Hukuk Perspektifiyle*

Bir diğ er yöntem olan embriyo nakli yöntemi, (*in vivo fertilization mit Embryotransfer*) döllenmenin bir kadının yumurta kanalında veya rahminde gerçekleştirilmesi, sonrasında döllenmiş yumurtanın rahimden alınıp bir başka kadının rahmine yerleřtirilmesidir⁹.

Yapay döllenme yöntemi (*artificial insemination*) ise, herhangi bir dışsal müdahale olmaksızın sperm ve yumurtanın doğal yollarla birleşmesi için gerekli unsurlarının bulunmaması, bu unsurların eksikliği veya işlevlerindeki sorunlar gibi bazı sebeplerle doğal döllenmenin gerçekleşemediği durumlarda dışarıdan müdahale ile gerçekleştirilen y ntemdir¹⁰.

Biohukuk Toplantı Sunumları ve Tartışmalar, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 146; MEGA et al., s. 281; KALKAN OğUZTüRK, s. 194; TURAN, Ramazan, “Soybağının Reddi Davası ve Yapay Döllenme, Tüp Bebek ve Taşıyıcı Annelik Hâllerinde Soybağının Belirlenmesi ve Reddi”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 168, 2020, s. 1655.

⁹ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 546; ACABEY, s. 175; EROL, s. 35.

¹⁰ Yapay döllenme kavramının eski tabirle “sun’i ilkah” olarak yer aldığı eserler için bkz. ATEş, Mustafa, “Nesep Hukuku Yönünden Sun’i Usullerle Dünyaya Getirilen  ocukların Durumu”, *YD*, C. 20, S. 3, 1994, s. 331; GÜNEL YILDIRIM, s. 45; TOSUN,  ztekin, “Ceza Hukuku Bakımından Sun’i İlkah”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 25, S. 1-4, 1960, s. 107; CİHAN, Erol, *Sosyal ve Hukuki Bakımdan Suni İlkah*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 1971, s. 18; ZEVKLİLER, Aydın, “Tedavi Amaçlı Müdahalelerle Kişilik Hakkına Saldırının Sonuçları (1982 - 1983  ğretim Yılı Açılış Dersi Metni)”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 1983, s. 33. “Suni döllenme” kavramı için bkz. NOMER, *Suni Döllenme*, s. 545. Tanım için ayrıca bkz. IşIK ÖZCAN, Funda et al., “Türkiye’de  remeye Yardımcı Teknikler ile İlgili Hukuki Düzenlemelerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics*, C. 3, S. 3, 2017, s. 145; SERT, Selin, “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuksal Düzenlemeler”, *Legal Hukuk Dergisi  zel Sayı Rona*

§2. YAPAY DÖLLENME

I. Tanım ve Kavram

Yapay dölleme, dar ve geniş olmak üzere iki farklı anlama sahiptir. Geniş anlamda yapay dölleme, erkeğin üreme hücresi olan sperm ve kadının üreme hücresi olan yumurtanın doğal döllemedeki cinsel ilişki olmadan döllendirilmesini ifade eden genel kavramdır. Dar anlamda yapay dölleme ise, doğal dölleme yoluyla gebeliğin sağlanamaması hâlinde erkeğin üreme hücresi olan spermin kadının rahmine şırınga edilmesi veya yumurta kanalına aktarılması işlemidir¹¹. Yapay dölleme kavramı, günümüzde dar anlamıyla kullanılmaktadır¹².

Yapay dölleme yöntemi, cinsel ilişki olmaksızın sperm ve yumurtanın tıbbî

Aybay'a Armağan, C. 1, Legal Yayınları, 2014, s. 2015; AYDIN, Öztürk, “Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşmelerin Hukuki Niteliği”, *Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 2, 2015, s. 119.

¹¹ ÖZDEMİR, Hayrunnisa, RUHİ, Ahmet Cemal, *Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)*, 3. Bası, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 261; TURGUT, Cemile, *Yapay Dölleme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016, s. 3; AYDIN, Öztürk, *Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluk*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 3; ERGÜNEŞ, Seda, “Yapay Dölleme”, *İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II*, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 167; DEMİR, s. 221; EROL, s. 35; ZEYTİN, s. 231; KIRKBEŞOĞLU, Nagehan, *Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2006, s. 42.

¹² SERT, *Yapay Dölleme*, s. 2016; KILIÇOĞLU YILMAZ, Kumru, “Yapay Döllemede Soybağı Sorunu”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 10, S. 104, 2015, s. 44; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 3; ERGÜNEŞ, s. 167; İNCE AKMAN, s. 21; YILDIZ, Canset, KARTAL, Dilşah Büşra, TİRYAKİ, Beyza, “Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, C. 7, S. 2-1, 2008, s. 556.

müdahalelerle döllendirilmesidir¹³. Bu yöntem, yardımcı üreme yöntemlerinden biri olduğu ve bir tedavi yöntemi olarak kabul edildiği için hukuka uygun bir tıbbî müdahale teşkil etmektedir¹⁴.

Bir diğer yönden ele alındığında yapay döllenme yöntemi; çocuğun geçmişi hakkında bilgi sahibi olması, bu sayede kişiliğini oluşturmaları ve geliştirmelerini sağlayan kökenini öğrenme hakkıyla doğrudan bağlantılıdır. Çocuğun kökenini öğrenme hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de yer almaktadır¹⁵. Çocuğun genetik haritasını ve potansiyel kalıtsal hastalıklarını bilmesi, sağlığını koruyabilmesi ve kişiliğini geliştirebilmesi açısından gereklidir¹⁶.

¹³ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 546; KESKİN, Dilşad, “Bölünmüş Annelik ve Ana Yönünden Soybağının Reddi”, *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1-2, 2020, s. 1993; CİHAN, s. 19; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 119.

¹⁴ ÖZSUNAY, Ergün, “Üremeye Yardımcı Tedavi Tekniklerine İlişkin Hukuki Sorunlar”, *II. Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 7-8 Kasım 2008, s. 59; ÖZPINAR, Berna, “Hekimlerin Yapay Döllenmelerde Hukuki Sorumluluğu”, *II. Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 7-8 Kasım 2008, s. 36; ÇAKAL, Ayça, *Türk Özel Hukukunda Tıbbî Müdahaleye Rıza*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018, s. 106; CİHAN, s. 19; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 119.

¹⁵ RG. 11.12.1994, S. 22138, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme m. 7: “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana, babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.”

¹⁶ SEROZAN, Rona, *Çocuk Hukuku*, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2017, s. 185; BAYSAL, Başak, “Çocuğun Kökenini Öğrenme Hakkı”, *Prof. Dr. Rona Serozan’a Armağan*, C. I, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 498; USTA, Sevgi, *Çocuk Hakları ve Velâyet*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2012, s. 50; TURAN BAŞARA, Gamze, “Çocuğun Biyolojik Ana-Babasını Öğrenme Hakkı”, *Evrensel Hukuk*

II. Tarihsel Gelişim

Yapay dölleme, ilk olarak 1790-1799 yılları arasında Londra’da *John Hunter* isimli bir doktor tarafından, çocuk sahibi olamayan bir çiftte uygulanmış ve kocanın spermeleri eşinin rahmine aktarılmıştır¹⁷. Ancak modern anlamda söz edilen yapay dölleme kavramı, 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. İlk tüp bebek olan *Louise Brown*, Londra’da 25 Temmuz 1978 tarihinde dünyaya gelmiştir¹⁸. Bunu takiben Almanya’da ilk tüp bebek 1982, İsviçre’de 1985 ve Türkiye’de ise 1989 yılında doğmuştur¹⁹.

İlkeleri Işığında Türk Medeni Hukukunda Değişimler Sempozyumu, Ed.: Yrd. Doç. Dr. Emel Badur, Yrd. Doç. Dr. Gamze Turan Başara, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s. 265.

¹⁷ EROL, s. 79; CİHAN, s. 26; SILLS, Eric Scott, *Handbook of Gestational Surrogacy: International Clinical Practice and Policy Issues*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016, s. 1; JAUNIAUX, Eric, RIZK, Botros, *Pregnancy After Assisted Reproductive Technology*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 4; TOSUN, s. 107; KIRKBEŞOĞLU, s. 42.

¹⁸ YILDIRIM, Hülya Deniz, "Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar", *Adli Tıp Dergisi*, C. 31, S. 3, 2017, s. 144; GÖNENÇ, Fulya İlçin, "Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar", *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 69; ZENGİN, s. 262; UNGAN ÇALIŞKAN, Hazal, "Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış", *Marmara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C. 22, S. 1, 2016, s. 493; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 397; ALİŞAN ŞAHİN, s. 4.

¹⁹ JAUNIAUX, RIZK, s. 17; MARGALIT, Yehezkel, *Determining Legal Parentage: Between Family Law and Contract Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2019, s. 39; AYTAÇ, İsmail, "Yardımcı Üreme Tekniklerinin Hukuk ve Adli Tıp Açısından İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2002, s. 7; SAVRAN, Bülent, "İn Vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferinde Etik ve Hukuksal Sorunlar", *Tıbbî Etik*, C. 4, S. 2, 1996, s. 74; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 192; EROL, s.

III. Tercih Sebepleri

Çiftlerin yapay dölleme yöntemlerine başvurmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan akla ilk geleni kısırlıktır. Zira bireyler kısırlık durumunda doğal dölleme yöntemiyle gebe kalamamakta ve bu nedenle de yapay dölleme yöntemlerine başvurmaktadır. Yine, doğal yöntem ile gebe kalınması durumunda annenin veya dünyaya gelecek çocuğun sağlığının tehlikeye girme riski bulunması, annenin yumurtalıklarında sorun bulunması veya rahminin bulunmaması gibi durumlarda da yapay dölleme yöntemleri tercih edilmektedir²⁰. Bunun yanı sıra yapay dölleme yöntemine, döllemiş embriyonun potansiyel genetik hastalıklarının annenin rahmine yerleştirilmeden önceki aşamada teşhis edilebilmesi için de başvurulmaktadır²¹.

A. Kısırlık

1. Genel Olarak

Geçmişte kısırlık sorunu yaşayan insanlara pek çok kültürde kabul görmeyen sperm bağışısı yöntemine başvurmaları önerilmekteydi. Yumurta bağışısının kısırlığa olanak

80; <https://m.haberturk.com/yerel-haberler/59989966-ozel-turkiyenin-tup-bebek-yolculugunda-30-yilturkiyenin-ilk-tup-bebek-merkezi-30-yil-once> (E.T: 12.09.2021).

²⁰ MORTAVAZI, Sarah, “It Takes a Village to Make a Child: Creating Guideliness for International Surrogacy”, *Georgetown Law Journal*, C. 100, S. 6, 2012, s. 2249; ÜNVER, Yener, “Ceza Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 293-294.

²¹ CROSBY, Courtney, “Article: Keeping up with Gestational Carrier Agreements: Considerations Regarding the Regulation of Surrogacy”, *Rutgers Journal of Law & Public Policy*, C. 17, S. 2, 2020, s. 367; TÜRKMEN, S. Ahsen, “Milletlerarası Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik”, *Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler*, Ed.: Prof. Dr. Günseli Öztekin Gelgel, Doç. Dr. Faruk Kerem Giray, İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s. 140; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 556.

sağlaması süreci ise tıbbî teknolojinin gelişmesine bağlı olarak daha sonraları ortaya çıkmıştı²².

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan tanımlama uyarınca kısırlık (*infertilité*), bireylerin bir yıl boyunca korunmadan ve düzenli olarak cinsel ilişkide bulunmalarına karşılık kadının gebe kalamaması durumu olarak tanımlanmıştır²³.

Günümüzde neredeyse yedi yetişkinden birinde yani dünya nüfusunun yaklaşık 80 milyonunda kısırlık sorunu görülmektedir²⁴. Bu sorun eşler için psikolojik açıdan rahatsız

²² DAVIES, Melanie, WEBBER, Lisa, OVERTON, Caroline, *Infertility*, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 2; MCLEAN, Sheila, MASON, John Kenyon, *Legal & Ethical Aspects of Healthcare*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 99; KUMCAĞIZ, Hatice, “Üreme Sistemi ve Cinsel Sağlık”, *Cinsel Sağlık Eğitimi*, 3. Bası, Ed.: Kurtman Ersanlı, Hatice Kumcağız, Pegem Akademi Yayınları, 2020, s. 96; DEMİR, s. 233.

²³ Dünya Sağlık Örgütü’nün (*World Health Organisation-WHO*) kısırlık ile ilgili açıklaması için bkz. <https://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/multiple-definitions/en/> (E.T: 20.06.2021).

²⁴ SHER, Geoffrey, MARRIAFE DAVIS, Virginia, STOESS, Jean, *In Vitro Fertilization: The A.R.T. of Making Babies (Assisted Reproductive Technology)*, New York, Sky Horse Publishing, 2013, s. 22; PIERSANTI, Valeria et al., “Surrogacy and “Procreative Tourism”, What Does the Future Hold from the Ethical and Legal Perspectives?”, *Medicina*, C. 57, S. 47, 2021, s. 2; QUINLAN, Adam, “Recognizing Gestational Surrogacy Contracts: “Baby Steps” Toward Modern Parentage Law in Maine after Nolan v. LaBree”, *Maine Law Review*, C. 65, S. 2, 2013, s. 809; ULUBAŞOĞLU, Hasan, “Gebelik”, *Cinsel Sağlık Eğitimi*, 3. Bası, Ed.: Kurtman Ersanlı, Hatice Kumcağız, Pegem Akademi Yayınları, 2020, s. 183; GÜLOVA ÖZSOY, s. 300; GÖÇMEN, Ahmet, “Yardımcı Üreme Teknikleri ve Üreme Tıbbı Hukuku”, *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 76; İLTAŞ, Yiğit, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 201-202, 2021, s. 1015; SAVRAN, s. 77; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 144; ÖZPULAT, s. 29; EROL, s. 108; WHO, *Mother or*

edici ve stresli bir durum yaratabilmekte, hatta çiftlerin boşanmalarına, ayrımcılığa uğramalarına ve ötekileştirilmelerine sebebiyet verebilmektedir²⁵.

Kısırlık, her iki cinsiyetten de kaynaklanabilir. Erkeklerde kısırlığın sebeplerine üreme organıyla ilgili anomaliler, sperm sayısının veya kalitesinin düşük olması; kadınlarda kısırlığın sebepleri olarak yumurtlama bozukluğu, yaş, tüplerdeki sorun, hormonal sorunlar örnek gösterilebilir²⁶. Bunun yanı sıra sebebi açıklanamayan ve dolayısıyla da kimden kaynaklandığı tespit edilemeyen kısırlık sorunuyla da karşılaşılmaktadır. Kısırlık sebeplerinin %40'ının erkekten, %40'ının kadından ve %10'unun her iki eşten kaynaklandığı, son olarak kısırlık sorunu yaşayan çiftlerin %10'unda ise kısırlığın tıbbî sebebinin açıklanamadığı belirtilmektedir²⁷.

Nothing: The Agony of Infertility, Bulletin of the World Health Organization, <https://www.who.int/bulletin/volumes/88/12/10-011210/en> (E.T: 10.02.2021).

²⁵ AYDIN, Erdem, “Taşıyıcı Annelikle İlgili Etik Sorunlar”, *Uzmanlık Sonrası Eğitim ve Güncel Gelişmeler Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 20; İLTAŞ, s. 1016; ÖZPULAT, s. 27.

²⁶ BENTLEY, Gillian R., *Infertility in the Modern World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 19; MCLEAN, MASON, s. 101; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 4; CİHAN, s. 21.

²⁷ ERKANLI ŞENTÜRK, Gözde, “Donör Gamet Kullanımlarına Etik Açısından Bakış”, *Türkiye Biyoetik Derneği VI. Tıp Etiği Kongresi “Biyoetikte Yeni Ufuklar” Bildiri Özetleri Kitabı*, 2010, s. 149; BABALIOĞLU, Rabiye, “Tüp Bebek: Yardımla Üreme Teknikleri”, *SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 23, 2012, s. 50; YILMAZ, Sinan, “Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim “Surrogate Motherhood”, *İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2002, s. 6; SHER, MARRIAFE DAVIS, STOESS, s. 23; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 135; GÜLOVA ÖZSOY, s. 301; EROL, s. 108; ÖZPULAT, s. 28.

2. Kısırlığın Sebepleri

a. Kadınlarda Kısırlığın Sebepleri

Genetik hastalık bulunması, kanser tedavisi görme, kadının rahminin doğuştan bulunmaması veya sonradan alınması gibi rahme ilişkin sorunlar veya erken menopoz, düzensiz veya olağan dışı yumurtlama, yaştan ilerlemesi sebebiyle yumurtlayamama, kadının yumurtalık kanallarının tıkalı olması gibi yumurtlama bozukluklarının bulunması kadınlarda kısırlığın temel sebeplerini oluşturmaktadır²⁸. Kadınlarda kısırlığın diğer sebepleri ise daha önce IVF başarısızlığı bulunması, tekrarlayan düşükler, yanlış kürtaj ve doğum sonrası komplikasyonlar olarak sayılabilir²⁹.

b. Erkeklerde Kısırlığın Sebepleri

Erkeklerde kısırlığın sebepleri; sperm sayısının veya kalitesinin düşük olması, hareketlerinin yavaş olması, sperm kanallarında tıkanıklık bulunması, üreme organıyla ilgili anomaliler olması, sakatlık bulunması; hormon problemleri, genetik veya kronik bir hastalığın bulunması şeklinde sayılabilir³⁰.

²⁸ Polikistik Over Sendromu olarak bilinen yumurtlama bozukluğu, kadınlarda kısırlığın en yaygın nedenini oluşturmaktadır. Bkz. ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 59. Kısırlığın diğer sebepleri için bkz. KUŞ, Özgür, ÖZBEK GÜVEN, Gamze, “Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, C. 8, S. 2, 2021, s. 127; EROL, s. 108; TURGUT, s. 7; YILMAZ, s. 7; MCLEAN, MASON, s. 101; ULUBAŞOĞLU, s. 183.

²⁹ KESKİN, *Etik*, s. 130; HATZIS, Aristides N., “The Regulation of Surrogate Motherhood in Greece”, *SSRN Electronic Journal*, 2010, s. 2; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 492.

³⁰ Erkeklerde kısırlığın değerlendirilmesi için fiziki muayene, semen analizi, hormonal bazı testler yapılması gerekmektedir. Bkz. ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 283. Ayrıca bkz. DAVIES, WEBBER, OVERTON, s. 60; SERDAROĞULLARI, Münevver, “Erkek İnfertilite Nedenleri”, *Experimed*, C. 10, S. 3, s. 146; EROL, s. 108; TURGUT, s. 8; KUMCAĞIZ, s. 104; BABALIOĞLU, s. 52.

B. Genetik Hastalıkların Tanısının Yapılması

Yapay döllemeye başvurunun bir diğer sebebi de genetik hastalıkların teşhis edilebilmesi amacıyla embriyonun kadının rahmine aktarılması öncesinde tanının konulabilmesidir. Preimplantasyon genetik tanı (*PGT-Pre-implantation Genetic Diagnosis*) olarak adlandırılan bu yöntem, bebeğin henüz embriyo olduğu dönemde hastalıklarının belirlenmesini sağlamaktadır³¹. Bu sayede sağlıklı embriyonun aktarılması sağlanabilmektedir. Ayrıca PGT yöntemi ile çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi ve organ nakli için uygun donör olup olmadığının anlaşılması da mümkündür³².

Avrupa Konseyi Bakanlığı Komitesi'nin Genetik Danışmayla İlgili Tavsiye Kararı³³ ve Türkiye'nin de tarafı olduğu İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi³⁴ m. 12 hükmü beraber dikkate alındığında, preimplantasyon genetik tanı testlerinin bir hastalık geninin tespiti veya bir yatkınlığı ortaya çıkarmak amaçlı yapılması durumunda, buna izin

³¹ PGT, tüp bebek uygulaması aşamasında (in vitro fertilizasyon) veya spermin enjekte aşamasında embriyonun test edilmesi sürecini ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜRBÜZ, Nagehan, *Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014, s. 75; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 249. Ayrıca bkz. AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 35; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 150.

³² HAKERİ, Hakan, "Türk Hukukunda Yapay Dölleme", *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 106; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 154; ÜNVER, s. 294; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 144.

³³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Prenatal Genetik Tarama, Prenatal Genetik Tanı ve Bunlarla İlgili Genetik Danışmaya ilişkin R.(90)13 sayılı Tavsiye Kararı, 21.06.1990.

³⁴ RG. 20.04.2004, S. 25439, Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi).

verilmesi gerektiği söylenebilir³⁵. Buna karşılık Türk hukukunda, Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTY) 17. eki uyarınca preimplantasyon genetik tanının yapılması yasaklanmaktadır³⁶.

C. Diğer Sebepler

Yapay dölleme yöntemine başvurunun diğer sebepleri ise; çiftlerin uzak yaşaması, savaş hâli, hapiste olmaları gibi zorunlu sebeplerle yan yana bulunamaması olarak gösterilebilir³⁷. Örneğin 2. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'nda yapay döllemenin sıklıkla kullanılan bir üreme yöntemi olduğu bilinmektedir³⁸.

Yapay döllemeye başvurulma sebepleri zamanla çeşitlenmiştir. Partneri olmayanlar veya tek başına çocuk sahibi olmak isteyenler, eşcinsel evlilik yaşayan kişiler tarafından sperm bağıışı ve yumurta bağıışı gibi yöntemler tercih edilmektedir. Ayrıca doğum yapması hâlinde fiziğinin bozulmasını istemeyen veya gebelik sürecinde

³⁵ YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 144; ÜNVER, s. 294.

³⁶ RG. 30.09.2014, S. 29135, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTY), Ek-17.

³⁷ İkinci Dünya Savaşı'nda 10 bin Amerikan askerinin yapay döllemeye kullanılmak için spermelerini gönderdiği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. CİHAN, s. 27. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin önüne gelen *Dickson* ve Birleşik Krallık Davası'nda, cinayet suçundan 15 yıl hapis cezası bulunan hükümlü ve başvurana, tahliye zamanında kadının ileri yaş dolayısıyla çocuk sahibi olma ihtimalinin bulunmaması dolayısıyla yapay dölleme için başvuran çiftin başvurusu reddedilmiş, Büyük Daire ise 4 Aralık 2007'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 8'de yer alan özel hayat ve aile hayatına saygı ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Karar için bkz. AİHM, *Dickson*/Birleşik Krallık Davası, 04.12.2007, No: 44362/04.

³⁸ EROL, s. 110; TURGUT, s. 19.

kariyerinin zarar görmesini istemeyen kadınlar da taşıyıcı anneliği tercih etmeye başlamışlardır³⁹.

IV. Yapay Döllenme Yöntemleri

Yapay döllenme yönteminde çocuk isteyen evli çiftlerin üreme hücrelerinin kullanılması durumu homolog, başka üçüncü kişilerin üreme hücrelerinin kullanılması durumunda ise heterolog döllenme yöntemidir.

A. Homolog Döllenme

Homolog döllenme, evli çiftlerin üreme hücreleri olan yumurta ve sperminin kullanıldığı yöntemdir⁴⁰. Bu döllenme yöntemine; sperm sayısının az olması, hareket gücünün yetersiz olması, fiziksel veya ruhsal sebeplerle doğal döllenmenin gerçekleştirilememesi gibi kısırlık sorunlarının yaşandığı durumlarda başvurulmaktadır. Ayrıca homolog döllenme yöntemine, eşlerden her ikisinin de üreme yeteneği

³⁹ SAVAŞ, Esra, “Tıp Hukukunda Taşıyıcı Annelik”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2019, s. 25; REYHANİ YÜKSEL, Zeynep, *Velâyet Hakkı ve Anayasal Sınırları*, 2. Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2020, s. 59; TEKDOĞAN BAHCIVANCI, Işıl S., “Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, Türkiye Barolar Birliği, C. 1, 2019, s. 747; TÜZÜN ARPACIOĞLU, Işıl, “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, 2013, s. 17; ÜNVER, s. 294; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 493.

⁴⁰ AYTAÇ, İsmail, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi”, *Adalet Bakanlığı Dergisi*, C. 93, S. 11, 2002, s. 188; ÇAM, Gülçin, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi”, *T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, 2013, s. 158; TURGUT, s. 27; EROL, s. 37; ALİŞAN ŞAHİN, s. 14; KIRKBEŞOĞLU, s. 47; DEMİR, s. 223; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2016; ATEŞ, *Nesep*, s. 332; KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1994; BAYGIN, *Soybağı*, s. 15; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 56; IŞIK ÖZCAN et al., s. 146.

bulunmasına karşılık doğal döllemenin eşlerin uzakta olması sebebiyle mümkün olmadığı durumlarda da başvurulmaktadır⁴¹.

Homolog dölleme yöntemi evli çiftlerin üreme hücrelerinin kullanılması sebebiyle tıbbî tedavi niteliğinde değerlendirilmekte ve bu sebeple yönteme tıbben ve hukuken müsaade edilmektedir⁴². Tıbbî müdahale teşkil eden homolog dölleme yönteminin hukuka uygun olması için, tıbbî müdahalenin tüm şartlarını sağlaması gerekmektedir⁴³. Anayasa m. 17 hükmünde tıbbî zorunluluk durumları ve kanunda yazılı hâller saklı kalmak kaydıyla kişinin vücut bütünlüğüne dokunulmaması ve rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulmaması gerektiği hükme bağlanmıştır⁴⁴. Anayasa, Hasta Hakları Yönetmeliği ve Türk Tabipleri Birliği Kanunu⁴⁵ hükümleri dikkate alındığında

⁴¹ İNCE AKMAN, s. 22; ERGÜNEŞ, s. 168.

⁴² METİN, Sevtap, *Biyo-Tıp Etiği ve Hukuk*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010, s. 487; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 4; TÜZÜNER, s. 63; KIRKBEŞOĞLU, s. 48; ÇAKAL, s. 106. Homolog döllemeye hukuken izin verilmekteyken evli olmayan bekâr kişilerin başvurabildiği heterolog döllemeye ülkemizde izin verilmemesini, TMK'nın evlilik içi-evlilik dışı çocuk ayrımını kaldıran sistematığıne aykırı bulan görüş için bkz. SİNEM TEK, Gülen, "Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler", *İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II*, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 116; ATEŞ, *Nesep*, s. 332; KESER, Leyla, Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterchaftsvertrag), *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, C. 7, S. 52, 1997, s. 306; DEMİR, s. 174.

⁴³ HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 105; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 41; ÖZPINAR, s. 36; ERGÜNEŞ, s. 169.

⁴⁴ Anayasa m. 17/2: "Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz."

⁴⁵ RG. 01.08.1998, S. 23420, Hasta Hakları Yönetmeliği m. 4/15 ve RG. 21.01.1953, S. 8323, 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu uyarınca aydınlatılmış onam, hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı

tıbbî müdahalenin hukuka uygunluk şartları, müdahalenin yetkili bir hekim tarafından gerçekleştirilmesi; hastalığı hafifletmek, tedavi etmek gibi hastalıktan koruma amacıyla yapılması; hastaya gerekli bilgilendirmenin ve aydınlatmanın yapılması ve bu aydınlatmanın sonucunda hastanın onamının alınması gerekliliği olarak sıralanabilir. Tıbbî müdahalenin hukuka uygun olmasını sağlayan bu şartlar gerçekleşmediğinde müdahale hukuka aykırı sayılmaktadır⁴⁶. Buna ek olarak, Dünya Tabipler Birliği'nin İn Vitro Döllenme ve Embriyo Nakli Bildirisi'nde de hekimlerin özellikle yardımcı üreme yöntemlerine başvuran hastaların bilgilendirilmesi yükümlülüğüne ve hastaların aydınlatılmış onamını almanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır⁴⁷.

Homolog döllenme evli çiftler arasında, yalnızca bu çiftlerin üreme hücreleri kullanılarak gerçekleştirildiği için çocuğun soybağı bakımından hukukî sorunlarla

kapsamında gerekli bilgi verildikten sonra tedaviye serbestçe onayının alınmasıdır. Hastanın, Hasta Hakları Yönetmeliği m 15'te yer alan hususlar hakkında aydınlatılması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. HAKERİ, Hakan, *Tıp Hukuku*, 13. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018, s. 340; DÜLGER, Murat Volkan, "Tıptaki İlerlemelerin Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü-Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 26, s. 68; SERT, Gürkan, *Vakalarla Türkiye'de Üreme Hakları*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, 2012, s. 31; SERT, *Tıp Hukuku*, s. 115; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 398; CİHAN, s. 50; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 119; DEMİR, s. 173.

⁴⁶ YENERER ÇAKMUT, Özlem, "Tıpta Aydınlatma ve Rıza", *Roche Sağlık Hukuku Günleri I: Tebliğler*, İstanbul, Deniz Ofset Matbaacılık, Temmuz 2007, s. 66; TURGUT, s. 28; SERT, *Tıp Hukuku*, s. 199.

⁴⁷ Füsün Sayek TTB Raporları, Kitapları, Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler, Ankara, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2009, s. 58, <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/belgeler2009.pdf> (E.T: 12.08.2021).

karşılaşılmamaktadır. Bu sebeple homolog döllenme ülkemizde de tercih edilmektedir⁴⁸.

Homolog döllenmenin hukukî niteliği öğretide tartışmalıdır. İlk görüş homolog döllenmenin sonuç taahhüdü içermemesinden yola çıkarak vekalet sözleşmesi olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁹. Diğer görüş ise homolog döllenmenin tam olarak vekalet sözleşmesinin unsurlarını taşımadığını, çocuğun cinsiyeti ve genetik sonuçları ortaya çıktığı için sui generis nitelikte olduğunu savunmaktadır⁵⁰.

B. Heterolog Döllenme

Heterolog döllenme, evli çiftler arasında gerçekleştirilmeyen yapay döllenme yöntemidir. Bu yöntemde, evli kadının rahmine kocası olmayan herhangi bir erkeğin üreme hücresinin aktarımı veya evli erkeğin spermelerinin başka bir kadının rahmine aktarımı yahut başka kadın ve erkeğin üreme hücreleri kullanılarak döllenmenin gerçekleştirilmesi söz konusudur⁵¹.

Heterolog döllenme yöntemi biri genetik, diğeri de hukukî olmak üzere iki anne ve babaya sahip olmak sonucunu doğurabilir⁵². Ayrıca bu yöntem evli çiftler arasında

⁴⁸ ÖZDEMİR, RUHİ, s. 268. Kalkan Oğuztürk'e göre ülkemizde yalnızca homolog döllenmeye izin verilmesi, ortaya çıkabilecek miras ve soybağı sorunlarını önlediği için yerindedir. Gbi bkz. KALKAN OĞUZTÜRK, s. 358. Aynı yönde bkz. ÖZPINAR, s. 37; DEMİR, s. 224.

⁴⁹ HAKERİ, *Tıp Hukuku*, s. 264; BAFRA, s. 61.

⁵⁰ EROL, s. 118; TURGUT, s. 112; AYDIN, *Hukukî Nitelik*, s. 124; SAVAŞ, s. 50.

⁵¹ CİHAN, s. 20; EROL, s. 44; TURGUT, s. 37; DEMİR, s. 227; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 67; ATEŞ, *Nesep*, s. 333; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 59. Dolayısıyla homolog döllenme yönteminin heterolog döllenme yönteminden farkı, yalnızca eşlerin üreme hücrelerinin kullanılmasıdır.

⁵² ERTEN, Rifat, ACIR, Birsen, TAŞVEREN, Sema, "Gen (DNA) Testinin İspat Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *AÜHFD*, C. 45, S. 1, 1996, s. 574; OKTAY ÖZDEMİR, Saibe, TEK, Gülen Sinem,

gerçekleştirilmediği ve üçüncü kişilerin üreme hücreleri kullanıldığı için çocuğun soybağı ve velâyeti bakımından belirsizlikleri beraberinde getirmektedir. Anılan sebeplerle ülkemizde heterolog döllenme yöntemine hukuken izin verilmemektedir. Ancak çiftler yurtdışında sperm bağıışı, taşıyıcı annelik gibi ülkemizde izin verilmeyen heterolog döllenme türlerine başvurabilmektedirler⁵³.

Heterolog döllenme yönteminin birden fazla türü bulunmaktadır. Bunlar sperm bağıışı, yumurta bağıışı, embriyo bağıışı ve taşıyıcı anneliktir.

Anne ile eşinden başka bir erkeğin sperm hücresi kullanılarak döllenmenin gerçekleştirildiği durumda sperm bağıışı; baba ve eşinden başka bir kadının yumurta hücresi kullanılarak döllenmenin gerçekleştirildiği durumda ise yumurta bağıışı söz konusudur⁵⁴. Hem sperm hem de yumurtanın eşlerden değil donörlerden alındığı durumda, embriyo bağıışı söz konusu olmaktadır⁵⁵. Son olarak ise çocuk sahibi olmak isteyen kadının kendisinin, taşıyıcı annenin veya üçüncü kişinin yumurtaları kullanılarak

“Türk Hukukunda Tıp Bilimindeki Gelişmelerin Soybağıına Etkileri”, Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2013, s. 913.

⁵³ BARAN ÇELİK, s. 40. Taşıyıcı annelik yöntemine başvuran Türk çiftlerin yaşadığı sorunlar haberlere de yansımıştır. Bkz. <https://m.haberturk.com/saglik/haber/710548-tasiyici-anneler-800-turk-dogurdu>; <https://www.ntv.com.tr/saglik/tasiyici-anneler-800-turkdogurdu,ydtdxvAOX06D253GL2nvag> (E.T: 22.05.2021). Ayrıca bkz. METİN, *Biyotip*, s. 93.

⁵⁴ ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 323; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2017; KIRKBEŞOĞLU, s. 57; DEMİR, s. 227.

⁵⁵ Sperm bağıışının farklı erkeklere ait spermeler karıştırılarak sperm kokteyli ile oluşturduğu yapay döllenme türüne karışık döllenme denmektedir. Embriyo bağıışı için “doğum öncesi evlât edinme” kavramı da tercih edilmektedir. Bkz. KESKİN, *Embriyo*, s. 8; CİHAN, s. 53; ATEŞ, *Nesep*, s. 342; ÖZDEMİR, RUHİ, s. 277; ERGÜNEŞ, s. 174; EROL, s. 34; KIRKBEŞOĞLU, s. 44.

canlı (*in vivo*) veya yapay (*in vitro*) döllemeyle geliştirilen embriyoların taşındığı, çocuk dünyaya geldikten sonra da çocuğun istem sahibi olan gönüllü ebeveynlere teslim edildiği yapay dölleme yöntemi, taşıyıcı anneliktir⁵⁶.

1. Sperm Bağışı

Spermin üremeye elverişli ve sağlıklı olmaması durumunda, anne ile eşinden başka bir erkeğin sperm hücresi kullanılarak döllemenin gerçekleştirildiği yapay dölleme yöntemi, sperm bağışıdır⁵⁷.

Sperm bağışına bazı ülkelerde izin verilmeyken bazı ülkelerde bu yöntem yasaklanmıştır. Örneğin Almanya, Avusturya ve İsviçre’de yumurta bağışı, embriyo bağışı ve taşıyıcı annelik yöntemi yasaklanmışken sperm bağışına izin verilmektedir. Sperm bağışına izin verilmeyen ülkelere ise Türkiye ve İtalya örnek verilebilir⁵⁸.

2. Yumurta Bağışı

Yumurta bağışı yönteminde, kadının yumurtası döllemeye elverişli olmadığı için bir başka kadının yumurtası kadının rahmine nakledilmektedir. Dolayısıyla erkeğin spermi ve eşinden başka bir kadının yumurta hücresi kullanılarak dölleme

⁵⁶ Kavramsal anlamda geniş bilgi için aşağı. bkz. Bölüm I/§4.

⁵⁷TURGUT, s. 39; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 323; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 196; KIRKBEŞOĞLU, s. 60, AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 13.

⁵⁸ DORNECK, Carina, “Yapay Dölleme Tıbbının Güncel Tartışmalı Sorunları”, Çev.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 101; HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 116; ÜNVER, s. 315.

gerçekleştirilmektedir⁵⁹. Ayrıca yumurta bağışı sayesinde yumurta hücresi üretemeyen veya geliştiremeyen kadınlarda hamilelik sağlanabilmektedir⁶⁰.

3. Embriyo Bağışı

Embriyo bağışı, hem sperm hem de yumurta hücresinin başka kişilerden alındığı ve oluşturulan embriyonun başka bir kadının rahmine nakledildiği yapay döllenme yöntemidir. Dolayısıyla üreme hücrelerinden hiçbirisi evli çiftte ait değildir. Bu yöntem ya rahim içinde (*in-vivo*) ya da tüp bebek yöntemiyle (*in-vitro*) dışarıda oluşturulan embriyonun kadının rahmine nakledilmesiyle gerçekleştirilmektedir⁶¹.

4. Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annelik, doğal yöntemle çocuk sahibi olamayan çift için kendisine, donöre veya çocuğun dünyaya gelmesini isteyen gönüllü anneye ait olan yumurta kullanılarak oluşturulan embriyoyu taşıyan ve dünyaya gelen çocuğu gönüllü ebeveynlere teslim eden taşıyıcı annenin yardımıyla gerçekleştirilen yapay döllenme yöntemidir⁶².

⁵⁹ EROL, s. 51 vd; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 195; TURGUT, s. 55; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 15; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 269.

⁶⁰ ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 269.

⁶¹ EROL, s. 52; TURGUT, s. 62; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 197; KESKİN, *Embriyo*, s. 8; CİHAN, s. 53; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 17.

⁶² Taşıyıcı annelik yöntemi, tezimizin asıl konusunu teşkil ettiği için ayrıntılı olarak incelenecektir. Kavramsal anlamda geniş bilgi için bkz. Bölüm I/§4.

§3. TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN YAPAY DÖLLENME

Çocuk sahibi olamayan çiftler, Türkiye’de yardımcı üreme yöntemlerine başvurmaktadır. Araştırmalara göre, Türkiye’de evli çiftlerin %25’i kısırlık sorunu yaşamakta, bunlardan da %6’sı yapay döllenme yöntemlerine başvurmaktadır⁶³.

Türk hukukunda yapay döllenmeyle ilgili düzenlemeler, 2018 yılına kadar yalnızca yönetmeliklerde yer verilmiştir. İlk düzenleme, 1987 yılında çıkarılan “İn-vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferi Merkezleri Yönetmeliği” ile yapılmış; yönetmelik 1996, 1998 ve 2005 yıllarında değişikliğe uğramıştır⁶⁴. Sonrasında yerini, 2010 tarihli Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik’e bırakmıştır⁶⁵. Mülga yönetmelik uyarınca yalnızca eşlerin üreme hücrelerinin kullanıldığı homolog yapay döllenmeye izin verilmektedir. Daha sonra bu yönetmeliği yürürlükten kaldıran Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTY) çıkarılmıştır⁶⁶. ÜYTY m. 4/ğ’de de üremeye yardımcı tedavi yöntemleri tanımlanırken “anne adayının yumurtası

⁶³ KESKİN, *Etik*, s. 128. Ayrıca bkz. GÜLOVA ÖZSOY, s. 303; ATEŞ, Bilge, “Soybağı ve Soybağı Alanında Oluşabilecek Hukuksal Problemler”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2016, s. 127.

⁶⁴ RG. 21.08.1987, S. 19551, İn-vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferi Merkezleri Yönetmeliği.

⁶⁵ RG. 06.03.2010, S. 27513, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik.

⁶⁶ RG. 30.09.2014, S. 29135, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTY).

ile kocanın sperminin” kullanıldığı yer almaktadır⁶⁷. Ayrıca yönetmeliğin 28. maddesinde bu yönetmelikteki usul ve esaslara uymayanlar hakkında Ek-17’de yer almakta olan müeyyidelerin uygulanacağı düzenlenmiş, müeyyide formları başlıklı Ek-17, No. 4’te de donör kullanımı, bu yolla embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan üreme hücrelerinin başka adaylarda kullanılmasının yasak olduğu yer almıştır. ÜYTY m. 19(2) uyarınca da eşlerin bilgilendirilmiş muvafakat formunu beraber doldurup işlem yapması gerektiği belirtilmektedir. Yönetmelikte değinilen hükümlere göre ülkemizde yalnızca homolog dölleme yöntemine izin verilmektedir. Heterolog döllemeye ise yönetmelik uyarınca izin verilmemektedir⁶⁸. Dolayısıyla heterolog döllemenin görünümüleri olan sperm ve yumurta bağışı yasaklanmıştır. Öğretide yönetmelikteki düzenlemeler 2018 yılına kadar, heterolog dölleme yasağı ile ilgili tek dayanak olduğu için, kanunilik bakımından eleştirilmekteydi⁶⁹.

⁶⁷ ÜYTY m. 4/ğ: “Üremeye yardımcı tedavi: Anne adayının yumurtası ile kocanın sperminin çeşitli yöntemlerle döllemeye daha elverişli hâle getirilerek, gerektiğinde vücut dışında döllemesini sağlayıp, gametlerin veya embriyonun anne adayına transferini kapsayan ve modern tıpta bir tıbbî tedavi yöntemi olarak kabul edilen uygulamaları ifade eder.”

⁶⁸ DURSUN KARAAHMETOĞLU, Şeyda, AYDIN ÜNVER, Tülay, "Ana ile Çocuk Arasında Kurulan Soybağının Reddi", *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 309; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 65; IŞIK ÖZCAN et al., s. 145; MEGA et al., s. 281.

⁶⁹ Bu zamandan önce öğretide bazı yazarlar, özellikle kişilik hakkı, soybağı ile ilgili tartışmalara sebebiyet vermesi ihtimalinden dolayı heterolog dölleme ile ilgili yasağın özellikle bir kanunda düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bkz. ATEŞ, *Nesep*, s. 330. Erol da, konuyu “*acil bir yasal dayanağa ihtiyaç olduğu*” şeklinde özetlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. EROL, s. 83. Kanunilik ilkesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. aşağı. Bölüm II/§5/I/A.

Ardından 2018 yılında Resmî Gazete’de yayınlanan kanun⁷⁰ ile 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun’a eklenen Ek m. 1/2 hükmü ile, heterolog dölleme yasağı açıkça düzenlenmiştir⁷¹.

Bu yasağın sebebi genetik-biyolojik anne ayrımının önüne geçmek ve bu aşamada ortaya çıkabilecek soybağı sorunlarını önlemek, çocuğun psikolojisinin olumsuz gelişmesi ihtimaline karşı önlem almak olarak sıralanabilecektir⁷².

Türk hukukunda yapay dölleme ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer düzenleme ise, İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi’dir. Sözleşmenin 1. maddesinde taraf devletlerin biyoloji ve tıbbın uygulanmasında, ayırım yapmadan herkesin bütünlüğüne ve diğer hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesini güvence altına alma yükümlülüğü bulunduğu belirtilmiştir.

Yapay dölleme, bir tıbbî müdahale teşkil ettiği için tıbbî müdahalenin genel koşullarına tâbi olması ve bu sebeple yapay döllemenin kadın hastalıkları ve doğum uzmanı hekimlerce gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Değinilmesi gereken bir diğer sorun da yapay dölleme yöntemlerine başvurulduğunda embriyo veya ceninin kişilik kazandığı anın belirlenmesidir. TMK m.

⁷⁰ RG. 05.12.2018, S. 30616, Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

⁷¹ RG. 29.05.1979, S. 2238, Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, Ek m. 1/2: “Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır.”

⁷² HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 110; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 70.

28 hükmü uyarınca kişilik, sağ ve tam doğum ile başlamaktadır⁷³. Cenin hukuken henüz kişi sayılmamakla beraber, tam ve sağ doğacağı varsayılarak kişilik kazanma öncesi süreçte hak sahibi olmaktadır⁷⁴. Öğretideki bir görüşe göre embriyonun yapay dölleme yöntemi ile oluşturulması durumunda, kişiliğin olduğu an döllemenin olduğu zamana kadar geriye gitmektedir⁷⁵. Bir diğer görüş ise, kişiliğin başlangıcı anının embriyonun anne rahmi duvarına tutunma anı olduğunu savunmaktadır⁷⁶.

⁷³ Tam doğum, çocuğun annesine muhtaç olmadan, bağımsız olarak yaşamaya başlaması, sağ doğum ise çocuğun annesinin vücudundan ayrıldıktan sonra kısa bir süre de olsa bağımsız olarak yaşamasıdır. Ayrıca TMK m. 427 hükmü uyarınca, ceninin menfaatleri gerektiriyorsa mirasçılık haklarının zarar görmemesi için kayyum atanabilmektedir.

⁷⁴ Bu durum, kişiliğin geriye doğru etkili olarak hüküm ve sonuçlarını doğurmasıdır. ÖZTAN, Bilge, *Şahsın Hukuku Hakiki Şahıslar*, 10. Bası, Ankara, Turhan Yayınları, 2001, s. 11; TURGUT, s. 72; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Embriyo*, s. 127; KESKİN, *Embriyo*, s. 5; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 250; GÜNEL YILDIRIM, s. 40; AYDIN, *Homolog Dölleme*, s. 351.

⁷⁵ ÖZSUNAY, Ergun, “Rights of Embryo and Foetus in Private Law”, *Convergence of Legal Systems in the 21st Century General Reports Delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law*, Avustralya, 14-21 Temmuz 2002, Bruxelles 2006, s. 1385; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Embriyo*, s. 127; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 19; KIRKBEŞOĞLU, s. 53; TURGUT, s. 72; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 252. Bu düşüncenin temelinde, embriyonun hukuken korunması düşüncesi bulunmakta, kanunda bir boşluk olduğu kabul edilmekte ve boşluk bu şekilde doldurulmaktadır. TMK m. 28 hükmünün yapay dölleme düşünülmeyen düzenlendiği ve bu sebeple de boşluk olduğu kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. UNGAN ÇALIŞKAN, s. 499; SERT, Gürkan, TURAN, Zekiye, USLU, Bahar, “Yaşam Hakkı Kapsamında Türk Hukukunda Embriyo ve Fetüsün Yasal Statüsü”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics*, C. 3, S. 3, 2017, s. 135; HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 112; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 252; TURGUT, s. 75; AYDIN, *Homolog Dölleme*, s. 352.

⁷⁶ HAKERİ, *Tıp Hukuku*, s. 265; HAKERİ, Hakan, *Tıp Hukuku El Kitabı*, 24. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021, s. 302; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 253; EROL, s. 28.

§4. TAŞIYICI ANNELİK

I. Temel Kavramlar

Taşıyıcı annelik kavramının İngilizce karşılığı olan “*surrogate*” kelimesinin kökeni, Latince’de “yer değiştirmek, yerine davranmak” anlamına gelen “*subrogare*” kelimesidir⁷⁷. Nitekim taşıyıcı anne de bir başka kadının yerine hamilelik sürecini geçirerek çocuğu taşıyan ve doğuran, daha sonrasında da çocuğu teslim eden kişiyi ifade etmektedir.

Öğretide bir kavram birliği bulunmamakla beraber taşıyıcı annelik, genellikle bazı sebeplerle kısırlık sorunu yaşayan çiftlerin, çocuk sahibi olabilmek için başvurduğu üremeye yardımcı tedavi yöntemlerinden birisidir. Bu yöntemde çocuk sahibi olmak isteyen kadının kendisinin, taşıyıcı annenin veya üçüncü kişinin yumurtaları kullanılarak canlı (*in vivo*) veya yapay (*in vitro*) döllemeyle geliştirilen embriyoları taşıyan, çocuk dünyaya geldikten sonra da çocuğu istem sahibi olan gönüllü ebeveynlere teslim eden kişi taşıyıcı anne (*Surrogate Mother, Leihmutter*), bu yardımcı üreme yöntemine ise taşıyıcı annelik (*Surrogate Motherhood, Leihmutterchaft*) denmektedir⁷⁸. Avrupa

⁷⁷ GIRSH, Eliezer, *A Textbook of Clinical Embryology*, Cambridge, Cambridge University Press, 2021, s. 188; MARK, Stency Mariya, “Commercial Surrogacy with Special Reference to Capabilities Approach”, *GLS Law Journals*, C. 3, S. 1, 2021, s. 71.

⁷⁸ ANLEU, Sharyn Roach, “Surrogacy: For Love But Not For Money?”, *Gender and Society*, C. 6, S. 1, 1992, s. 31; PARLAK BÖRÜ, s. 65; ÖZCAN, Zeynep, “Türk Hukuku’nda Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi ve Yarattığı Hukuki Sorunlar”, *Uluslararası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi*, Legal Yayınları, Ekim 2018, s. 567; ŞENSÖZ MALKOÇ, Ebru, “Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk”, *MHB*, C. 35, S. 2, s. 14; KILIÇOĞLU YILMAZ, s. 45; EROL, s. 61;

Konseyi'nin tanımına göre taşıyıcı anne, bir başkasının istemi sonucunda hamilelik öncesinde bunu kabul ederek çocuğu taşıyan, doğum sonrasında da çocuğu istem sahibi kimselere teslim eden kadındır⁷⁹.

Çocuğu taşıması ve doğduktan sonra da kendilerine teslim etmesi için taşıyıcı anne ile anlaşma yapan çift ise gönüllü ebeveyn (*intended parents, Wunscheltern*) olarak tanımlanmaktadır⁸⁰.

II. Tarihsel Gelişim

Taşıyıcı anneliğin tarihinin Tevrat'a dayandığı belirtilmektedir. Tevrat'ın ilk kitabı olan Yaratılış'ta Hz. İbrahim'in ve eşi Hz. Sara'nın çocuk sahibi olamayınca köleleri Hz.

TURGUT, s. 107; HAKERİ, *Yapay Döllenme*, s. 106. “Yardımcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. ÖZDEMİR, RUHİ, s. 28; TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, s. 748; KESKİN, *Embriyo*, s. 11. “Başkası için hamilelik” kavramının kullanımı için bkz. SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem, KOÇHİSARLIOĞLU, Cengiz, “Taşıyıcı Annelik, Ortaya Çıkaracağı Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 4. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk, Konferans Bildiri Kitabı, C. 2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 285-286; ÇAM, s. 163. “Vekil annelik” kavramının kullanımı için bkz. YILMAZ, s. 8.

⁷⁹ BAYGIN, *Soybağı*, s. 14. Güney Afrika Komisyonu'nda “ev sahibi anne” kavramı kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇAM, s. 156; SVITNEV, s. 154; EKŞİ, s. 5.

⁸⁰ Öğretide gönüllü ebeveyn kavramı yerine “sosyal ebeveyn, akdi ebeveyn, istekli ebeveyn” kavramları da kullanılmıştır. Sosyal ebeveyn ve akdi ebeveyn kavramları için bkz. UNGAN ÇALIŞKAN, s. 491; METİN, Sevtap, “Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik”, *İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 8; GÜRBÜZ, s. 79; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 572; KESER, s. 308. “Müstakbel ebeveyn” kavramının kullanımı için bkz. EKŞİ, s. 8. İstekli ebeveyn (*wunsh Mutter*), anne kavramlarının kullanımı için bkz. KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1992.

Hacer’ı kullandığı yer almaktadır⁸¹.

Bu anlamda taşıyıcı anneliğin eski zamanlarda teknolojik müdahaleler olmadan doğal döllenme yöntemiyle gerçekleştiği, kadınların hamile kalamadığı için kölelerinin kocalarıyla ilişkiye girmesi sonucunda doğan çocuğa annelik ettikleri bilinmektedir⁸². Bir diğer örnek olarak ise, Hz. Yakup’un eşi Rahel’in kısır olması üzerine hizmetçileri Bilha’nın yardımını istemeleri olarak verilmiştir. O zamanlardan beri gündeme gelmeyen pek çok taşıyıcı annelik uygulamasının bulunduğu belirtilmektedir⁸³.

⁸¹ MARK, s. 72; SILLS, s. 1; SPIVACK, Carla, “National Report: The Law of Surrogate Motherhood in the United States”, *The American Journal of Comparative Law*, C. 58, 2010, s. 2; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 279; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 7; YILMAZ, s. 17; REYHANİ YÜKSEL, s. 53; EROL, s. 60; KESER, s. 306.

⁸² PARLAK BÖRÜ, s. 68; EKŞİ, s. 5.

⁸³Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu tarafından hazırlanan Ön Rapor (*Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements*), Mart 2012, <https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf>(E.T: 04.06.2021); MOSTOWIK, Piotr, *Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective*, Warszawa, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2019, s. 133; ISLAM, Deepan, “Outsourcing Embryos: An Examination of the Maternal Surrogacy Market”, *Social and Administrative Sciences*, C. 5, S. 2, 2018, s. 101; PILLAI, Aneesh V., “Intended Parents and the Legal Concerns in Surrogacy Practices”, *Rostrum Law Review*, C. 1, S. 3, 2014, s. 2; SVITNEV, Konstantin, “Legal Control of Surrogacy-International Perspectives”, *Ethical Dilemmas in Assisted Reproductive Technologies*, Ed.: Joseph G. Schenker, Berlin, De Gruyter, 2011, s. 150; CROCKIN, Susan L., EDMONDS, Meagan A. ALTMAN, Amy, “Legal Principles and Essential Surrogacy Cases Every Practitioner Should Know”, *Fertility and Sterility*, C. 113, S. 5, 2020, s. 909; TÜRKMEN, s. 140; YILMAZ, s. 17; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 7; EROL, s. 60; REYHANİ YÜKSEL, s. 57; SAVAŞ, s. 2; KESER, s. 306; ZEYTİN, s. 332; İLTAŞ, s. 1016; MARK, s. 72.

Taşıyıcı annelik uygulamasının varlığının M.Ö. 2000’li yıllara dayandığı araştırmalarla ortaya konmuştur⁸⁴. Yine, taşıyıcı anneliğin eski Mısır ve Roma’da yaygın olduğu bilinmektedir⁸⁵. Modern dönemde ise taşıyıcı annelik ilk kez 1976 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Kentucky eyaletinde ortaya çıkmıştır⁸⁶. Bilinen ikinci taşıyıcı annelik uygulaması da Avustralya’da 1988 yılında *Linda Kirkman*’ın kısırlık sorunu yaşayan kız kardeşi için taşıyıcı anne olmasıyla ortaya çıkmıştır⁸⁷.

Taşıyıcı annelik ile ilgili gündeme gelen ilk dava, ABD Hukuku’nda oldukça tartışılan Bebek M davasıdır (*Baby M Matter*)⁸⁸. Gönüllü ebeveynler olan *William ve Elizabeth Stern*, ikamet ettikleri *New Jersey* eyaletinde taşıyıcı anne *Mary Beth Whitehead* ile 10 bin ABD Doları karşılığında anlaşmıştır. Sonrasında dünyaya getirdiği

⁸⁴ TURP, Ahmet Berkız et al., “Infertility and Surrogacy First Mentioned on a 4000-year-old Assyrian Clay Tablet of Marriage Contract in Turkey”, *Gynecological Endocrinology*, C. 34, S. 1, 2018, s. 25; SAVAŞ, s. 2.

⁸⁵ Taşıyıcı annelik hakkında ilk olarak Türkiye’de ortaya çıkarılan ve hâlen İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen 4000 yıllık Asurlular’a ait bir evlilik sözleşmesinin yer aldığı bir kil tablette bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TURP, s. 25; PARLAK BÖRÜ, s. 69.

⁸⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sare> (E.T: 22.08.2021). Ayrıca bkz. ÖZSUNAY, Ergun, ““Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri” Bakımından Amerikan Yaklaşımı ve Kara Avrupası Hukukları Üzerindeki Yansımalar”, *IV. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi 8-10 Ocak 2021 Bildiri Özetleri*, Ed.: Dr. Yakup Gökhan Doğramacı, Aristo Yayınları, 2021, s. 79; AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 24; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2018; ÖZDEMİR, RUHİ, s. 287. Günümüzde Dünya üzerinde her yıl, yirmi bin civarında çocuğun taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya geldiği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. YASAN TEPETAŞ, Candan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararlarının Türk Kamu Düzeni Bakımından Anlamı”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 177-178, 2019, s. 1221.

⁸⁷ HAKERİ, *Yapay Döllenme*, s. 17; REYHANİ YÜKSEL, s. 57; İLTAŞ, s. 1014.

⁸⁸ Bebek M Davası (*Matter of Baby M*), New Jersey Supreme Court, 1988, No: 537 A.2d 1227.

çocuğu vermekten kaçınan taşıyıcı anneden çocuk, polis zoruyla alınmıştır. New Jersey Yüksek Mahkemesi'nin önüne gelen bu olay, dünya çapında ilk ve en bilinen dava olmuştur⁸⁹. Mahkeme çocuğun yüksek menfaatini esas alarak velâyeti gönüllü ebeveynler olan *Stern* çiftine verse de bebek ile taşıyıcı anne *Whitehead* arasında kişisel ilişki kurulmasına da hükmetmiştir⁹⁰.

Taşıyıcı anneliğin yapılış usulüne göre iki türü olduğundan söz edilebilir. Bunlar geleneksel ve gestasyonel taşıyıcı anneliktir⁹¹. Geleneksel taşıyıcı annelik yönteminde taşıyıcı anne, çocuğu hamilelik sürecinde taşıma ve doğurmanın yanı sıra kendi yumurta hücrelerini bağışlamaktadır. Bu nedenle geleneksel taşıyıcı annelik durumunda taşıyıcı anne, aynı zamanda da üreme hücresi olan yumurta hücrelerini veren genetik anne konumundadır. Gestasyonel taşıyıcı annelik yönteminde ise gönüllü ebeveynlerden ve/veya donörden alınan üreme hücreleri in vitro fertilizasyon yöntemiyle döllendirilerek taşıyıcı anneye nakledilmektedir⁹².

⁸⁹<https://www.nytimes.com/2014/03/7us/baby-m-and-the-question-of-surrogate-motherhood.html> (E.T: 10.03.2021). Dava, Baby M Adında bir diziye dahi konu edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Baby_M (E.T: 12.03.2021).

⁹⁰ FIELD, s. 51; MOSTOWIK, s. 58; LYNDON SHANLY, Mary, "Surrogacy", *Philosophical Foundations of Children's and Family Law*, Ed.: Elizabeth Brake, Lucinda Ferguson, Oxford, Oxford Scholarship Online, 2018, s. 299; BIX, Brian H., *The Oxford Introductions to U.S. Law Family Law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, s. 101; MARGALIT Yehezkel, "From Baby M to Baby M(anji): Regulating International Surrogacy Agreements", *Journal of Law and Policy*, C. 34, S. 1, 2015, s. 45; ISLAM, s. 105; QUINLAN, s. 811; ANLEU, s. 38.

⁹¹ GOLOMBOK, Susan et al., *Regulating Reproductive Donation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016, s. 126.

⁹² SILLS, s. 12.

Taşıyıcı annelik yöntemi, ayrıca bu yöntemden bir kazanç elde edip edilmemesine göre iki türe ayrılmaktadır. Taşıyıcı anneliğin maddî bir ivaz karşılığı yapıldığı durum için ticarî taşıyıcı annelik, bir ivaz alınmadığı durumlarda ise ticarî olmayan taşıyıcı annelik yönteminden bahsedilmektedir.

A. Geleneksel Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı anneliğin ilk türü olan geleneksel taşıyıcı annelik (*traditional surrogacy*), taşıyıcı annenin hem kendi yumurtasının kullanılması hem de çocuğu taşıyıp dünyaya getirmesi durumudur. Dolayısıyla geleneksel taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne hem biyolojik, hem de genetik annedir⁹³. Geleneksel taşıyıcı annelik için “genetik (*genetic*), kısmî (*partial*), gerçek olmayan annelik” kavramları da tercih edilmektedir⁹⁴. Yedek,

⁹³ EROL, s. 61; ÖZSUNAY, Ergun, “Taşıyıcı Annellekle İlgili Hukuksal Sorunlar”, *Güncel Hukuk Dergisi*, C. 8, S. 44, 2007, s. 28; ACABEY, s. 179.

⁹⁴ EKŞİ, s. 8; CROCKIN, EDMONDS, ALTMAN, s. 908; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 41. “Genetik taşıyıcı annelik” kavramı olarak kullanımı için bkz. GIRSH, s. 188; PYRCE, Caitlin, “Surrogacy and Citizenship: A Conjunctive Solution to a Global Problem”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, C. 23, S. 2, 2016, s. 926. “Kısmî taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 21; ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 399; LIMON, Cressida, “Surrogacy and Parenthood: An Overview of the Research on the Relationship”, *Australian Journal of Adoption*, C. 7, S. 3, 2013, s. 3; MOSTOWIK, s. 52; WELLS-GRECO, Michael, *The Status of Children Arising from Inter-Country Surrogacy Arrangements*, Netherlands, Eleven International Publishing, 2016, s. 37; MORTAVAZI, s. 2252; GIRSH, s. 188; SPIVACK, s. 3; COOK, Rachel, DAY SCLATER, Shelley, KAGANAS, Felicity, *Surrogate Motherhood: International Perspectives*, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, 2003, s. 1; DÖRR, Bianka, “Taşıyıcı Annelik ve Embriyo Bağışı”, Çev.: Merve Ürem, *Tıp Hukuku Dergisi*, C. 5, S. 8, 2015, s. 197; ÜREM, Müge, “Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar”, *İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II*, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 97. Taşıyıcı annenin hem yumurtasının kullanılması hem de taşıması dolayısıyla

ikame taşıyıcı annelik (*Ersatzmutterschaft-Partial Surrogacy*) kavramını öğretide bazı yazarlar geleneksel taşıyıcı anneliği⁹⁵, bazı yazarlar ise gestasyonel taşıyıcı anneliği kastedecek şekilde kullanmışlardır⁹⁶.

Geleneksel taşıyıcı annelik yöntemi iki şekilde gerçekleştirilebilir. Eski zamanlardan beri mevcut olan ilk yöntem, eşinin çocuk sahibi olamadığı durumda kocanın kuma veya köle gibi bir başkasıyla ilişkiye girerek çocuk sahibi olması ve bu çocuğun da evlilik içi sayılması durumudur⁹⁷. Bu, gen teknolojisi ve tıp alanındaki

sadece ileride gönüllü ebeveynlere teslim edeceği ve bu sebeple sosyal anne (*soziale Mutter*) olamayacağı için gerçek olmayan taşıyıcı annelik olarak adlandıran yazarlar için bkz. LAMMERS, Roman, “Leihmutterschaft in Deutschland: Rechtfertigen die Menschenwürde und das Kindeswohl ein striktes Verbot?”, *Rechts und Medizin*, C. 128, Peter Lang Academic Research, 2016, s. 28; KESKİN, *Embriyo*, s. 11.

⁹⁵ Yedek veya ikame taşıyıcı annelik kavramlarının geleneksel taşıyıcı annelik anlamında kullanımı için bkz. NOMER, Ergin, *Devletler Hususi Hukuku*, 22. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s. 269; PARLAK BÖRÜ, s. 68; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2016; ALIŞAN ŞAHİN, s. 31; BARAN ÇELİK, s. 41; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 110; ZEYTİN, s. 2020. Aynı yönde bkz. EROL, s. 66; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 40; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 578; KIRKBEŞOĞLU, s. 77; TÜRKMEN, s. 141; ÇAM, s. 164; VAN NIEKERK, Anton, VAN ZYL, Liezl, “The Ethics of Surrogacy: Women’s Reproductive Labour”, *Journal of Medical Ethics*, C. 21, S. 6, 1995, s. 348.

⁹⁶ “Yedek veya ikame taşıyıcı annelik” kavramlarının gestasyonel taşıyıcı annelik anlamında kullanımı için bkz. ÖZDEMİR, RUHİ, s. 285; ERGÜNEŞ, s. 169; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 559. “Yedek veya ikame taşıyıcı annelik” kavramlarının hem gestasyonel hem geleneksel taşıyıcı annelik anlamında kullanımı için bkz. YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 145; GÜNEL YILDIRIM, s. 8; EKİNCİ, s. 51; KESER, s. 306. “İkame annelik” kavramının geleneksel taşıyıcı annelik, “yedek annelik” kavramının ise gestasyonel taşıyıcı annelik anlamında kullanımı için bkz. ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 22.

⁹⁷ TURGUT, s. 108; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 198.

gelişmelerin öncesinde çocuk sahibi olamayan çiftlerin tercih ettiği bir yöntemdir. Ancak bu yöntem, tıbbî ve teknolojik gelişmelerin cinsel birliktelik olmadan da döllenmenin gerçekleştirilebilmesinin sağlanması sonucunda geçmişte kalmıştır⁹⁸. Modern gelişmelerin sonucunda tercih edilen ikinci yöntemde ise taşıyıcı annenin yumurtası ile gönüllü baba veya üçüncü bir kişinin spermi dışarıda döllendirilerek taşıyıcı annenin rahmine nakledilmekte ve taşıyıcı anne bu çocuğu taşıyıp dünyaya getirmektedir. Geleneksel taşıyıcı annelikte döllenme için kullanılan sperm hücreleri, gönüllü babaya veya taşıyıcı annenin eşi gibi üçüncü kişilere ait olabilmektedir⁹⁹.

B. Gestasyonel Taşıyıcı Annelik

Gestasyonel taşıyıcı annelik (*gestational surrogacy*) taşıyıcı annenin yumurtasının kullanılmadığı, gönüllü ebeveynlerin veya donörlerin üreme hücreleri kullanılarak taşıyıcı anneye nakledildiği ve taşıyıcı annenin de bu çocuğu taşıyıp dünyaya getirdiği taşıyıcı annelik türüdür. Gestasyonel taşıyıcı annelik, “tam (*full*), genetik olmayan (*non-genetic*) veya gerçek taşıyıcı annelik” olarak da adlandırılmaktadır¹⁰⁰.

⁹⁸ EKŞİ, s. 9; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 198; MAYDANYK, Roman A., MOSKALENKO, Kateryna V., “Towards Creation of Unified Regulation on Surrogacy in Europe: Recent Trends and Future Perspectives”, *Wiadomości Lekarskie*, C. 73, S. 12, 2020, s. 2866.

⁹⁹ SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2020.

¹⁰⁰ “Tam taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 399; YAKUPPUR, Sendi, “İleri Teknoloji Kullanılarak Gerçekleştirilen Taşıyıcı Annelik”, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 273; TÜRKMEN, s. 141; AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 20; MOSTOWIK, s. 52; LIMON, s. 3; İLTAŞ, s. 1021; ÜREM, s. 98; VAN NIEKERK, VAN ZYL, s. 347; MORTAVAZI, s. 2251; GIRSH, s. 188; SPIVACK, s. 3; COOK, DAY SCLATER, KAGANAS, s. 1; DÖRR, s. 196. “Genetik olmayan taşıyıcı annelik” kavramı

Gestasyonel taşıyıcı annelik yönteminde genelde tercih edilen, gönüllü ebeveynlerin kendi genetik materyallerinin kullanılmasıdır. Zira çiftler taşıyıcı annelik sonucunda dünyaya gelen çocuklarının kendi genetiğinden izler taşımasını istediği için taşıyıcı anneliğin bu türü geleneksel taşıyıcı anneliğe oranla daha fazla tercih edilmektedir¹⁰¹. Çiftlerin kendi genetik materyallerini kullanmasının mümkün bulunmaması hâlinde ise donörlerden alınan sperm ve yumurta hücreleri kullanılmaktadır. Genetik materyallerin gönüllü ebeveynler veya donörlerden alındığı gestasyonel taşıyıcı annelikte taşıyıcı anne, genetik anlamda kendisinden tamamen bağımsız bir çocuğu dünyaya getirmektedir¹⁰².

Gestasyonel taşıyıcı annelik yöntemine kadının kariyeri gereği hamileliğin iş hayatına olumsuz etki etme ihtimalinin bulunması, hamile olarak görünmek istememesi, sürecin zorluğundan kaçınmak istemesi veya kişinin tek başına çocuk sahibi olmak istemesi, eşcinsel çiftin çocuk sahibi olmak istemesi gibi durumlarda da

için bkz. METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 8. “Genetik gebelik yoluyla taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, s. 748. “Gerçek taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. KESKİN, *Embriyo*, s. 11. “Gebelik annesi” kavramının kullanımı için bkz. ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 280.

¹⁰¹ İLTAŞ, s. 1024.

¹⁰² TSAI, Shelun et al., “Surrogacy Laws in the United States”, *Obstetrics & Gynecology*, C. 135, S. 3, 2020, s. 717; TURGUT, Cemile, IŞIK, Göksu, “Türk Medeni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7, 2018, s. 222; PARLAK BÖRÜ, s. 68; EROL, s. 61; EKŞİ, s. 10.

başvurulmaktadır¹⁰³. Öğretide gestasyonel taşıyıcı anneliğe bu durumları karşılayacak şekilde “sosyal taşıyıcı annelik” adı da verilmektedir¹⁰⁴.

C. Ticarî ve Ticarî Olmayan Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annenin gönüllü ebeveynler için çocuğu taşıması ve doğurması, maddî bir ivaz karşılığında yapılıyorsa bu durumda “ticarî taşıyıcı annelik (*commercial surrogacy*), kiralık annelik”ten söz edilmektedirken, taşıyıcı annenin bu işlem karşılığında maddî bir ivaz almaması durumu, “ticarî olmayan taşıyıcı annelik (*non-commercial surrogacy*), ödünç annelik, özgecil annelik” olarak adlandırılmaktadır¹⁰⁵.

1. Ticarî Taşıyıcı Annelik

Ticarî taşıyıcı annelik (*commercial surrogacy*), taşıyıcı annenin taşıyıcı annelik sözleşmesi karşılığında maddî bir ivaz almasının kararlaştırıldığı türdür. Söz konusu

¹⁰³ Örneğin Nicole KIDMAN, Kim KARDASHIAN, Elizabeth BANKS, Sarah Jessica PARKER ve Tyra BANKS kariyerleri gereği hamile kalmalarının iş hayatlarına olumsuz etki etme ihtimalinin bulunması; Elton JOHN, Ricky MARTIN, Neil Patrick HARRIS gibi ünlüler eşcinsel birliktelik içerisinde olduğu için; Michael JACKSON, Cristiano RONALDO ve Lucy LIU gibi ünlüler ise tek başına çocuk sahibi olmak istediği için taşıyıcı anneliğe başvurmuştur. Bkz. <https://people.com/parents/celebrities-who-have-used-surrogates/>; <https://pagesix.com/article/celebrities-who-have-used-surrogates/> (E.T: 12.09.2021).

¹⁰⁴ “Sosyal taşıyıcı annelik” (*social surrogacy*) kavramının kullanımı için bkz. HATZIS, s. 4.

¹⁰⁵ “Ödünç, kiralık annelik” kavramlarını yalnızca maddî bir edim karşılığı yapıp yapılmamaya göre değil, gestasyonel taşıyıcı anneliği kapsayacak şekilde kullanan yazarlar da olduğu için, bu iki kavram çalışmamızda tercih edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. EROL, s. 66; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2021; BARAN ÇELİK, s. 41; AYTAÇ, *Yardımcı Üreme*, s. 43. “Özgecil taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 10; GÜLOVA ÖZSOY, s. 304; ATEŞ, *Nesep*, s. 341; SÜMER, s. 3.

kavram için öğretide “kiralık annelik (*Mietmutter*), ivazlı taşıyıcı annelik”¹⁰⁶ kavramları da tercih edilmektedir¹⁰⁷. Ticarî taşıyıcı annelikte bahsedilen maddî ivaz, hamilelik kaynaklı olan masrafların haricinde bir bedeldir.

Ajanslar, aracı kurumlar, klinikler taşıyıcı anneliği reklamlaştırmakta ve farklı ülkelerdeki potansiyel gönüllü ebeveynler için ticarî taşıyıcı annelik hizmeti sağlamaktadır¹⁰⁸. Örneğin ABD’de taşıyıcı annelik için belirlenen ücret yetmiş bin ila yüz elli bin Amerikan Doları arasında değişmektedir¹⁰⁹.

2. Ticarî Olmayan Taşıyıcı Annelik

Ticarî olmayan taşıyıcı annelik (*non-commercial surrogacy*) için “gönüllü, ödünç, özgecil, fedakâr, altruistik (*altruistic*) taşıyıcı annelik”¹¹⁰ kavramları da kullanılmaktadır. Ticarî olmayan taşıyıcı annelikte maddî bir ivaz kararlaştırılmış olmayıp makul giderler karşılanmaktadır. Bu anlamda makul giderlerin içerisinde yalnızca hamilelikle bağlantılı tıbbî giderler, hamilelik dolayısıyla yaşanan kazanç kaybı, sigorta giderleri ve yasal masraflar yer almaktadır.

¹⁰⁶ “Kiralık taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. ZEYTİN, s. 229; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 110; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 38; ERGÜNEŞ, s. 169. “Kiralık annelik” kavramının hem geleneksel hem de gestasyonel taşıyıcı anneliği kapsayacak şekilde geniş olarak kullanımı için bkz. AYTAÇ, *Nesep*, s. 188; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 191; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309.

¹⁰⁷ “İvazlı taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 565-579.

¹⁰⁸ WELLS-GRECO, s. 54; KLEIN, s. 3; ANLEU, s. 36; TÜRKMEN, s. 138.

¹⁰⁹ ÖZKAYA, s. 14; ÖNCEL, s. 36; ACABEY, s. 119-121.

¹¹⁰ “Ödünç taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. ZEYTİN, s. 230; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 110; AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 38. “Özgecil taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. GÜRBÜZ, s. 81. “Fedakâr taşıyıcı annelik” kavramının kullanımı için bkz. KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 128.

Ticarî olmayan taşıyıcı annelik ticarî taşıyıcı anneliğe kıyasla, ülkelerin taşıyıcı annelik yöntemine izin vermesi açısından, maddî bir edim karşılığı olmaması sebebiyle daha kabul edilebilir haldedir¹¹¹.

Ticarî olmayan taşıyıcı anneliği kabul eden anneler genellikle gönüllü ebeveynlerin akrabası, yakın arkadaşı olmaktadır¹¹².

IV. Yöntemleri

Taşıyıcı annelik yönteminde üreme hücrelerinin alındığı kişiler bakımından dört ihtimalde incelenebilir¹¹³.

-Gönüllü ebeveynlerin üreme hücrelerinin kullanılması: Bu ihtimalde gönüllü ebeveynlerin üreme hücreleri dışarıda döllendirilmekte ve taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmektedir. Çocuk doğum öncesindeki gelişimini taşıyıcı annenin rahminde tamamlamakta ve taşıyıcı anne tarafından dünyaya getirilmektedir.

-Gönüllü babanın spermi ile taşıyıcı annenin veya üçüncü kişinin yumurtasının kullanılması: Bu yöntemle genellikle gönüllü annenin rahminin çocuk sahibi olmaya elverişli olmadığı, yumurta üretmediği ihtimallerde başvurulmaktadır.

-Gönüllü annenin yumurtası ile üçüncü kişinin sperminin kullanılması: Bu yöntemle özellikle hem gönüllü annenin rahminin hem de erkeğin sperminin çocuk sahibi olmaya elverişli olmadığı durumda başvurulmaktadır.

¹¹¹ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 36.

¹¹² EKŞİ, s. 8.

¹¹³ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 560; KIRKBEŞOĞLU, s. 57; METİN, s. 44; GÜLOVA ÖZSOY s. 303; ÇAM, s. 163. Bu durumlarda ortaya çıkabilecek soybağı sorunları için bkz. Bölüm II/§6.

-Üçüncü kişinin yumurtası ile üçüncü kişinin sperminin kullanılması: Bu ihtimalde üçüncü kişilerin üreme hücreleri dışarıda döllendirilmekte, daha sonra çocuk taşıyıcı anne tarafından dünyaya getirilmektedir.

Taşıyıcı annelik yöntemleri üreme hücrelerinden yumurtanın alındığı kişi bakımından ise genel anlamda üç başlık altında incelenebilir. Bunlar yumurta hücresinin gönüllü anneye, taşıyıcı anneye veya üçüncü bir kişiye ait olduğu durumlardır. Erkek üreme hücresi sperm ise gönüllü babaya, taşıyıcı annenin eşine veya üçüncü bir kişiye ait olabilmektedir.

A. Yumurta Hücresinin Gönüllü Anneye Ait Olması

Yumurta hücresinin gönüllü anneden alındığı taşıyıcı annelik yönteminde, gönüllü annenin yumurtalıkları sağlıklı çalışmakla beraber rahmi çocuğu taşımaya ve gebeliği başarıyla sonuçlandırmaya elverişli olmadığı için taşıyıcı annenin yardımına başvurulmaktadır. Özellikle kalp yetmezliği, pıhtılaşma bozuklukları, sık tekrarlanan düşükler gibi sebeplerle kadının hamilelik sürecini risk olmaksızın atlatamayacağı durumlarda bu yöntem tercih edilmektedir¹¹⁴. Yumurta hücresinin gönüllü anneye ait olduğu bu gestasyonel taşıyıcı annelik yönteminde gönüllü annenin yumurtası ve kocasının veya üçüncü bir kişinin spermi, IVF yöntemiyle döllendirilerek taşıyıcı anneye

¹¹⁴ BOELE WOELKI, Katherina, “(Cross Border) Surrogate Motherhood: We Need to Take Action Now!”, *A Commitment to Private International Law-Essays in Honour of Hans van Loon, The Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law*, Cambridge, 2013, s. 47; KESKİN, *Etik*, s. 129; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 8; ÇAM, s. 155.

taşıması ve doğurması amacıyla enjekte edilmektedir. Bu süreçte taşıyıcı annenin yükümlülüğü, hamilelik sürecini tamamlamak ve çocuğu dünyaya getirmektir¹¹⁵.

Gönüllü annenin yumurta hücresinin alındığı ve taşıyıcı annenin oluşturulan embriyoyu taşıyıp çocuğu doğurduğu ihtimalde yumurtanın alındığı gönüllü anne genetik anne; taşıyıcı anne ise çocuğu doğuran biyolojik annedir¹¹⁶. Bu durumun ortaya çıkarabileceği soybağı sorunlarına ve öğretideki görüşlere tezimizin ilerleyen aşamalarında değinilecektir¹¹⁷.

B. Yumurta Hücresinin Taşıyıcı Anneye Ait Olması

Kadının bedensel yapısının uygun olmaması veya genetik hastalığı bulunması gibi sebeplerle hem çocuğu taşıma hem de doğurma yeteneğinden yoksun olması durumunda gönüllü baba veya üçüncü kişiden alınan spermier IVF yöntemiyle yumurta hücresi kullanılan taşıyıcı anneye aşılanmaktadır. Bu, geleneksel taşıyıcı annelik türüdür. Yumurta hücresinin taşıyıcı anneye ait olması durumuna, kariyer planlaması yapan bekâr kadınlar, aynı cinsten birliktelik yaşayan çiftler ve tek bekâr erkekler de başvurmaktadır¹¹⁸.

Bu yöntemde taşıyıcı anne hem biyolojik anne hem de genetik annedir. Zira taşıyıcı annenin çocuğu taşıma ve dünyaya getirme görevinin yanı sıra çocukla genetik bağı da bulunmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁵ GÜLOVA ÖZSOY, s. 308.

¹¹⁶ SEROZAN, *Çocuk*, s. 148; ÇAM, s. 162.

¹¹⁷ Bkz. Bölüm II/§6/II.

¹¹⁸ EROL, s. 117; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 8; GÜLOVA ÖZSOY, s. 308.

¹¹⁹ AYDIN, *Hukuki Sorumluluk*, s. 38; KIRKBEŞOĞLU, s. 77.

C. Yumurta Hücresinin Üçüncü Bir Kişiye Ait Olması

Gönüllü annenin menopoz, genetik hastalıklar gibi sebeplerle üreme yeteneğinin bulunmaması veya gebe kalmasının tıbben uygun olmaması hâlinde anonim üçüncü kişilerden yumurta bağıışı alınmaktadır. Üçüncü kişinin yumurta hücresi *in vitro* ortamda döllendirilmekte ve taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmektedir¹²⁰.

Yumurta hücresinin üçüncü kişiden alınması durumunda çocuğun üç annesi olduğundan söz edilebilecektir. Bunlar; genetik anne (yumurta donörü), doğuran anne (taşıyıcı anne) ve sosyal anne (gönüllü ebeveyn)dir¹²¹. Hem yumurtanın hem de spermin üçüncü kişilerden alınması durumunda çocuğun üç anne ve üç babası ortaya çıkar. Bunlar genetik anne, doğuran anne ve sosyal annenin yanı sıra genetik baba (sperm donörü), doğuran kadın olan taşıyıcı annenin eşi ve gönüllü babadır. Bu nedenle söz edilen bu olasılık, taşıyıcı anneliğin en karmaşık hâlini teşkil eder¹²².

Yumurta hücresinin üçüncü bir kişiye ait olması durumunda taşıyıcı annenin kişilik hakkı kapsamında anonim kalma hakkı olmasına karşılık çocuğun da kökenini öğrenme hakkı bulunmakta ve bu iki hak çatışmaktadır¹²³.

¹²⁰ KESKİN, *Etik*, s. 129; ÇAM, s. 163.

¹²¹ SHANLEY, Mary Lyndon et al., “Making Babies, Making Families: What Matters Most in an Age of Reproductive Technologies”, *Surrogacy, Adoption and Same-Sex and Unwed Parents*, 2001, s. 135; ISTEREVYCH, s. 21; KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1998; KESER, 308; İLTAŞ, s. 1035. Bu hususun ortaya çıkarabileceği sorunlar ve görüşler hakkında bkz. Bölüm II/§6/II.

¹²² ÜREM, s. 98; GÜLOVA ÖZSOY, s. 306; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 491.

¹²³ BAYSAL, s. 499; USTA, s. 51; EROL, s. 134.

V. Aleyhte Ve Lehte Görüşler

Günümüzde gelişen tıp teknolojisi ile yardımcı üreme yöntemlerinin mümkün olması, taşıyıcı anneliğin etik açıdan tartışılması gereken birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda taşıyıcı annelik, canlılar ile etiğin kesiştiği biyoetik alanında oldukça tartışmalı bir konu hâline gelmiştir¹²⁴.

A. Aleyhte Görüşler

ABD’de bilinen ilk taşıyıcı anne olan *Elizabeth Kane*, doğum sonrasında çıkardığı kitabında taşıyıcı annelik sözleşmesi gereği dünyaya getirdiği çocuğu para karşılığında vermek zorunda kalma durumunun kendisinde depresyon ve umutsuzluk yarattığını ifade etmiştir¹²⁵.

Taşıyıcı annelik uygulamasıyla ilgili en çok bilinen davalardan biri olan *Bebek Manji* davasında¹²⁶ hukukî ve etik açıdan pek çok değer tartışılmıştır. Hindistanlı taşıyıcı anne ile Japon *Ikufumi* ve *Yuki Yamada* çiftinin anlaşması sonucunda dünyaya gelen bebek *Manji*’nin doğumu öncesinde çiftin boşanması sebebiyle gönüllü anne *Yuki Yamada* çocuğu istememiştir. Bu olayda gönüllü babanın velâyeti alma sürecinde problemlerle karşılaşması sonucunda taşıyıcı anneliğin aleyhinde görüşler ortaya

¹²⁴ Yaşam anlamına gelen *bios* ile ahlâk anlamına gelen *ethos*’un birleşimiyle oluşan biyoetik, genel anlamıyla canlı bilimi alanındaki tutum ve davranışlarla ilgili prensip ve değerler içerisinde sistematik çalışmalardır. SAYMAN, s. 170; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 9; ÜREM, s. 80; KIRKBEŞOĞLU, s. 6. Ayrıca bkz. GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 64; GÖLCÜKLÜ, s. 4; QUINLAN, s. 810.

¹²⁵ *Elizabeth Kane*, 9 Kasım 1980’de taşıyıcı annelik yöntemiyle doğurduğu çocuğu dünyaya getirmiştir. Bu, taşıyıcı annelikle ilgili olarak ABD’de gündeme gelen ilk doğum olmuştur. Bkz. SILLS, s. 289; YAKUPPUR, *İleri Teknoloji*, s. 275.

¹²⁶ Baby Manji Yamada/Union of India & ANR, 29.09.2008, INSC 1656.

çıkıştır. Taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği çocuğun velâyeti kimseye verilemediği için vatansız kalması sonucunda taşıyıcı annelik yönteminin çocuğun vatansız kalmasına sebebiyet vereceği görüşü oluşmuştur. Ayrıca gönüllü ebeveynlerin boşanması durumunda taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği çocuğa ne olacağı sorusunun cevaplanması da gerekmektedir¹²⁷. Yine 2014 yılında 24 yaşındaki Japon bir iş adamının Tayland'ta taşıyıcı annelik yöntemi ile on dokuz tane çocuk sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu olay da kamuoyunda taşıyıcı anneliğin “*bebek fabrikası*”na yol açtığı yönünde eleştirilmiştir¹²⁸.

Taşıyıcı anneliğin yaygın olarak yapıldığı ülkeler genellikle Hindistan, Nepal ve Ukrayna gibi düşük gelir seviyeli ülkelerken; gönüllü ebeveynler genellikle Fransa, İtalya ve Amerika gibi yüksek gelir seviyeli ülkelerin vatandaşlarıdır. Bunun sonucunda, taşıyıcı anneliğin düşük gelir seviyeli insanların sömürüsüne neden olacağı eleştirileri ortaya çıkmıştır¹²⁹. Örneğin Hindistan'da taşıyıcı anneliğin artık bir endüstri hâline geldiği ve

¹²⁷ HENAGHAN, Mark, “International Surrogacy Trends: How Family Law is Coping”, *Australian Journal of Adoption*, C. 7, S. 3, 2013, s. 16; PYRCE, s. 935; KINDREGAN, Charles P., WHITE, Danielle, “International Fertility Tourism: The Potential for Stateless Children in Cross-Border Commercial Surrogacy Arrangements”, *Suffolk Transnational Law Review*, C. 39, S. 3, 2013, s. 546; CROCKIN, EDMONDS, ALTMAN, s. 915; WELLS-GRECO, s. 184; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 47.

¹²⁸ 24 yaşındaki Japon iş adamı *Mitsutoki Shigeta*'nın, taşıyıcı annelik yöntemiyle 16 tane çocuğa sahip olması, halk tarafından rahatsız edici bulunmuştur. 2015'te iş adamı hakkında göre hem insan kaçakçılığı hem de çocuk sömürsünden dolayı soruşturmalar açılmıştır. Shigeta'nın ifadesine göre destekleyeceği büyük bir aile istemiştir. Bkz. MOHAPATRA, s. 29.

¹²⁹ ARVIDSSON, Anna et al., “Surrogate Mother- Praiseworthy or Stigmatized a Qualitative Study on Perceptions of Surrogacy in Assam India”, *Global Health Action*, C. 10, 2017, s. 2; WELLS-GRECO, s. 39.

kadınların yıllık yirmi bin dolar kazanç elde ettiği ifade edilmektedir¹³⁰.

Tarafların ekonomik bakımdan eşit olmamasından kaynaklı olarak taşıyıcı annelik sözleşmesinin eşitlik ilkesine aykırı sonuçlar doğuracağı, ayrıca hem taşıyıcı annenin bedeninin hem de çocuğun ticarileştirilmesine ve insan onurunun çiğnenmesine yol açacağı hususları tartışılmıştır¹³¹.

Feminist bakış açısına sahip olan yazarlara göre taşıyıcı annelik, anneliğin gönüllü ebeveynlerin amacı doğrultusunda araç hâline dönüştürülmesi ve adeta makineleştirilmesidir¹³². Bu bakış açısına sahip olan yazarlara göre özellikle ticarî taşıyıcı annelik, para karşılığı yapıldığı için bedenin kiralanmasını konu edinmektedir. Bu durum da sömürüye yol açmakta, kadınları metalaştırmakta, anneliğin değerini düşürmektedir¹³³. Ayrıca bu görüşteki yazarlara göre, taşıyıcı annenin çocuğu dokuz ay

¹³⁰ KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 129; MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2866.

¹³¹ Bu savlara cevap olarak ise kadının otonomisi ve kendi seçim yapabilme hakkından dolayı taşıyıcı anneliğe ilişkin tüm bilgilendirmeyi aldıktan sonra kadının yine de bu işlemi yapma iradesi varsa, ilkeler gereği buna saygı duyulması, aksi hâlde insan onurunun ve otonomisinin ihlal edileceği ileri sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜRBÜZ, s. 83; TÜRKMEN, s. 145; MARK, s. 79.

¹³² BEREND, Zsuzsa, *The Online World of Surrogacy*, New York, Berghahn Books, 2018, s. 6; AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 23; SILLS, s. 18.

¹³³ ANDREWS, Lori B., “Beyond Doctrinal Boundaries: A Legal Framework for Surrogate Motherhood”, *Virginia Law Review*, C. 81, S. 8, 1995, s. 2350; PYRCE, s. 935; ANDERSON, Elizabeth, “Is Women’s Labor a Commodity”, *Philosophy & Public Affairs*, C. 19, S. 1, 1990, s. 75; WELLS-GRECO, s. 40; KLEIN, s. 36; WERTHEIMER, Alan, “Two Questions About Surrogacy and Exploitation”, *Philosophy & Public Affairs*, C. 21, S. 3, 1992, s. 220; DAYI, Ayşe, “Feminist Etik Açısından Cinsellik ve Üreme: Fetüsün Bireyliği ve Kadının Beden Bütünlüğü”, *Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4 “Üreme”*, İstanbul, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 44; MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2866;

karnında taşınması, doğurması ve teslim etmesi rahmin kiralanması anlamına gelmekte, bu durum da taşıyıcı anneyi adeta bir doğum makinesi hâline getirmektedir¹³⁴.

Taşıyıcı annelikte sadece taşıyıcı annenin bedeninin değil, çocuğun da araç hâline getirildiği, adeta bir mal alım satım sözleşmesine konu edildiği görüşü ileri sürülmüştür. Zira öğretilerdeki bazı yazarlara göre çocuğun üzerinde tasarruf edilebilen bir nesne olarak nitelendirilmesi çocuğa bir cisim vasfı yüklediği için çocuğun üstün yararı ilkesine aykırı sonuçlar doğurmaktadır¹³⁵. Bu görüşe göre çocuğun nesneleştirilmesi sonucunda, çocuğun onuru ihlal edilmektedir¹³⁶.

Taşıyıcı annelik uygulamasının yaygınlaşması; aile, anne, baba, çocuk kavramlarının içeriğini de değiştirmektedir. Bu nedenle taşıyıcı annelik aleyhinde düşünen yazarlardan bazılarına göre bu uygulama, kavramların içeriğini değiştirmekle

KIRKBEŞOĞLU, s. 71; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 356; BALA, [Nila, “The Hidden Costs of the European Court of Human Rights’ Surrogacy Decision”, *The Yale Journal of International Law Online*, C. 40, 2014,](#) s. 13; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 24; GÜLOVA ÖZSOY, s. 308; SÜMER, s. 9.

¹³⁴ *Dayı*, taşıyıcı anneyi kiralanmış rahme ve kuluçka makinesine benzetmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DAYI, s. 45; ÜNVER, s. 292; HAKERİ, Hakan, “Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler”, *IV. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi*, Ed.: Prof. Dr. Hamit Hancı, Prof. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınları, 2018, s. 514.

¹³⁵ Çocuğun üstün yararı kavramı, kendisini koruma ve haklarını kullanma bakımından yetersiz olan çocuğun esenliği ve yararının dikkate alınmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BATIGÜN, Elif Selen, *Milletlerarası Aile Hukukunda Velâyet ve Çocuğun Korunması*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021, s. 17.

¹³⁶ AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 23; TURGUT, s. 114; HUMBYRD, Casey, “Fair Trade International Surrogacy”, *Developing World Bioethics*, C. 9, S. 3, 2009, s. 112; KLEIN, s. 38; ANDERSON, *Commodity*, s. 75. Ayrıca çocuk bakımından da çocuğun taşıyıcı annelik yöntemi ile dünyaya gelmek isteyip istemeyeceği de tartışılmıştır. Bkz. KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 130. Aynı yönde bkz. BALA, s. 13; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 26.

beraber geleneksel aile duygusunun kaybolmasına yol açabilecektir. Bu görüşteki yazarlara göre taşıyıcı annelik yöntemi sonucunda genetik anne, sosyal anne, gönüllü anne, hukukî anne gibi yeni anne modellerinin tartışılacağı ve soybağı bakımından hukukî sorunlar gündeme gelebileceği için taşıyıcı anneliğin yasaklanması gerekmektedir¹³⁷.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin içeriği gereği taşıyıcı annenin belirli edimleri yapması (düzenli testler yaptırmak, günlük ilaçlar almak) veya yapmaması (sigara vb. içmemek, alkol kullanmamak) gerekmektedir. Bazı yazarlarca bunun da taşıyıcı annenin iradesini yok saymak anlamına geldiği ve kişilik haklarına aykırı olacağı ileri sürülmüştür¹³⁸.

Taşıyıcı annelik, dini açıdan da eleştirilere maruz bırakılmıştır. İslam hukukunda taşıyıcı annelik hususunda birtakım lehe görüşler olsa da aleyhe görüşler ağırlıktadır¹³⁹.

¹³⁷ HUMBYRD, s. 113; MOSTOWIK, s. 85; WERTHEIMER, s. 233; HENDRICK, Judith, *Law and Ethics in Children's Nursing*, United Kingdom, Blackwell Publishing, 2010, s. 155; APAYDIN, Eylem, "A New Challenge to the Turkish Family Law Posed by Artificial Insemination: Validity and Consequences of Contract for Surrogate Motherhood", *Law and Forensic Science*, C. 16, S. 2, 2018, s. 23; DÖRR, s. 197; GÜLŞEN, Recep, "Ceza Hukuku Açısından Yapay Döllenme", *IV. Sağlık Hakkı ve Sağlık Hukuku Sempozyumu*, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefke Avrupa Üniversitesi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 143; SÜMER, s. 11; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 577. *Seyhan*'a göre taşıyıcı annelik aile kurumunun yozlaşmasına sebebiyet verebileceği için uygulaması sınırlandırılmalıdır. Bkz. SEYHAN, s. 103.

¹³⁸ HUMBYRD, s. 113; MOSTOWIK, s. 85; WERTHEIMER, s. 233; HENDRICK, s. 155.

¹³⁹ HAKERİ, Hakan, "Taşıyıcı Annelik", *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 85. Taşıyıcı anneliğe İslam hukukunda olumlu bakan yazarlar, taşıyıcı anneliği süt anneliğe benzetmektedirler. Ancak aksi görüşe göre, taşıyıcı annelik ahlâki deformasyona sebebiyet vereceği için İslam dinine uymamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖRGÜLÜ,

İslam dini bakımından eşler arasında gerçekleştirilen homolog döllenme yöntemlerine sıcak bakılırken, eşler arasında gerçekleştirilmeyen heterolog döllenme yöntemleri, caiz kabul edilmemektedir¹⁴⁰. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşıyıcı annelik uygulaması hakkında kurul kararında taşıyıcı anneliğin “ırzı koruma” ilkesini ihlal etmesi sebebiyle İslam dinine uygun olmadığını, ayrıca kişiliğin korunması ve ruh ve beden sağlığı bakımından olumsuz sonuçlar doğuracağı, insanlık duygularını rencide edeceği için caiz olmadığı belirtilmektedir¹⁴¹.

Taşıyıcı annelik ile ilgili yapılan eleştirilerden bir diğeri ise taşıyıcı annenin çocuğu dokuz ay karnında taşıyan ve doğuran kişi olmasından ötürü çocuk ile bir bağ kuracağı ve çocuğu bu nedenle gönüllü ebeveynlere teslim etmeyi reddetme ihtimali bulunmasıdır. Ancak bu noktada da araştırmalar, taşıyıcı annenin gönüllü ebeveynlerle bağının kuvvetli olduğu olasılıkta taşıyıcı annenin çocuğa değil, gönüllü ebeveynlere bağlı hissettiği ve bu nedenle çocuğu verirken bir tereddüt yaşamadığını göstermiştir¹⁴².

Ülfet, “Taşıyıcı Annelik: Fıkhi Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 2010, s. 202; ŞİMŞEK, Ayşe, “İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale, 2013, s. 54; TÜRKMEN, s. 150; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 497.

¹⁴⁰ GÖRGÜLÜ, s. 203; YAKUPPUR, *İleri Teknoloji*, s. 281; EROL, s. 81.

¹⁴¹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogancocu-gunannesinebimirasimahremiyetivevelayetinininuhukmu%20hakkinda?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d> (E.T: 10.08.2021).

¹⁴² Yapılan araştırmalardan birinin sonucunda taşıyıcı annelerin gönüllü ebeveynlerle derin bir bağ kurdukları ihtimalde taşıyıcı annelerin gönüllü ebeveynlerle kurdukları bağdan dolayı doğurdıkları çocuğu onlar için dünyaya getirdiklerinin bilincinde olduklarını ve çocuğu verirken de hiçbir tereddüt yaşamadıkları ortaya konmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. SILLS, s. 66.

Üreme ve kadın sağlığının etik yönlerini inceleyen FIGO Komitesi (Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu) Üreme Sağlığında Etik Yönler Daimî Komisyonu, 1998 yılında taşıyıcı annelik uygulaması hakkındaki görüşlerini yayınlamıştır¹⁴³. Komite taşıyıcı annelikle ilgili ciddi çekinceleri olduğunu, uygulamanın yalnızca sınırlı durumlarda uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sebebi olarak ise taşıyıcı annenin sosyoekonomik durumundan dolayı sömürülme ve otonomisine zarar gelme riskinin bulunması gösterilmiştir.

B. Lehte Görüşler

Taşıyıcı annelik lehinde düşünen yazarlara göre taşıyıcı annelik, üreme hakkı kapsamında düşünülmelidir¹⁴⁴. Bir çiftin çeşitli sebeplerle çocuk sahibi olma imkânının bulunmadığı durumlarda taşıyıcı anne, çiftin soyunu devam ettirmesine imkân sağlamaktadır¹⁴⁵.

¹⁴³ *Obstetrik ve Jinekolojide Etik Konular FIGO Komitesi Üreme ve Kadın Sağlığında Etik Görüşler Çalışması*, Çev.: İsmail Dölen, Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Yayını, Ankara, 2008, https://www.tjod.org/wp-content/uploads/2012/12/etik_konular_fibo_komitesi.pdf (E.T: 14.08.2021).

¹⁴⁴ Üreme hakkı, kişinin maddî ve manevî varlığını geliştirmesiyle bağlantılı, doğumdan kürtaja, taşıyıcı annelikten yumurta bağışına kadar geniş çapta ve önemli bir haktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. SERT, *Üreme Hakları*, s. 9; DEMİR, s. 219; KORKUT, Levent, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Üreme”, *Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4 “Üreme”*, İstanbul, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 15; ZENGİN, s. 263; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 199-200; ZEVLİLİLER, s. 9; MEGA et al., s. 273; ICC Uluslararası Çocuk Merkezi, *Üreme Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları*, http://www.icc.org.tr/uploads/documents/uremehaklari/ureme-haklari_ICC.pdf (E.T: 20.09.2021). Üreme hakkının mutlak bir hak olduğu ve bu hakkın sınırlandırılmayacağı iddiasıyla taşıyıcı anneliğin savunulamayacağı yönünde bkz. SÜMER, s. 7; ÇAM, s. 162.

¹⁴⁵ ZENGİN, s. 263.

Söz konusu görüşe göre taşıyıcı annelik yönteminin hukuken tanınmaması veya yasaklanması hâlinde çiftler, taşıyıcı anneliğin yasal olduğu başka ülkelere giderek sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvuracak ve bu durum da çiftlerin çocuklarını teslim aldığı ve kendi ülkelerine getirdiklerinde pek çok hukukî problemle karşılaşmalarına sebebiyet verecektir¹⁴⁶.

Her ne kadar taşıyıcı annelik aleyhinde düşünen yazarlar bu yöntemin geleneksel aile yapısını bozacağını ileri sürseler de lehinde düşünen yazarlara göre taşıyıcı annelik sayesinde belki de çocuk sahibi olamadığı için ayrılığın eşiğinde olan çiftler çocuk sahibi olma şansını elde etmekte ve bu sayede kendi aile hayatlarını kurmaktadır¹⁴⁷. Bu anlamda taşıyıcı annelik, ailenin yapısını bozduğu iddiasının aksine pek çok çiftin aile hayatını kurmasına yardımcı olacaktır¹⁴⁸.

Taşıyıcı anneliğin lehinde düşünen yazarlara göre ticarî taşıyıcı annelik yönteminin sonucunda dünyaya gelen çocuk, satış sözleşmesinin konusunu teşkil etmemektedir. Buna ek olarak öngörülen maddî edim, taşıyıcı annenin emeğinin karşılığıdır¹⁴⁹. Taşıyıcı annelerin bu noktada motivasyonu, çocuğu olmayan bir çift için çocuğu taşıma ve dünyaya getirmek ve çiftin kendi ailelerini oluşturmalarına yardım etmek olmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar da taşıyıcı annenin, taşıyıcı annelik sözleşmesinin niteliği

¹⁴⁶ ANLEU, s. 44; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 65. Karş. KIRKBEŞOĞLU, s. 72.

¹⁴⁷ Nitekim pek çok çiftin boşanma sebebinin çocuk sahibi olamamak olduğu da belirtilmektedir. Bkz. AYDIN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 23; ÇELİK, Nazlı Hilal, “Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, C. 9, S. 21, 2017, s. 33.

¹⁴⁸ YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 555; FIELD, s. 18.

¹⁴⁹ KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 131; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 13; TÜRKMEN, s. 144; ANDERSON, *Commodity*, s. 78.

gereği en başından itibaren doğuracağı çocuğu teslim edeceğinin bilincinde olduğunu ve bir yaşam hediye etmek, geleceğe umut olmak gibi motivasyonlarla hareket ettiğini ortaya koymaktadır¹⁵⁰. Taşıyıcı anne ile gönüllü ebeveynlerin iyi bir ilişkisi ve bağı olduğu durumlarda genelde herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Taşıyıcı anne gönüllü ebeveynler ile işlem öncesinde tanışmıyor olabileceği gibi onların aile üyesi veya yakın dostu da olabilmektedir¹⁵¹.

¹⁵⁰ Beckman ve Ciccarelli'nin ABD'de yaptığı araştırmada 14 taşıyıcı anneden 11'inin bebekle bir bağ hissetmediği, taşıyıcı annelik sözleşmesinin niteliği gereği sözleşmenin başından beri kendi çocuklarını taşımadıklarının ve teslim edeceklerinin bilincinde olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. BECKMAN, Linda J, CICCARELLI, Janice C., "Navigating Rough Waters: An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *J Soc Issues*, s. 21-43; Van Niekerk ve Van Zyl'nin araştırmasında ise, taşıyıcı annelerin çocuğu taşıma motivasyonunun kısır bir çifte yardım etmek olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. VAN NIEKERK, VAN ZYL, s. 345-349. Aynı yönde bkz. İLTAŞ, s. 1026. 34 taşıyıcı anne arasında yapılan bir araştırma sonucunda kadınların taşıyıcı anne olmalarında en büyük motivasyonun bir başkasının aile kurmasına yardımcı olma, kısırılık sorununa çare olmak isteği olduğu belirtilmiştir. Gbi için bkz. IMRIE, Susan, JADVA, Vasanti, The Long-Term Experiences of Surrogates: Relationships and Contact with Surrogacy Families in Genetic And Gestational Surrogacy Arrangements, *Reprod Biomed Online*, C. 29, 2014, s. 426. Ayrıca bkz. MCLACHLAN, Hugh, SWALES, J. Kim, "Surrogate Motherhood: Beyond the Warnock and the Brazier Reports", *Human Reproduction & Genetic Ethics*, C. 11, S. 1, 2005, s. 16; DORNECK, s. 101; KIRKBEŞOĞLU, s. 74; ÇAM, s. 170.

¹⁵¹ Türkiye'de hemşireler arasında yapılan araştırmada, bu kanının aksine katılımcılara kimi taşıyıcı anne olarak kabul edecekleri sorulduğunda, mutlaka tanımadığı birinin olmasını isteyenler %53,3 ile en büyük yüzdeye sahiptir. Araştırma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KILIÇ, Selim et al., "Bir Hemşirelik Yüksek Okulu Öğrencilerinde Taşıyıcı Anneliğe Yönelik Tutumun Belirlenmesi", *Biyoetik Araştırmaları*, Ed.: Yeşim Işıl Ülman, Savaş Volkan Genç, Türkiye Biyoetik Derneği Yayını No: XVI, İstanbul, 2012, s. 351.

Taşıyıcı anneliğin çocuğun gelişimi üzerinde sorunlar yaratabileceği eleştirileri karşısında, lehinde düşünen yazarlara göre bu etkiyle ilgili hiçbir veri ortaya konulamamıştır. Yine bu görüşteki yazarlara göre, taşıyıcı anneliğin aleyhinde ileri sürülen görüşler, bu uygulamanın yasaklanması için yeterli değildir¹⁵².

Türkiye’de taşıyıcı annelik ile ilgili yürütülen ilk çalışma, hemşirelik öğrencileri içerisinde yapılmış, 281 kişiden %60,2’si (169 kişi) taşıyıcı anneliği kabul edebileceğini belirtmiştir¹⁵³.

İKİNCİ BÖLÜM

TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİ

§5.TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Türk Hukuku

A. Genel Olarak

Türkiye’de taşıyıcı annelik ile ilgili olarak, 2018 yılına kadar kanunî bir düzenleme bulunmamakta olup yalnızca yönetmelikler ile düzenleme yapılmıştır. Mülga Yönetmeliğin¹⁵⁴ 18. maddesinde taşıyıcı anneliğin yasak olduğuna dair açık bir hükme yer verilmekteyken hâlen yürürlükte olan ÜYTY’de taşıyıcı annelik uygulaması ayrı bir maddede zikredilmemiş, Ek-17’de yer alan müeyyide formunda 4. sırada “*adaylardan alınan yumurta ve spermiler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda... uygulanması*

¹⁵² MCLACHLAN, Hugh, SWALES, J. Kim, “Commercial Surrogate Motherhood and the Alleged Commodification of Children: A Defense of Legally Enforceable Contracts”, *Law and Contemporary Problems*, C. 72, S. 91, 2000, s. 105; DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 74.

¹⁵³ KILIÇ et al., s. 345 vd.

¹⁵⁴ RG. 06.03.2010, S. 27513.

yasaktır.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu yasağa aykırı davranmanın müeyyidesi olarak da merkezin ruhsatının ve faaliyet izninin iptal edilmesi, bir daha merkezlerde çalışmasına izin verilmemesi ve adli anlamda işlem yapılması için savcılığa bildirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca merkezlerin veya sağlık personelinin taşıyıcı annelik işlemi için yurt dışında bu uygulamayı yapan yerlere yönlendirmesi, sevk etmesi, teşvik etmesi yasaklanmıştır. Bu yasağa aykırı davranışın yaptırımını olarak ise, ilgili merkezin faaliyetinin üç ay süreyle durdurulması öngörülmüştür. Aynı davranışın tekrar edilmesi durumunda merkezin ruhsatı veya izni iptal edilmektedir. Merkez personeli olmamakla birlikte bu hususlarda aracılık ettiği tespit edilen kişi veya kişilerin sertifikaları Bakanlıkça iptal edilmekte ve bu kişilerin merkezlerde çalışması da yasaklanmaktadır¹⁵⁵.

Üreme hakkı, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklardan olup anayasal bir hak olarak korunduğu için bu hakka müdahale temel haklara müdahale teşkil etmektedir. Bu sebeple kanunla düzenlenmesi gerekmekte olup yönetmelik ile yasaklanmamalıdır¹⁵⁶. Yönetmelikteki hüküm 2018 yılına kadar taşıyıcı annelik yasağıyla ilgili tek dayanak olduğu için, kanunilik ilkesi bakımından eleştirilmekteydi. Ayrıca, Anayasa m. 41 uyarınca devletin aile planlaması için tüm tedbirleri alması gerektiği yer almaktadır¹⁵⁷.

¹⁵⁵ RG. 30.09.2014, S. 29135, Ek 17-Sıra 4 ve 5. Yönetmeliğin Ekinde yer alan bu düzenlemenin hekimin Hipokrat yeminine aykırı olacağı, zira hekimliğin meslek niteliği gereği hastalığı çözebilecek kurumlara yönlendirmeyi de içermesi gerektiği ile ilgili eleştiri için bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 97.

¹⁵⁶ ZEYTİN, s. 232; TÜZÜN ARPACIOĞLU, s. 19; KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1998; SERT, *Üreme Hakları*, s. 13.

¹⁵⁷ Üreme hakkının Anayasa m. 17’de yer alan maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme temel hakkı kapsamında sayılması gerektiği hakkında bkz. ZEYTİN, s. 230; MEGA et al., s. 273.

2018 yılında Resmî Gazete’de yayınlanan kanun¹⁵⁸ ile 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun hükümleri değiştirilmiştir. Kanuna yapılan ekleme sonucunda ek madde 1 ile, taşıyıcı annelik yasağı açıkça düzenlenmiştir¹⁵⁹. Buna ek olarak çıkarılan Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun m. 15/2’de taşıyıcı annelik ve üreme hücresi bağışı yasağı yinelenmiş ve üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezası yaptırımına bağlamıştır¹⁶⁰.

Türkiye’de her ne kadar yasak olsa da, haberlere de yansıdığı üzere Türk çiftler yurtdışında bu yönteme başvurmaktadır. Bunun yanı sıra Türk kadınlar da ülkemizde sosyal medya aracılığıyla ilan vermekte ve bu işlemi ülkemizde gerçekleştirmektedirler¹⁶¹. Ayrıca taşıyıcı anneliğin yasaklanması, öğretilerdeki bazı

¹⁵⁸ RG. 05.12.2018, S. 30616, Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

¹⁵⁹ RG. 29.05.1979, S. 2238, Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, Ek m. 1/2: “Eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır.”

¹⁶⁰ RG. 05.12.2018, S. 30616, 7151 sayılı Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun m. 15/2: “Bu Kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayan, aşıl原因, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar veya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında, fiil daha ağır cezayı gerektiren bir suç teşkil etmediği takdirde üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.”

¹⁶¹ <https://www.gazetevatan.com/gundem/tek-tek-anlattilar-3-defa-cocuk-aldirdim-keske-aldirmasayim-satardim-1242407>; <https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/yasagi-internette-deliyorlar-ev-fiyatina-tasiyici-annelik-5669045/> (E.T: 10.09.2021); TÜRKMEN, s. 158; DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 74.

yazarlara göre çiftleri pahalı yurtdışı seçeneklerine yönlendirilmesi anlamına gelmektedir¹⁶².

Öğretide Türk hukukundaki taşıyıcı annelik yasağının sebebi olarak genetik-gönüllü anne ayrımının soybağı sorunları yaratacağı, çocuğun kimliğini bulmasının zorlaşacağı, çocuğun mal gibi değerlendirilmesi sonucunun oluşacağı ileri sürülmüştür¹⁶³.

Türk hukukunda çocuğu doğuran kadının anne olması, aksi ispat edilemeyen bir karine teşkil etmektedir. Dolayısıyla TMK m. 282 maddesi uyarınca taşıyıcı anne, çocuğun annesi sayılmaktadır¹⁶⁴. Bu sebeple ülkemizdeki çiftlerin taşıyıcı annelik uygulamasına başvurmasının sonucunda iki durum oluşabilmektedir. Bunlardan ilki, taşıyıcı annenin çocuğu gönüllü ebeveynlere teslim etmesi ve ebeveynlerin nüfusa çocuğu kendi çocukları olarak kaydettirmesidir. İkincisi ise, çocuğun doğduktan sonra taşıyıcı anne ve eşinin çocuğu olarak nüfusa kaydedilmesi, ancak daha sonra gönüllü ebeveynlerin çocuğu evlât edinmesidir¹⁶⁵.

Türkiye’de yasaklanmış olan taşıyıcı annelik yöntemine başvurulması ve bu uygulama sonucunda doğan çocuğun nüfusa kaydedilmesi durumunda ceza hukuku

¹⁶² DÜLGER, Murat Volkan, “Organ ve Doku Nakli, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışına İlişkin Düzenlemeler Getiren Kanun Teklifi Hakkında Değerlendirme”, https://papers.ssrn.com/sol3/papers%20%20.cfm?abstract_id=3792280 (E.T: 10.06.2021).

¹⁶³ HAKERİ, *Yapay Döllenme*, s. 112; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 359.

¹⁶⁴ RG. 08.12.2001, S. 24607, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 282/1: “Çocuk ile ana arasında soybağı doğumla kurulur.”

¹⁶⁵ HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 510.

bakımından da bazı sonuçlar doğmaktadır¹⁶⁶. Gönüllü anne ve babanın çocuğu gönüllü anne dünyaya getirmiş gibi kendi nüfuslarına kaydettirmesi durumunda, Nüfus Hizmetleri Kanunu¹⁶⁷ m. 36 hükmüne dayanarak menfaati olan herkesin Cumhuriyet Savcısına ihbarda bulunarak nüfus sicilinin düzeltilmesini sağlama hakkı vardır. Bu durumda TCK¹⁶⁸ m. 231/1’de yer alan, yetkili makamlara yanlış bilgi verilmesi, soybağının gizlenmesi suretiyle gerçekleşen soybağını değiştirme suçunun meydana gelip gelmeyeceği hususu tartışmalıdır¹⁶⁹. Bu noktada bir görüşe göre soybağını değiştirme suçu meydana gelmekteyken¹⁷⁰, diğer bir görüşe göre evrakta sahtecilik suçu da gerçekleşmektedir¹⁷¹. Öğretide *Hakeri*’ye göre resmî belgenin düzenlenmesinde yalan

¹⁶⁶ YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 153; ÜNVER, s. 293; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 913. Ayrıca yapay döllemenin mülga TCK (RG. 13.03.1926, S. 320) m. 440 vd. suç olarak yer alan zina bağlamında değerlendirmeleri için bkz. CİHAN, s. 80-88.

¹⁶⁷ RG. 29.04.2006, S. 26153, 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu.

¹⁶⁸ RG. 12.10.2004, S. 25611, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.

¹⁶⁹ GENÇ, Fatma Umay, “Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu”, *Dr. Dr. h.c. Silvia Tellenbach’a Armağan*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018, s. 174; KOCA, Mahmut, “Mahmut Koca’nın Tebliği”, *Tıp Ceza Hukukunun Güncel Sorunları*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s. 516; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 143; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 167; GENÇ, s. 166.

¹⁷⁰ Gönüllü ebeveynlerin çocuğu nüfuslarına kaydettirmesi durumunda soybağının değiştirme suçunun oluşacağı görüşü için bkz. TÜZÜNER, s. 3; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 44. Aynı görüşteki Genç’e göre sadece bu durum için şahsi cezasızlık sebebi öngörülmelidir. Bkz. GENÇ, s. 170.

¹⁷¹ Her iki suçun da oluşabileceği yönünde bkz. ÜNVER, s. 329, GÜLŞEN, s. 135; SAVAŞ, s. 67.

beyan suçu veya çocuğun soybağını değiştirme suçu oluşmamaktadır¹⁷². Yazara göre kanundaki tipiklik unsuru gerçekleşse dahi haksızlık yanılığı hükümleri işletilecektir¹⁷³.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi her ne kadar ülkemizde kesin hükümsüz bir sözleşme olsa da başka ülkelerde bu sözleşme akdedilebildiği ve ileride ülkemizde geçerli sayılan bir sözleşme olma ihtimali bulunduğu için sözleşme hukuku bakımından bir takım hususların tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sözleşmenin hukukî niteliği, tarafların hak ve yükümlülükleri, sözleşmenin sona erme sebeplerinin incelenbilmesi adına taşıyıcı annelik sözleşmesinin ileride geçerli bir sözleşme türü haline geldiği faraziyedeki durum karşılaştırmalı hukuk bakış açısıyla incelenecektir.

B. Geçerliliği

Sözleşme özgürlüğünün sınırları, TBK m. 27 hükmünde¹⁷⁴ belirlenmiştir. Hüküm uyarınca bir sözleşmenin kanunun emredici hükümlerine, ahlâka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusunun imkânsız olması durumunda yaptırımı kesin hükümsüzlüktür.

¹⁷² HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 125. Aynı yönde bkz. ÇELİK, *Soybağı*, s. 40

¹⁷³ Ancak bu durumda da gönüllü anne çocuğu nüfusa kaydettirirken taşıyıcı annenin doğurduğunun söylenmesi önerilmemekle beraber, nüfus idaresinin çocuğu kaydetmemesi gibi bir sorunla da karşılaşılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. HAKERİ, *Yapay Dölleme*, s. 125. Aksi görüşteki Genç'e göre ÜYTY hükümleri çerçevesinde taşıyıcı annelik yasağı açıkça düzenlendiği için failin işlediği fiilin hukuk düzenince yasaklandığını bilmemesi anlamına gelen haksızlık yanılığı hükümleri uygulanamaz. Bkz. GENÇ, s. 201. Haksızlık yanılığı hakkında gbi bkz. DEMİRBAŞ, Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 16. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021, s. 419.

¹⁷⁴ RG. 04.02.2011, S. 27836, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu.

Öğretideki baskın görüşe göre, taşıyıcı annelik sözleşmesi ODNK ve ÜYTY hükümlerince yasaklandığı için hem emredici hükümlere hem de TMK m. 23 ve TBK m. 27 hükümlerine göre kişilik haklarına ve ahlâka aykırı sayılacağı için kesin hükümsüzdür¹⁷⁵. Kişilik haklarına ve ahlâka aykırı olduğunu savunan görüş uyarınca taşıyıcı annelik, insan bedenini ticarileştirmekte ve taşıyıcı anne ile doğacak çocuğu araç hâline getirmektedir. Bu görüşün dayanağı, taşıyıcı annelik sözleşmesinin taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği çocuktan vazgeçmesi taahhüdünü içermesidir. Dolayısıyla yazarlar burada kişilik haklarına ve ahlâka aykırılığın taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olmaktan değil, taşıyıcı annenin önceden bir sözleşme yaparak çocuk üzerindeki haklarından vazgeçme taahhüdünde bulunması olduğunu savunurlar¹⁷⁶. Zira TMK m. 23 hükmüne göre hiç kimse hak ve fiil ehliyetinden kısmen de olsa vazgeçmemektedir. Bu anlamda öğretilde genellikle taşıyıcı annelik sözleşmesinin taşıyıcı annenin kendi hak ve

¹⁷⁵ YAKUPPUR, Sendi, "Türkiye ve Dünya’da Taşıyıcı Annelik Konusunda Hukuki Gelişmeler”, *V. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi*, Ed.: Prof. Dr. Yener Ünver, Prof. Dr. Hamit Hancı, C. 1, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s. 239; DARDAĞAN KİBAR, Esra, "Uluslararası Özel Hukukta Soybağı ve Velâyete İlişkin Sorunlar”, *Prof. Dr. Ata Sakmar’a Armağan Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, s. 553; CİHAN, s. 59; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 396; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 32; TÜZÜNER, s. 3; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 109; DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 310; EROL, s. 64; ZEVLİLİLER, s. 34; ÜREM, s. 98; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562; APAYDIN, s. 19; ÖZDEMİR, RUHİ, s. 289; KIRKBEŞOĞLU, s. 74; KAMACI, s. 98; HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 514; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 503; ATEŞ, *Nesep*, s. 333; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 70. Hukuka ve ahlâka aykırılık kavramları hakkında gbi bkz. HATEMİ, Hüseyin, *Hukuka ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, Doçentlik Tezi, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 5.

¹⁷⁶ HATEMİ, *Hukuka ve Ahlaka Aykırılık*, s. 158; CİHAN, s. 47; TURGUT, s. 110.

fiil ehliyetinden de vazgeçmesi sonucunu doğurmasından yola çıkılmakta ve kişilik haklarına da aykırı olduğu kabul edilmektedir¹⁷⁷. Bir başka görüş ise, taşıyıcı anneliğin diğer tüm yöntemlerin denenmesi ve başarısız olunması hâlinde başvurulacak son yol olması ve ticarî olmayan taşıyıcı annelik şeklinde ücret kararlaştırılmadan yapılması hâlinde ahlâka aykırılığın ortadan kalkacağını savunmaktadır. Bu görüşe göre taşıyıcı anneliğin ticarî bir amaç güdülmeden özgür iradeye dayanılarak yapılması, sözleşmeyi ahlâka aykırı olmaktan çıkarmaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁷ HAKERİ, *Yapay Döllenme*, s. 123; CİHAN, s. 59; KIRKBEŞOĞLU, s. 74; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562.

¹⁷⁸ Öğretide *Nomer* bu görüşün öncüsü olmuştur. Bkz. NOMER, *Suni Döllenme*, s. 570. Aynı yönde bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 99. *Çelik*'e göre, sözleşme iradi ve ticarî olmadığı hâlde geçerli sayılmalı, ancak ön şart olarak gönüllü anne ve eşinin üreme hücreleri kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, *Soybağı*, s. 36. *Bilge Ateş*'e göre de taşıyıcı anne çocuk sahibi olmak isteyen bir çift için çocuğu karnında taşımakta ve bu bilinçle en başta sözleşmeyi imzalamaktadır. Bu nedenle de sözleşme ahlâka aykırı değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ATEŞ, *Nesep*, s. 17. Ayrıca bkz. EROL, s. 65; İLTAŞ, s. 1034. Aksi yöndeki *Kalkan Oğuztürk*'e göreyse, sözleşmenin ivazsız olması veya iyilik yapma amacı taşıması, kadının bedeninin ticarileştirilmesinin önüne geçemeyecek ve ahlâka aykırı sayılmaya devam edecektir. Bkz. KALKAN OĞUZTÜRK, s. 397.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği hakkında ileri sürülen bir diğer görüş ise yokluk görüşüdür¹⁷⁹. Bu görüş temelini yabancı öğretide bu sözleşmenin yokluk ile geçersiz olmasından almaktadır¹⁸⁰.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi ülkemizde yasaklandığı için çocukla soybağının kurulması ancak evlât edinme yoluyla mümkün olmaktadır. Türk hukukuna göre küçüğün evlat edinilmesi için küçüğe bir yıl süreyle bakılması, eğitilmesi ve taşıyıcı annenin rıza göstermesi gerekmektedir¹⁸¹. Dolayısıyla çocuğun evlat edinilmesine taşıyıcı annenin rıza göstermesi ihtimalinde dahi, bir yıl süreyle bakılma ve eğitilme şartı gerçekleşmeyeceği için sözleşmenin yok hükmünde olacağı ileri sürülmektedir¹⁸².

Bir diğer görüş ise taşıyıcı annelik sözleşmesinin başlangıçtaki imkânsızlık sebebiyle geçersiz olduğu görüşüdür¹⁸³. Bu görüşe göre sözleşme kurulurken taşıyıcı annelik sözleşmesinde taahhüt edilen edimler ODNK ve ÜYTY hükümlerinde yasaklanmış olduğu için yerine getirilemeyecek, bu sebeple sözleşme başlangıçtaki

¹⁷⁹ KESER, s. 313. Sözleşmenin kurucu unsurlarındaki eksiklik dolayısıyla hukuk dünyasında hiçbir etki doğurmama anlamına gelen bir geçersizlik türü olan yokluk, sonradan da geçerli hâle gelememektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. EREN, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 26. Bası, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 349.

¹⁸⁰ Fransız hukukunda, Fransız Medeni Kanunu m. 16/6 uyarınca bir başkası için çocuk doğurmayı konu edinen anlaşmalar, yok hükmünde sayılmıştır. İsviçreli yazarlar tarafından da öğretide taşıyıcı annelik sözleşmesi yok hükmünde görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KESER, s. 313.

¹⁸¹ ÖZDEMİR, RUHİ, s. 290; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 74.

¹⁸² KIRKBEŞOĞLU, s. 68; EROL, s. 120, ÇELİK, *Soybağı*, s. 37; ÖZDEMİR, RUHİ, s. 291.

¹⁸³ Başlangıçtaki imkansızlık kavramı hakkında gbi bkz. SEROZAN, Rona, *Borçlar Hukuku Genel Bölüm-İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2016, s. 171-184.

imkânsızlık sebebiyle kesin hükümsüz sayılacaktır¹⁸⁴. Taşıyıcı annenin embriyonun rahmine yerleştirilmesine izin vermemesi durumunu kusurlu sonraki ifa imkânsızlığı olarak değerlendiren bir görüş de mevcuttur¹⁸⁵. Ancak taşıyıcı annenin embriyonun rahmine yerleştirilmesine izin vermemesi durumunda, borçlunun kusurlu bir davranışı ile edimin kesin imkânsızlığına yol açması durumu oluşmayacağı için kusurlu ifa imkânsızlığından bahsedilemeyecektir.

Taşıyıcı annenin dünyaya getirdiği çocuğu gönüllü ebeveynlere teslim etme borcunun eksik borç niteliğinde olduğunu, bu sebeple gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneye ifa davası açamayacağını ve çocuğu geri isteyemeyeceklerini savunan bir görüş de bulunmaktadır¹⁸⁶.

Çocuğun taşıyıcı annenin herhangi bir davranışı sonucunda zarar görmesi, taşıyıcı annenin çocuğu aldırma istemesi veya taşıyıcı annenin çocuğu teslim etmekten vazgeçmesi gibi durumlarda sözleşmenin geçerliliği ve uygulanabilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Zira bu gibi durumlarda tarafların ifaya zorlanabilirliği ve gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı annelik sözleşmesine dayanarak taşıyıcı anneden herhangi bir talepte bulunup bulunamayacağı sorunları çıkabilmektedir¹⁸⁷. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin ODNK ve ÜYTY hükümlerince açıkça yasaklanması, TMK m. 23/2 ve TBK m. 27 hükümleri uyarınca da emredici kurallara, genel ahlâka ve kişilik haklarına

¹⁸⁴ ÇELİK, *Soybağı*, s. 37; KIRKBEŞOĞLU, s. 73; İLTAŞ , s. 1034; PARLAK BÖRÜ, s. 100; ATEŞ, *Soybağı*, s. 172.

¹⁸⁵ EROL, s. 124. Borçlunun sonraki kusurlu ifa imkansızlığı hakkında gbi bkz. SEROZAN, *İfa*, s. 198-216.

¹⁸⁶ KALKAN OĞUZTÜRK, s. 398.

¹⁸⁷ GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 74; TÜRKMEN, s. 158.

aykırı sayılması sonucunda kesin hükümsüz bir sözleşmeye dayanarak ifanın da istenemeyeceği söylenebilecektir. Bu sebeple de taşıyıcı annenin çocuğu dünyaya getirdikten sonra gönüllü ebeveynlere teslim etmek istememesi durumunda ne yapılacağı sorunu gündeme gelmektedir. Zira sözleşmenin uygulanabilir olmadığı ifade edildiğinde, Türk hukuku uyarınca bebeğin taşıyıcı anneden alınması için çocuğun acil korunmaya veya bakıma muhtaç olması aranacaktır¹⁸⁸.

Türk hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesi hukuken geçersiz sayıldığı için, gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneyi çocuğu teslim konusunda hukuken zorlama hakları bulunmamaktadır. Gönüllü ebeveynler bu noktada taşıyıcı annenin rızasının alınması şartıyla çocuğu evlat edinebilecektir¹⁸⁹.

Taşıyıcı annenin doğum sonrasında çocuğu teslim etmekten kaçınması hâlinde edindiği maddî ivazı iade etmek zorunda olup olmadığı da tartışılmıştır. TBK m. 81 hükmü uyarınca, hukuka veya ahlâka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi için verilenler geri istenememektedir. *Serozan*'a göre taşıyıcı annenin doğum sonrasında çocuğu teslim etmekten kaçınması hâlinde, TBK m. 81'de yer alan iade yasağı hükmü uygulama alanı bulmayacaktır. Bir başka deyişle böyle bir durumda taşıyıcı anne edindiği ivazı da iade etmek zorundadır¹⁹⁰. Bu kapsamda taşıyıcı annenin maddî ivazı iade talebi, somut olay

¹⁸⁸ RG. 14.12.2012, S. 28497, Koruyucu Aile Yönetmeliği, m. 6/1: "*Haklarında acil korunma veya bakım tedbiri alınması zorunlu görülen çocuklar öncelikli olarak koruyucu aile yanına yerleştirilir.*"

¹⁸⁹ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 43.

¹⁹⁰ SEROZAN, *Çocuk*, s. 167. Aynı görüşteki *Kırkbeşoğlu*'na göre, taşıyıcı annelik sözleşmesinde taraflar ahlâka aykırı bir ivazı kararlaştırmadıkları için, iade yasağı kuralı burada uygulama alanı bulamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. KIRKBEŞOĞLU, s. 76. Aynı yönde bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 101; TURGUT, s. 111;

bazında TMK m. 2/2’de yer alan hakkın kötüye kullanılması yasağı kapsamında değerlendirilmektedir¹⁹¹. Diğer görüşe göre ise TBK m. 81 hükmü taşıyıcı annelik sözleşmesinde de uygulama alanı bulacak ve edinilen ivaz geri istenemeyecektir¹⁹².

Taşıyıcı anneliğin geçerliliğiyle ilgili olarak ileri sürülen katıldığımız görüş ise taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukî zeminde düzenlenerek geçerli hâle getirilmesi gerektiğidir¹⁹³. Zira taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukuk düzenince yasaklanması, çiftlerin yurtdışında bu yöntemle çocuk sahibi olmalarını engellememektedir. Bu noktadan yola çıkan görüş uyarınca taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocukların soybağı, miras ve vatandaşlık gibi problemlerinin önlenmesi için taşıyıcı annelik yöntemi görmezden gelinmemeli ve yasallaşması için yeni düzenlemeler getirilmelidir¹⁹⁴.

C. Hukukî Niteliği

Taşıyıcı annelik sözleşmesi her ne kadar ülkemizde kesin hükümsüz bir sözleşme olsa da başka ülkelerde bu sözleşme akdedilebildiği ve ileride bu sözleşmenin geçerli sayılma ihtimali bulunduğu için sözleşmenin hukukî niteliğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Türk hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukî niteliği hususunda öğretide görüş birliği bulunmamaktadır. Sözü edilen sözleşmenin içerdiği unsurların farklı

KALKAN OĞUZTÜRK, s. 397; ÖZSUNAY, *Hukuki Sorunlar*, s. 85; ATEŞ, *Soybağı*, s. 170; MİRAC ALIŞAN, s. 99; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562.

¹⁹¹ UNGAN ÇALIŞKAN, s. 501; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 43; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 44; KIRKBEŞOĞLU, s. 88.

¹⁹² YAKAPPUR, s. 286.

¹⁹³ ÜNVER, s. 291; SAVAŞ, s. 59; İLTAŞ, s. 1046.

¹⁹⁴ ÜNVER, s. 291; ALIŞAN ŞAHİN, s. 152; İLTAŞ, s. 1046-1047; EROL, s. 123.

sözleşme tiplerine ait olması sonucunda hukukî nitelik bakımından farklı görüşler oluşmuştur. Örneğin taşıyıcı annenin başka bir kadının yerine vekalet etmesi sebebiyle vekalet sözleşmesinin unsurlarını, rahminin kullanılmasından dolayı ise kira sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı söylenmektedir. Yine taşıyıcı anneliğin gönüllü yapıldığı durumda bağışlama sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı söylenebilmekteyken, ticarî nitelikte yapıldığı durumlarda satış sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı söylenmektedir.

Öğretide bazı yazarlar taşıyıcı annenin herhangi maddî bir ivaz almadığı ticarî olmayan taşıyıcı annelik sözleşmesini ödünç sözleşmesine benzetmekte ve ödünç sözleşmesi hükümlerinin uygulanması gerektiğini belirtmektedir¹⁹⁵. Söz konusu görüşe göre bu benzerlik, embriyonun taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesi ve rahmin çocuğun doğurulması için kullanılmasından gelmektedir. Aynı görüş uyarınca ticarî taşıyıcı annelikte, annenin rahminin maddî bir ivaz karşılığında kiralanacağı ve bu nedenle kira sözleşmesine benzetilebileceği ileri sürülmüştür. Bu kapsamda taşıyıcı annenin alkol, sigara vb. kullanması sebebiyle çocuğun gelişiminde bir sıkıntı çıkması sonucunda kira sözleşmesine aykırılık oluşacağı için kira sözleşmesindeki ayıp hükümlerine başvurulabilecektir¹⁹⁶.

Çocuğun teslim edilmesinden yola çıkan bir görüşe göre satış sözleşmesi hükümlerinin uygulanması gerekmektedir¹⁹⁷. Ancak buna katılmayan yazarlar üreme hücrelerinin veya çocuğun satış sözleşmesine konu olamayacağını, temlik

¹⁹⁵ KESER, s. 308.

¹⁹⁶ YILMAZ, s. 147; KIRKBEŞOĞLU, s. 68, dn. 242; SÜMER, s. 3.

¹⁹⁷ Yazar, sözleşmenin ivaz karşılığı yapılmadığı durumlarda ise ortada bir bağışlama sözleşmesi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. YILMAZ, s. 148.

edilemeyeceğini ve kullanmaya/faydalanmaya konu olamayacağını savunmaktadırlar. Söz konusu yazarlar, bu doğrultuda ivazın taşıyıcı annelik sözleşmesinde esas unsur niteliğinde sayılamayacağını vurgulamışlardır. Bu sebeple de taşıyıcı annelik sözleşmesi, satış sözleşmesine benzetilemeyecektir¹⁹⁸.

Taşıyıcı annenin bir ivaz edindiği ticarî geleneksel taşıyıcı annelik yöntemine başvurulması, eser sözleşmesine de benzetilmiştir¹⁹⁹. Ancak taşıyıcı annelik sözleşmesinde esasen bir eser meydana getirmeyi üstlenme koşulu gerçekleşmediği için eser sözleşmesi de sayılamayacaktır²⁰⁰.

Öğretideki baskın görüşe göre, taşıyıcı annelik sözleşmesi birden çok sözleşme tipinin unsurlarını kanunun öngörmediği şekilde bir araya getirildiği için *sui generis* nitelikte bir sözleşmedir²⁰¹. Söz konusu görüş kendi içerisinde, *sui generis* niteliğinin kaynağına ilişkin, ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilkinde göre sözleşmenin sonuç taahhüdü içermemesinden ve doğası gereği bir başka kadının yerine çocuğun doğurulması olgusunu içermesinden dolayı taşıyıcı annelik sözleşmesi; baskın olarak vekalet sözleşmesi unsurları taşıyan, borçlar hukukuna özgü bir sözleşmedir²⁰². İkincisine göre ise yerine geçmek anlamını taşıyan “*surrogate*” kelimesinin kökünden yola çıkılmakta ve bir

¹⁹⁸ EROL, s. 118; PARLAK BÖRÜ, s. 101; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 568; KESER, s. 309.

¹⁹⁹ YILMAZ, s. 153.

²⁰⁰ TBK m. 470 hükmünde eser sözleşmesi “*Eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bkz. EROL, s. 119; TURGUT, s. 112.

²⁰¹ EROL, s. 118; PARLAK BÖRÜ, s. 101; APAYDIN, s. 17; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 24; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 568; SAVAŞ, s. 50; KESER, s. 310.

²⁰² ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25; TÜRKMEN, s. 142;

başkasının yerine çocuğun taşınması, doğurulmasını içeren bu sözleşme vekalet sözleşmesi özellikleri gösterse de soybağı ve velâyet gibi aile hukukuna ilişkin sonuçlar doğurduğu için aile hukukuna özgü bir sözleşmedir²⁰³.

II. Karşılaştırmalı Hukuk

Taşıyıcı annelik hususunda ülkeler farklı tutumlar sergilemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Rusya, Ukrayna, İngiltere, Hindistan, İsrail, İran gibi ülkeler taşıyıcı anneliğe izin vermekte, bu yöntemle başvurmanın şartlarını mevzuatta belirtmektedirler. Bunun tam karşısında ise, Türkiye, İsviçre, Almanya, Fransa ve Japonya gibi taşıyıcı anneliği yasaklayan ülkeler bulunmaktadır. Hollanda, Finlandiya ve Belçika gibi ülkeler ise, taşıyıcı annelik konusunda tarafsız kalan ülkeler olmuştur. Bu sebeple karşılaştırmalı hukuk bakımından taşıyıcı annelik; izin verilen, izin verilmeyen ve tarafsız kalınan olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir²⁰⁴.

²⁰³ EROL, s. 119; ATEŞ, *Soybağı*, s. 163; TURGUT, s. 112; AYDIN, *Hukuki Nitelik*, s. 124; SAVAŞ, s. 50. Bu görüş uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesi, bir başkasının yerine geçmek anlamı taşıdığı için vekalet sözleşmesinin unsurlarını taşımaktadır. Ancak burada sözü edilen vekalet, borçlar hukukundaki teknik anlamıyla değil, taşıyıcı annenin bir başkasının yerine annelik yapılmasını içermesinden geldiği için ve aile hukukuna ilişkin sonuçlar doğurduğu için aile hukukuna özgü bir sözleşmedir.

²⁰⁴ AİHM, *Labassee*/Fransa, 26.06.2014, No: 65941/11, par. 31. AİHS'ye taraf olan otuz beş ülkenin on dördünde taşıyıcı annelik açıkça yasaklanmış, on tanesinde tolere edilmemekte veya düzenleme bulunmamakta, yedi tanesinde açıkça izin verilmiş, dört tanesinde ise tolere edilmektedir. Dolayısıyla taşıyıcı annelik hususunda karşılaştırmalı hukukta birlik bulunmamaktadır. Ayrıca bkz. HOWARD, Sally, "Taming the International Commercial Surrogacy Industry", *BMJ: British Medical Journal*, C. 349, 2014, s. 718; NICHOLLS, Michael, "Legal Problems with International Surrogacy Arrangements", 2013 s. 2, <https://www.rtc.org.au/wp-content/uploads/2016/12/Legal-Problems-With-International-Surrogacy->

A. İzin Veren Devletler

Taşıyıcı annelik bazı ülkelerin hukuk sistemi içerisinde izin verilen bir yardımcı üreme yöntemi olarak yer almaktadır. Anglosakson hukuk sistemini benimseyen ülkelerin genelinde, taşıyıcı anneliğe izin verilmektedir. Bu ülkelerde taşıyıcı annelik, bir ekonomik girişim ve gelir kaynağı olarak görülmekte ve bu nedenle de yasallaştırılmaktadır. Taşıyıcı anneliğe izin verilen ülkeler için öğretide “*ihracat ülkeleri*” kavramı da kullanılmaktadır²⁰⁵. Bu ülkelere Amerika Birleşik Devletleri’nin bazı eyaletleri, Yunanistan, Rusya, Ukrayna, İngiltere, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Hindistan, Gürcistan, Kanada, Avustralya, Tayland, İran, İsrail ve Portekiz örnek verilebilir. Bu ülkelerin bazılarında taşıyıcı anneliğin tüm türlerine, bazılarında ise yalnızca ticarî taşıyıcı annelik sözleşmelerine izin verilmektedir²⁰⁶.

[Arrangements.pdf](#) (E.T: 12.07.2022); TURGUT, IŞIK, s. 225; TÜRKMEN, s. 163; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 495; YASAN TEPETAŞ, s. 1221; PIERSANTI et al., s. 3.

²⁰⁵ PARLAK BÖRÜ, s. 74; EKŞİ, s. 10.

²⁰⁶ Örneğin Yunanistan’da Yunanistan Medeni Kanunu m. 1458 uyarınca yalnızca gestasyonel ve ticarî olmayan taşıyıcı anneliğe izin verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yunanistan Medeni Kanunu (*Greek Code of Civil Law*), 1981, No: 140966. Ayrıca bkz. HATZIS, s. 3; PIERSANTI et al., s. 5; ZERVOGIANNI, Eleni, “Lessons Drawn from the Regulation of Surrogacy in Greece, Cyprus and Portugal or a Plea for the Regulation of Commercial Gestational Surrogacy”, *International Journal of Law*, C. 33, S. 2, 2019, s. 161; FENTON GLYNN, Claire, “Outsourcing Ethical Dilemmas: Regulating International Surrogacy Agreements”, *Med Law Revision*, C. 24, S. 1, 2016, s. 65; SVITNEV, s. 153; EROL, s. 99; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 29; ÜNVER, s. 307; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 37. Bir diğer örnek olan Rusya’da ise gestasyonel taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmekte olup ticarî veya ticarî olmayan şekilde yapılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SHERPE, Jens M., FENTON GLYNN, Claire, KAAAN, Terry, *Eastern and Western Perspectives on Surrogacy*, Cambridge, Insertia, 2019, s. 151; WEIS,

ABD, taşıyıcı annelik kavramının doğduğu ülke olarak adlandırılmaktadır²⁰⁷. Yine ülkede taşıyıcı annelik hususunda dünyada en bilinen Bebek M davası (*Baby M Matter*)²⁰⁸ gündeme gelmiştir. Eyaletlerin bazılarında taşıyıcı annelik yasal olarak düzenlenmiş, bazılarında yasaklanmış, bazılarında ise tarafsız kalınmıştır²⁰⁹.

Christina, *Surrogacy in Russia: An Ethnography of Reproductive Labour, Stratification and Migration*, United Kingdom, Emerald Publishing, 2021, s. 6; PARLAK BÖRÜ, s. 91; MOSTOWIK, s. 322. Bir diğer örnek olan İsrail’de ise taşıyıcı annelik süreci Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri Onay Komisyonu aracılığıyla devlet kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Ülkede yalnızca gestasyonel taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 93; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 87.

²⁰⁷ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 39.

²⁰⁸ Bebek M Davası (*Matter of Baby M*), *New Jersey Supreme Court*, 1988, No: 537 A.2d 1227. Davaya konu olayda New Jersey’de taşıyıcı anne *Mary Beth Whitehead* ile *William-Elizabeth Stern* çifti anlaşmış ve Bebek M dünyaya gelmiştir. *Whitehead* imzalanan taşıyıcı annelik sözleşmesinde çocuğu on bin dolar karşılığında taşıma ve doğurma sözü vermiş, ancak çocuk doğduktan sonra çocuğu teslim etmekten vazgeçmiş ve kaçırmaya çalışmıştır. Daha sonra başlayan dava sürecinde öncelikle ilk derece mahkemesi *Stern*’lerin hukuken ebeveyn olduğuna ve *Whitehead*’in çocukla kişisel ilişki kurma hakkı olmadığına karar vermiştir. Ancak daha sonra olayı ele alan New Jersey Yüksek Mahkemesi oldukça tartışılan bir karara imza atmıştır. Mahkeme, taşıyıcı annelik sözleşmesinin kamu düzenine aykırı olduğu için bağlayıcı nitelikte olmadığına ve çocuğun üstün yararı ilkesinin gereği olarak velâyetin *Stern*’lere verilmesine ancak çocuk ile taşıyıcı anne *Whitehead* arasında da kişisel ilişkinin kurulması gerektiğine karar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BIX, s. 102; FIELD, s. 52; MOSTOWIK, s. 58; ÖZSUNAY, *Hukukî Sorunlar*, s. 81; TURGUT, s. 116; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 189; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 494; ISLAM, s. 103; TSAI et al., s. 719; MORTAVAZI, s. 2263.

²⁰⁹ Taşıyıcı anneliğin yasaklandığı eyaletlerden bazıları İndiana, Kolumbiya Bölgesi, Kuzey Dakota, Arizona, Utah, Kentucky, Michigan, New York’tur . Örneğin Michigan’da taşıyıcı annelik sözleşmeleri hükümsüz sayılmakta ve sözleşmenin taraflarına on bin dolara kadar para cezası ve bir yıla kadar hapis

İngiltere ise, taşıyıcı annelik hususunda ayrıntılı düzenlemeleri ve üreme tıbbı alanında yürüttüğü çalışmalar ile taşıyıcı annelik konusunda akla gelen ülkelerden biri konumundadır²¹⁰. 2008 tarihli İnsan Döllenme ve Embriyoloji Kanunu (HFEA)²¹¹

cezası yaptırımını uygulanmaktadır . New York'ta ise New York İç Kanunu'nun 8. maddesi uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesi düzenleyen tarafları ve sözleşmeyi teşvik edenler adli para cezasına tâbidir . Taşıyıcı annelik konusunda tarafsız kalan eyaletlere ise Arizona, Louisiana ve Los Angeles örnek verilebilir. Yine Iowa eyaletinde ise hukukî düzenleme bulunmamasına rağmen mahkemelerin taşıyıcı annelik sözleşmelerini uygulamaya sokarak gönüllü ebeveynlere ebeveynlik hakkı tanıdığını gösteren mahkeme kararları bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. HINSON, Diane S., MCBRIEN, Maureen, "Two Questions About Surrogacy and Exploitation", *Family Advocate*, American Bar Association, C. 34, S. 2, 2011, s. 34, <https://www.jstor.org/stable/23048203> (E.T: 12.07.2021); EROL, s. 62; BAYGIN, *Soybağı*, s. 15; YAKUPPUR, *Hukuki Gelişmeler*, s. 240; MOSTOWIK, s. 408; MORTAVAZI, s. 2258; CROSBY, s. 392; GRUENBAUM, s. 495; QUINLAN, s. 813; ISLAM, s. 102; PARLAK BÖRÜ, s. 89.

²¹⁰ İngilterede özellikle taşıyıcı anneliğin yasaklanması gerektiğini savunan *Brazier* ve Warnock raporu sonrasında taşıyıcı annelik kamuoyunda tartışılmıştır. Ayrıca ülkede taşıyıcı annelik ile ilgili bilinen ilk dava *Cotton* davasıdır. Davaya konu olayda İngiliz vatandaşı olan taşıyıcı anne *Kim Cotton* ile İsveçli bir çiftin Amerikalı ajans aracılığıyla imzaladığı geleneksel taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda dünyaya gelen bebeğin *Cotton* tarafından teslim edilmemesi sonucunda dava gündeme gelmiştir. Bunun üzerine gönüllü ebeveynler tarafından İngiltere'de dava açılmış, mahkeme de çocuğun gönüllü ebeveynlere teslim edilmesi gerektiğine hükmetmiştir. *Cotton*, daha sonra hikayesini yirmi bin Euro karşılığında satarak "taşıyıcı annelikte bebeklerin satıldığı" iddiasında bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. LATHAM, Stephen R., "The United Kingdom Revisits Its Surrogacy Law", *Hastings Center Report*, 2020, s. 6; CRAWSHAW, Marilyn, BLYTH, Eric, VAN DER AKKER, Olga, "The Changing Profile of Surrogacy in the UK- Implications for National and International Policy and Practice", *Journal of Social Welfare and Family Law*, 2012, s. 2.

²¹¹ 2008 tarihli İnsan Döllenme ve Embriyoloji Kanunu (*Human Fertilisation and Embryology Act-HFEA*), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents> (E.T: 10.12.2021).

uyarınca başta çocuğu doğuran kadın anne sayılsa da daha sonra gönüllü anne bazı şartları tamamlamak şartıyla “*velâyet hükmü (parantel order)*” soybağının kurulmasını sağlayabilmektedir²¹². Bu şartlar gönüllü ebeveynlerin en az birinin üreme hücresinin kullanılması, 18 yaşından büyük olmaları, Birleşik Krallık’ta ikamet ediyor olmaları, doğumdan itibaren altı ay içerisinde velâyet hükmü başvurusunda bulunması, mahkemenin gönüllü ebeveynlerin ve taşıyıcı annenin karşılıklı rızasının bulunduğu kanaat getirmesi olarak sıralanabilir²¹³. Ayrıca İngiltere’de ticarî taşıyıcı anneliğe izin verilmediği için Mahkeme tarafından makul masraflar haricinde maddî bir ivazın verilmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir²¹⁴.

²¹² AYTAÇ, *Nesep*, s. 186; EROL, s. 96; PARLAK BÖRÜ, s. 94; BAYGIN, *Soybağı*, s. 18; TURGUT, s. 131. İngiltere’deki düzenlemelerin güncelliğini yitirdiği ve reforma gidilmesi gerektiği de savunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. HORSEY, Kirsty, “Surrogacy in the UK: Myth Busting and Reform”, *University of Kent Project Report*, C. 20, 2012, s. 8; CRAWSHAW, BLYTH, VAN DER AKKER, s. 9; DAVIES, WEBBER, OVERTON, s. 22; LATHAM, s. 9; İNCE AKMAN, s. 27; YILDIZ, TURGUT, s. 130; KARTAL, TİRYAKİ, s. 561.

²¹³ İngiliz hukukuna özgü “velâyet hükmü” (*parantel order*) evlât edinmeye benzeyen bir hukukî kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. BARAN ÇELİK, s. 27.

²¹⁴ AYTAÇ, *Nesep*, s. 186; EROL, s. 96; PARLAK BÖRÜ, s. 94; BAYGIN, *Soybağı*, s. 18; TURGUT, s. 131. İngiltere’deki düzenlemelerin güncelliğini yitirdiği ve reforma gidilmesi gerektiği de savunulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. HORSEY, Kirsty, “Surrogacy in the UK: Myth Busting and Reform”, *University of Kent Project Report*, C. 20, 2012, s. 8; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 38; HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 511; SAVAŞ, s. 88.

B. İzin Vermeyen Devletler

Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyen ülkelerin genelinde, temelini Roma hukukundan alan “*mater semper certa est*” (anne her zaman apaçık ve bellidir) ilkesi²¹⁵ benimsenmekte ve taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmemektedir. Taşıyıcı anneliğe izin verilmeyen ülkelere Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İsviçre, İsveç, Lüksemburg, Japonya, İzlanda, Suudi Arabistan, Pakistan, Avusturya, Türkiye örnek verilebilir²¹⁶. Bu ülkelerde taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmediğinden ve gönüllü ebeveynler tarafından yurtdışında bu yönteme başvurduğundan öğretide bu ülkeler için “*ithalat ülkeleri*” kavramı da tercih edilmektedir²¹⁷.

Fransa’da Fransa Medeni Kanunu m. 16/7 hükmü uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmeleri, hangi tür olduğu fark etmeksizin yok hükmünde sayılmıştır²¹⁸. Yine, Fransa Biyoetik Kanunu²¹⁹ uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesinin tüm türleri geçersiz

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. dn. 308.

²¹⁶ Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyen Yunanistan, Ukrayna ve Gürcistan’da ise, taşıyıcı anneliğe izin verilmektedir.

²¹⁷ PARLAK BÖRÜ, s. 73.

²¹⁸ 94-653 sayılı, 29 Temmuz 1994 tarihli kanun ile Fransız Medeni Kanunu’nun 16. Maddesine yapılan eklemeye taşıyıcı annelik sözleşmeleri, yok hükmünde sayılmıştır. Bkz. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20200811> (E.T: 20.06.2021). Ayrıca bkz. MOSTOWIK, s. 103; WELLS-GRECO, s. 73; ISTEREVYCH, s. 31; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 494; SVITNEV, s. 152; PARLAK BÖRÜ, s. 80; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 149; BAYSAL, s. 502.

²¹⁹ 29.07.1994 tarihli Fransa Biyoetik Kanunu, 2004 ve 2011’de revize edilmiş, 2021’de Fransa Başbakanı *Emmanuel Macron*’un onayladığı değişiklik uyarınca bekâr kadınlar ve eşcinsel birliktelik yaşayan kadınların yardımcı üreme teknolojilerine başvurması yasallaşacak olsa da taşıyıcı annelik yasağı

sayılmıştır. Ülkede taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçersiz sayılması ve bu geçersizliğin cezai yaptırımlara bağlanması sonucunda Fransız çiftler, yurtdışında sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvurmayı tercih etmektedir. Bu nedenle de uluslararası alanda pek çok dava gündeme gelmiştir²²⁰.

*Mennesson*²²¹ ve *Labassee*²²² davası taşıyıcı annelik ile ilgili en bilinen davalardan biridir. AİHM bu davaya konu iki olayı birleştirerek karara varmıştır. Davaya konu olan iki olayda da Fransız çiftlerden gönüllü babaların spermi ve üçüncü kişinin yumurtası kullanılarak ABD’de taşıyıcı annelik uygulamasına başvuran çift, doğan ikizlerin yasal ebeveynleri olarak ABD’de düzenlenen doğum belgesinde yer almalarına rağmen Fransa’da bu durumu sağlayamamışlardır. *Mennesson* davasında ABD’de alınan doğum belgesi Fransız Mahkemelerince tanınmamış, *Labassee* davasında ise doğum belgesi tanınsa da çocuklarla ebeveynler arasındaki ilişki hukuken kabul edilmemiştir. Bunun gerekçesi ise Fransız Medeni Kanunu uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesinin hükümsüz sayılmasıdır. Bu tutumun Fransız Yüksek Mahkemesi (*Cour de Cassation*) tarafından da tekrarlanması üzerine çiftlerin AİHM’ye başvurması sonucunda

mevcudiyetini korumaktadır. Bkz. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-11-16/francepresident-macron-signs-new-law-on-bioethics/> (E.T: 22.11.2021).

²²⁰ PARLAK BÖRÜ, s. 81; BAYSAL, s. 502.

²²¹ AİHM, *Mennesson*/Fransa, 26.06.2014, No: 65192/11, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Mahkeme İctihadına İlişkin Bilgi Notu, Sayı 175, 2014 https://www.echr.coe.in/Documents/CLIN_2014_06_175_TUR.pdf (E.T: 14.07.2021). *Mennesson* davasında Mahkeme, benzer durumda olan *Labassee* olayını da dahil ederek eş zamanlı karar vermiştir. Bkz. ICC Uluslararası Çocuk Merkezi, Üreme Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, http://www.icc.org.tr/uploads/documents/ureme-haklari/ureme-haklari_ICC.pdf (E.T: 20.09.2021).

²²² AİHM, *Labassee*/Fransa, 26.06.2014, No: 65941/11.

mahkeme, AİHS m. 8’de yer alan aile ve özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edilmediği, ancak çocuğun özel hayatı hakkının ihlal edildiğini, zira soybağı ilişkisinin kurulmaması sonucunda çocuğun üstün yararının zedelendiği kanaatine varmıştır. Mahkeme, Fransız makamlarının genetik ilişkiyi tanınamamasının çocukların kişisel durumu ve vatandaşlığı bakımından belirsizlik yarattığını ve bu durumun da çocuğun üstün yararına aykırı olduğunu, ayrıca Fransız makamlarının takdir yetkisini aştığını belirtmiştir²²³.

Bir diğer dava olan *Foulon ve Bouvet*/Fransa davasına²²⁴ konu olayda ise iki ayrı başvuran bekâr iki erkek olan Bay *Foulon* ve *Bouvet*, Hindistan’da birer yıl arayla taşıyıcı

²²³ *Mennesson* davasında, Fransız çiftin arkadaşlarından biri olan Kaliforniyalı taşıyıcı annenin yumurtası ve gönüllü baba *Mennesson*’un spermi döllendirilmiştir. Bunun sonucunda da ikiz çocuklar dünyaya gelmiştir. Kaliforniya Yüksek Mahkemesi 14 Temmuz 2000’de gönüllü ebeveynler olan *Mennesson*’ların çocukların yasal ebeveyni olduğuna karar vermiştir. Ancak çiftin Fransız makamları tarafından doğum belgelerinin tanınması talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine Fransa İlk Derece Mahkemesi ve Paris Temyiz Mahkemesi; doğum belgelerinin tanınmaması, biyolojik babanın da soybağını taşıyan çocuğun yüksek yararına aykırı bulmuştur. Daha sonra temyiz sonrası konuyu ele alan Fransa Yüksek Mahkemesi (*Cour de Cassation*) doğum belgesinin tanınmamasını kamu düzenine uygun bulmuş, bu durumun çocukların ebeveynleriyle Fransa’da beraber yaşamalarına mani olmayacağına karar vermiştir. Bu karar ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin taşıyıcı anneliğe bakış açısını ortaya çıkardığı için önem taşımaktadır. AİHM’ye göre ülkelerin kendi mevzuatında taşıyıcı annelik sözleşmelerini yasaklaması, AİHS’ye aykırılık oluşturmamaktadır. Bkz. *Mennesson*/Fransa, 26.06.2014, No: 65192/11, par. 19-21. Ayrıca bkz. MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2869; WELLS-GRECO, s. 85; HENAGHAN, s. 9; MARGARIA, s. 412; BALA, s. 12; SVITNEV, s. 152; RÜSCHEN, Anneke v., "Das Verbot von Leihmutterschaften im Lichte der EMRK- EGMR, Urt. v. 26.06.2014 (endgültig 26.09.2014), Beschwerde Nr. 65192/11", *Fasikül Hukuk Dergisi*, S. 97, 2017, s. 14; TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, s. 737; PARLAK BÖRÜ, s. 79; YASAN, s. 1239.

²²⁴ AİHM, *Foulon ve Bouvet*/Fransa, 21.07.2016, No: 9063/14.

annelik yöntemiyle çocuk sahibi olmuştur. Hindistan’da düzenlenen doğum belgelerinde çocuğun babası olarak gönüllü babalar, annesi olarak ise taşıyıcı anneler yer almıştır. *Mennesson* ve *Labassee* davası sonrasında tutumun değişmesi sonucunda Fransız ilk derece mahkemesi önüne gelen bu olayda Hindistan’da verilen, çocuğun yasal ebeveynleri olarak Fransız ebeveynlerinin yer aldığı doğum belgelerini çocuğun üstün yararını gözeterek tanımıştır. Ancak Fransız Yüksek Mahkemesi, taşıyıcı annelik sözleşmesinin ülkede kamu düzeni gerekçesiyle yasak olduğunu ve bu nedenle sözleşmeye geçerlilik tanınamayacağı iddiasıyla kararı bozmuştur. Bunun üzerine taraflarca AİHM’ye başvurulması üzerine mahkeme, *Mennesson* ve *Labassee* kararına atıf yaparak çocuğun üstün yararını üstün tutan tavrını sürdürmüş ve nüfus siciline kaydın reddedilmesinin çocuğun özel hayatına saygı hakkının ihlal edeceğine karar vermiştir²²⁵.

C. Tarafsız Kalan Devletler

Taşıyıcı anneliğe izin veren ve vermeyen ülkelerin yanında bir de tarafsız kalan ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerde ya taşıyıcı annelik hususunda doğrudan bir yasal düzenleme bulunmamakta, ya da iç hukukta yasal boşluklar bulunmaktadır²²⁶. Bu ülkelere: Hollanda, İrlanda, Yeni Zelanda, Belçika, Arjantin, Brezilya ve Meksika örnek gösterilebilir.

Taşıyıcı annelik hususunda tarafsız kalan ülkelere biri olan Belçika’da 2004 yılında Belçika Biyoetik Danışma Kurulu, oybirliği ile taşıyıcı anneliğin etik açıdan uygun olduğuna karar verse de Tıbbî Destekli Üreme Kanunu’nda ve diğer kanunlarda

²²⁵ YASAN TEPETAŞ, s. 1240; TÜRKMEN, s. 127; BARAN ÇELİK, s. 215.

²²⁶ Taşıyıcı annelik konusunda tarafsız olan ülkeler öğretide “gri alanda yer alan ülkeler” şeklinde de adlandırılmıştır. Bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 85.

taşıyıcı anneliği düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır²²⁷. Belçika’da taşıyıcı annelik ile ilgili düzenleme yapılacağı söylene de hiçbir yasal düzenleme yapılmamıştır. Ülkede taşıyıcı annelik ile ilgili bir düzenleme olmamasından faydalanan ve uygulanmasını sağlayan pek çok taşıyıcı annelik ajansı ve üreme merkezi bulunmaktadır²²⁸.

AİHM’nin önüne gelen D. ve Diğerleri/Belçika davasına konu olayda Belçikalı erkek çiftin Ukrayna’da gestasyonel taşıyıcı anneliğe başvurması sonucunda dünyaya gelen çocuğun uluslararası doğum belgesinde çiftten spermi kullanılan *Samuel*, baba olarak yer almıştır. Bunun üzerine çift Ukrayna’da aldıkları uluslararası doğum belgesinin tanınması için Belçika makamlarına başvurmuş, ancak talepleri reddedilmiş, bunun üzerine dava açmışlardır. Belçika İlk Derece Mahkemesi pratik bir çözüm olarak taşıyıcı annelik sonucunda alınan belgeye geçerlilik tanımasa da genetik babayla soybağı bulunduğu için çocuğa Belçika vatandaşlığı ve pasaport verilmesine karar vermiş, üst derece mahkemesi de kararı onamıştır. Bunun üzerine gönüllü ebeveynler, çocuklarından fiziki olarak ayrılmalari durumunun aile ilişkilerini kesintiye uğrattığı iddiasıyla AİHM’ye başvurmuşlardır²²⁹. Başvuranlar, kendilerine verilen seyahat belgesinin reddedilmesinin çocuklarıyla olan ilişkisini bozduğunu ve ayrılmalariina sebebiyet

²²⁷Advisory Committee on Bioethics, No: 30, 05.07.2004, <https://www.health.belgium.be> (E.T: 10.07.2021). SOSSON, Jehanne, “Art and Surrogacy in Belgium”, *Access to Assisted Reproductive Technologies the Case of France and Belgium*, Ed.: Jennifer Merchant, New York, Berghahn Books, 2020, s. 31; ISTEREVYCH, s. 23; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 91; SANSAR, s. 76; PIERSANTI et al., s. 8.

²²⁸ *The University Hospitals of Ghent, Antwerp, Liege, Brussel*, Belçika’da taşıyıcı annelik uygulaması yapan dört üreme merkezidir. Ayrıca bkz. SILLS, s. 118; WELLS-GRECO, s. 109; SOSSON, s. 34.

²²⁹ AİHM, D. ve Diğerleri/Belçika, 08.07.2014, No: 29176/13.

verdiğini iddia etmiştir. AİHM ise, söz konusu durumu AİHS m. 8 kapsamında değerlendirmekle beraber, çocuk ve ebeveynler arasındaki geçici ayrılığın AİHS m. 8 hükmüne aykırılık yaratmadığını, Belçika makamlarının takdir yetkisi içerisinde hareket ettiğinden hareketle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir²³⁰.

D. AİHM Kararları Işığında Taşıyıcı Annelik

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)²³¹ m. 1’de yer aldığı üzere devletlerin hukukun her alanı bakımından insan haklarına saygı duyma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu sebeple AİHS’ye taraf olan devlet mahkemelerinin, uyuşmazlıklarla karşılaşmaları durumunda AİHS ile güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklere saygı duyması beklenmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olan devletler arasında taşıyıcı annelik hususunda ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, özellikle 2014 yılından bu yana taşıyıcı annelik ile ilgili önemli kararlara imza atmıştır. AİHS’de taşıyıcı anneliğe ilişkin özel bir hüküm bulunmamakla beraber konu, AİHS m.

²³⁰ Taşıyıcı Annelik Hakkında Tematik Bilgi Notu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Basın Birimi, Ocak 2017, s. 6, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_TUR.pdf (E.T: 14.08.2021); ICC Uluslararası Çocuk Merkezi, Üreme Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, s. 19, http://www.icc.org.tr/uploads/documents/ureme-haklari/ureme-haklari_ICC.pdf (E.T: 20.09.2021).

²³¹ RG. 19.03.1954, S. 8662, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS); Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 90/5 hükmü uyarınca: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*”

8’de yer alan özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının kapsamında ele alınmaktadır²³². AİHS m. 8’de yer alan özel hayata saygı hakkı; kişinin fiziksel, ruhsal bütünlüğü, kişisel gelişimi, sosyal güvenliği gibi hususların yanı sıra üreme hakkını da kapsamaktadır. Yine AİHS m. 8’de yer alan aile hayatına saygı hakkı, kişinin sahip olduğu aile hayatının korunmasını talep edebilmesini sağlayan bir haktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu sebeple, taşıyıcı annelik ile ilgili vermiş olduğu kararlarda AİHS m. 8 hükmüne dayanmaktadır²³³.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin üremeye yardımcı tedavi yöntemleri ile ilgili vermiş olduğu ilk karar, Evans/Birleşik Krallık²³⁴ kararıdır. Mahkeme velâyet hakkını AİHS m. 8 kapsamında hem özel hayat hem de aile hayatının korunması bakımından değerlendirerek karara bağlamıştır²³⁵.

²³² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) m. 8: “Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.”; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Basın ve Halkla İlişkiler Birimi’nin Taşıyıcı Annelikle İlgili Aralık 2021 Tarihli Bilgi Notu, s. 1, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_eng.pdf (E.T: 03.01.2022); YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 144; YASAN TEPETAŞ, s. 1226; USTA, s. 50.

²³³ TURGUT, IŞIK, s. 227; MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2869; RIGON, Amalia, CHATEAU, Celine, *Regulating International Surrogacy Arrangements-State of Play, European Parliament-Legal Affairs Briefing*, s. 2. Ayrıca, taşıyıcı annelikten yararlanmak için iç hukukta yaş, cinsiyet gibi koşulların aranması gibi durumlarda AİHS m. 14’te yer alan eşitlik ilkesinin de gündeme gelebileceği için bkz. YASAN TEPETAŞ, s. 1231.

²³⁴ AİHM, *Evans/Birleşik Krallık Davası*, 10.04.2007, No: 6339/05.

²³⁵ YASAN TEPETAŞ, s. 1227.

S.H. ve Diğerleri/Avusturya davasında²³⁶ devletlerin üremeye yardımcı tedavi yöntemleriyle ilgili düzenlemelerinde geniş bir takdir hakkının bulunduğu belirtilmiştir²³⁷. Nitekim AİHM, *Mennesson* kararında da aynı hususu vurgulamış ve taşıyıcı annelik hususunda devletlerin geniş bir takdir hakkı olduğunu belirtmiştir²³⁸. Bu sebeple sırf bir ülke hukukunda taşıyıcı anneliğin yasaklanmış olması durumu, AİHS'ye aykırılık teşkil etmemektedir. Ancak çocuğun üstün yararı ilkesine aykırı bir sonuç oluşması durumunda, AİHS m. 8'e aykırılıktan söz edilebilecektir²³⁹.

III. Milletlerarası Alanda Yapılan Çalışmalar

Taşıyıcı annelik yönteminin aleyhinde düşünen yazarlar, bu yöntemi Türk toplumunun ahlâki, geleneksel, sosyal yapısına uygun bulmamakta, çocuğun metalaştırılacağını savunmakta, taşıyıcı annenin hamilelik sürecinde kişisel hak ve özgürlüklerinden vazgeçeceği için de TMK m. 23 hükmüne aykırı olduğunu belirtmektedirler. Bu görüşteki yazarlar, taşıyıcı anneliğin ülkemizde uygulanabilir bir yöntem olduğunu düşünmemektedirler²⁴⁰.

²³⁶ AİHM, S. H. ve Diğerleri/Avusturya Davası, 03.11.2011, No: 57813/001.

²³⁷ YASAN TEPETAŞ, s. 1233.

²³⁸ AİHM, *Mennesson*/Fransa, 26.06.2014, No: 65192/11, par. 96. Takdir hakkı, devletlerin yasama, yürütme ve yargı hakkı kapsamında sahip oldukları değerlendirme alanını ifade etmektedir. Ayrıca bkz. YASAN TEPETAŞ, s. 1232.

²³⁹ Taşıyıcı Annelik Hakkında Tematik Bilgi Notu, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*, Basın Birimi, Ocak 2017, s. 18, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_TUR.pdf; BALA, s. 11.

²⁴⁰ KALKAN OĞUZTÜRK, s. 359; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 577; KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 130; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 571.

Ticarî taşıyıcı anneliğin pek çok ülkede bir gelir kapısı olarak adlandırılması ve sömürüye yol açtığı eleştirileri sonucunda yasaklanmasının sonucunda, ebeveynler yurt dışında sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvurmakta ve bu da değinildiği üzere pek çok hukukî sorunu beraberinde getirmektedir. Zira yasak getirilmesi, çiftleri taşıyıcı annelik uygulamasına başvurmaktan alıkoymamakta olup aksine, onların sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvurmasına sebep olmaktadır. Sınıraşan taşıyıcı annelik dolayısıyla hukukî sorunların oluşması ve tarafların mağdur olmaması adına milletlerarası bir düzenleme yapılması gerekmektedir²⁴¹. Bu motivasyonla harekete geçen Lahey Konferansı, taşıyıcı annelik sözleşmesiyle ilgili araştırmalar yapmakta ve yakın gelecekte konuyla ilgili milletlerarası bir anlaşmanın hazırlanacağını sinyallerini vermektedir²⁴².

Lahey Konferansı Genel Politika Konseyi'nin talebi üzerine harekete geçen Daimi Büro taşıyıcı annelik ile ilgili araştırmalarının sonucunda 2012'de bir rapor yayınlamıştır²⁴³. 2013'te harekete geçen Uluslararası Kişi Hâlleri Komisyonu (ICCS) da,

²⁴¹ ARMSTRONG, s. 8; EKŞİ, s. 44; TÜRKMEN, s. 176; IŞIK ÖZCAN et al., s. 145; SYDOW, s. 501; MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2867; İLTAŞ, s. 1048.

²⁴² MARGALIT, *Surrogacy*, s. 72; YASAN TEPETAŞ, s. 1253; BARAN ÇELİK, s. 163; TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, s. 752; MCLEOD, Carolyn, BOTTERELL, Andrew, "A Hague Convention on Contract Pregnancy (or "Surrogacy"): Avoiding Ethical Inconsistencies with the Convention on Adoption", *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*, C. 7, S. 2, 2014, s. 219.

²⁴³ Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu tarafından hazırlanan Ön Rapor (*Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements*), Mart 2012 <https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf> (E.T: 04.06.2021).

2014 yılında taşıyıcı annelik rejimi üzerine bir çalışma yayınlamıştır²⁴⁴. Bu çalışmada karşılaştırmalı hukuk bakış açısıyla ülkelerin taşıyıcı annelik yöntemiyle ilgili düzenlemeleri, mahkeme kararlarına da yer verilerek yayınlanmıştır²⁴⁵. Daimi Büro, 2014 yılından Kasım 2021 yılına kadar her yıl taşıyıcı annelik ile ilgili çalışmalarını rapor hâlinde yayınlamıştır²⁴⁶. Taşıyıcı annelik ile ilgili pek çok hukukî sorunun öngörülmesi için çocuğun yasal ebeveynlerinin tanınması, çocuğun statüsünün belirlenmesi gibi hususlarda düzenleme yapılmalıdır. AİHM'nin taşıyıcı annelik ile ilgili kararlarına da yer verilen raporda, taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda doğan çocukların genetik ebeveynleriyle soybağının kurulmasının engellenmemesi gerektiği ve her ne kadar ülkelere bu hususta geniş bir takdir yetkisi tanınsa da bunun sınırını çocuğun üstün yararı ilkesinin oluşturduğu belirtilmiştir. 2015 yılında yayınlanan raporda, sınıraşan taşıyıcı annelik ile ilgili milletlerarası alanda bir düzenleme yapılması gerekliliği vurgulanmıştır²⁴⁷.

²⁴⁴ Uluslararası Kişi Hâlleri Komisyonu'na (*International Commission on Civil Status-ICCS*) Türkiye 24 Eylül 1953 tarihinde üye olmuştur. Komisyon hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZDEMİR KOCASAKAL, s. 562-564. Söz konusu çalışma için bkz. "A Comparative Study On The Regime Of Surrogacy in EU Member States", 2013, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPO-L-JURI_ET\(2013\)%20%20474403](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPO-L-JURI_ET(2013)%20%20474403) (E.T: 20.06.2021).

²⁴⁵ MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2867; MCLEOD, BOTTERELL, s. 223.

²⁴⁶ <https://www.hcch.net/en/projects/legislative-projects/parentage-surrogacy> (E.T: 02.01.2022).

²⁴⁷ Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu'nun Ebeveynlik/Taşıyıcı Annelik Projesi, 3A Numaralı Raporu, Şubat 2015 (*Hague Conference on Private International Law General Affairs and Policy the Parentage/Surrogacy Project: an Updating Note Prel. Doc. No 3A February 2015*), s. 3, <https://assets.hcch.net/docs/82d31f31-294f-47fe-9166-4d9315031737.pdf> (E.T: 12.02.2022). Ayrıca bkz. MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2866; TÜRKMEN, s. 178.

Güncel anlamda Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu 2020 yılından bu yana, Ekim 2020, Şubat, Temmuz, Kasım 2021 ve Şubat 2022’de olmak üzere beş kez toplanmış olup taşıyıcı annelik hususunda yayınlanacak protokol hakkında çalışmalarını sürdürmektedir. Sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda verilen yabancı mahkeme kararlarının tanınmasıyla ilgili olarak 2023’te bir final raporunun yayınlanması ve bunu takiben bir protokol hazırlanması planlanmaktadır²⁴⁸. Öğretide, hazırlanması planlanan protokolde gönüllü ebeveynlerin menfaatlerinin korunması açısından özellikle çocuğun en kısa zamanda anne ve babasıyla soybağının kurulmasına yönelik hükümlerin getirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Nitekim, Türkiye’nin de tarafı olduğu Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlât Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme’nin ilkeler kısmında da bu amaç belirtilmiş, her devletin çocuğun asıl ailesinde kalmasını sağlayacak tedbirleri alması gerekliliği vurgulanmıştır²⁴⁹. Yine, çocuğun vatansız kalma ihtimalinin önlenmesi için de hükümler getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır²⁵⁰.

Taşıyıcı annelik yönteminin doğrudan düzenlendiği bir milletlerarası anlaşma bulunmamaktadır. Ancak doğrudan taşıyıcı annelik yöntemini konu edinmese de sağlık

²⁴⁸ GARAYOVA, Lilla, “Surrogate Motherhood-The European Legal Landscape”, *Law, Identity and Values*, 2021, s. 80; Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law (HCCH), "News from the Hague Conference on Private International Law" *Uniform Law Review*, C. 25, S. 4, 2020, s. 5.

²⁴⁹ RG. 19.04.2005, S. 25438.

²⁵⁰ Taşıyıcı Annelik ve Ebeveynlik Uzman Raporu (*Report of the Experts' Group on the Parentage/Surrogacy Project*), 29 Ekim-1 Kasım 2019 Toplantı, <https://assets.hcch.net/docs/d435cffe-65ce-4047-b603-ff63ed20591c.pdf> (E.T: 22.06.2021).

hakkı, kişinin kökenini bilme hakkı, kişinin aile hayatına saygı duyulması hakkı gibi hakları düzenleyen pek çok sözleşme bulunmakta ve bu sözleşmeler taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan hakları da güvence altına aldığı için uygulanabilir niteliktedirler. Bunlara örnek olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi²⁵¹, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlât Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme²⁵², Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi²⁵³ verilebilir.

Taşıyıcı annelik daha önce değinildiği üzere; sözleşmenin geçerliliği, sonuçları bakımından ise soybağı, vatandaşlık gibi hususlarda pek çok tartışmaya yol açabilecek bir yöntemdir. Dolayısıyla taşıyıcı annelik yönteminin ülkemizde yasallaştırılacağı olasılıkta konunun sağlam bir hukukî alt yapı altında düzenlenmesi gerekmektedir. Zira mevcut düzenlemeler ortaya çıkan hukukî sorunlara cevap verememektedir²⁵⁴.

Taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanması sonucunda, çiftler yöntemin yasal olduğu ülkelerde ön muayene olmadan, riskli ortamlarda bu yönteme başvurmaktadır²⁵⁵. Taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanması sonucunda yaygınlaşan taşıyıcı annelik turizmi sınıraşan taşıyıcı anneliği yaratmakta, bu da açıkladığımız üzere pek çok hukukî sorunu

²⁵¹ RG. 14.10.1985, S. 188898.

²⁵² RG. 19.04.2005, S. 25438.

²⁵³ RG. 21.07.2003, S. 25175.

²⁵⁴PARLAK BÖRÜ, s. 105; SERT, *Yapay Döllenme*, s. 2019; TÜRKMEN, s. 174; GÜLOVA ÖZSOY, s. 311; YAKAPPUR, s. 294; YASAN TEPETAŞ, s. 1223; AYTAÇ, *Yardımcı Üreme*, s. 45. Aksi yönde taşıyıcı annelik yasağının doğru olduğunu ileri süren görüş için bkz. ÜREM, s. 98. Karş. KILIÇ et al., s. 348; IŞIK ÖZCAN et al., s. 150.

²⁵⁵ DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 75; APAYDIN, s. 26.

beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ülkemizde de taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanmasından ziyade tıbbî gelişmelere ayak uydurması için kanunda tüm şartlarıyla açıkça düzenlenmesi gerekmektedir²⁵⁶. Kanunen düzenlenmesi, hukukî güvenlik ilkesine de uygun olacaktır. Düzenleme yapılırken özellikle çocuğun üstün yararının esas alınması gerekmektedir²⁵⁷. FIGO'nun Daimi Komisyonu'nda yer alan görüşler uyarınca da taşıyıcı annelik yönteminin yasal olduğu ülkelerde, bu yöntemin ülkedeki yasal düzenlemeler çerçevesinde uygulanması ve tarafların hukukî durumlarının korunması açısından tam bilgilendirilmiş olmaları şarttır²⁵⁸.

Taşıyıcı annelik yönteminin yasallaştırıldığı olasılıkta, taşıyıcı annenin haklarının korunması için taşıyıcı anneye belirli süre içerisinde mahkemeye müracaat ederek taşıyıcı annelik sözleşmesini tartışmaya açma ve çocuğun velâyetini talep etme hakkının tanınması gerektiği de savunulmaktadır²⁵⁹. Ayrıca taşıyıcı anneye hayat sigortası yaptırılması da zorunlu olmalıdır. Öğretide taşıyıcı annenin çocuğu teslim etme edimini yerine getirmeme sorununun ise, yalnızca gestasyonel taşıyıcı anneliğin kabul edilmesi ve geleneksel taşıyıcı anneliğe izin verilmemesi yoluyla kısmen giderilebileceği de

²⁵⁶ ÜNVER, s. 339; ALİŞAN ŞAHİN, s. 152; HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 517; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 48; TURAN, s. 1661. Karş. ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 577.

²⁵⁷ BATIGÜN, s. 152; HATEMİ, *Aile Hukuku*, s. 142; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 72; QUINLAN, s. 819; MCLEOD, BOTTERELL, s. 232; IŞIK ÖZCAN et al., s. 149; İLTAŞ, s. 1048.

²⁵⁸ *Obstetrik ve Jinekolojide Etik Konular FIGO Komitesi Üreme ve Kadın Sağlığında Etik Görüşler Çalışması*, Çev.: İsmail Dölen, Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Yayını, Ankara, 2008 https://www.tjod.org/wp-content/uploads/2012/12/etik_konular_fibo_komitesi.pdf (E.T: 14.08.2021); ÇİÇEK, MOLLAMAHMUTOĞLU, s. 399.

²⁵⁹ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 49; COOK, DAY SCLATER, KAGANAS, s. 10.

önerilmiştir²⁶⁰. Yine çocuğun üstün yararı dikkate alınarak mahkemece tarafların arasındaki taşıyıcı annelik sözleşmesinin denetlenmesinin sağlanması gerekmektedir²⁶¹. Katıldığımız ve taşıyıcı annelik yönteminin yasallaşması gerektiğini savunan yazarlardan bazılarına göre, değindiğimiz hukukî sorunlara da yol açmaması adına bu uygulamaya başvurma hakkı yalnızca kısırlık sorunu yaşayan evli çiftlere, diğer tüm alternatifler tüketildiği durumda tanınmalıdır²⁶².

Taşıyıcı annelik yönteminin ülkemizde yasaklanmasının yarattığı sorunlara çözüm olarak evlât edinme kurumu önerilmektedir. Evlât edinme durumunda vatandaşlığın ne olacağı hususu TVK²⁶³ m. 17’de belirlenmiştir. Kanun uyarınca, Türk vatandaşı tarafından evlat edinen çocuk, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel bir hâl bulunmamak şartıyla karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilecektir. Ayrıca evlât edinme sayesinde gönüllü ebeveynler ile taşıyıcı anneden doğan çocuk arasında velâyet ve hısımlık ilişkisi de kurulmaktadır. Evlât edinme ilişkisinde evlatlığın altsoyu ile evlat edinen gönüllü ebeveynler arasında hısımlık ilişkisi ise, baskın görüş uyarınca kurulmayacaktır²⁶⁴. Yine, evlat edinen gönüllü ebeveynler ile çocuk arasında hısımlık ilişkisi kurulmadığı için, TMK m. 129/3’e göre evlat edinen gönüllü ebeveynler ile evlatlık veya onlardan biriyle diğerinin altsoyu ile eşi arasında

²⁶⁰ Taşıyıcı anneliğin yalnızca gönüllü anne veya üçüncü bir kadının yumurtası ile gerçekleştirilmesi durumunda, taşıyıcı anne çocuğa yabancı olacağı için, teslim borcunu daha iyi ifa edeceği görüşü hakkında bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 103.

²⁶¹ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 49; SAVAŞ, s. 61.

²⁶² PARLAK BÖRÜ, s. 104; EROL, s. 123.

²⁶³ RG. 12.06.2009, S. 27256, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu.

²⁶⁴ AYDOĞDU, s. 590; BELEN, s. 86.

evlenme yasağı da kurulmaktadır. Öğretideki bazı yazarlara göre, evlât edinme kurumu sayesinde taşıyıcı annelik kurumunun yasaklanması dolayısıyla soybağı ilişkisini kuramayan ebeveynler bu ilişkiyi kurabilecek, olası hukukî problemlerin de önüne geçilebilecektir²⁶⁵. Diğer görüşe göre ise, evlât edinme yöntemi zahmetli olmasının yanı sıra taşıyıcı annenin çocuğu teslim edimini yerine getirmemesi durumunda uygulanamayacaktır. Bu sebeple de taşıyıcı annelik yönteminin yasallaşması ve hukukî zeminde düzenlenmesi gerekmektedir²⁶⁶.

²⁶⁵ OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 919; EROL, s. 194.

²⁶⁶ PARLAK BÖRÜ, s. 102; YAKAPPUR, s. 294.

III. Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinin Hüküm ve Sonuçları

A. Genel Olarak

Taşıyıcı anneliğin kavramsal olarak ele alındığı bölümde de değinildiği üzere²⁶⁷ birtakım sağlık sorunları bulunması gibi sebeplerden dolayı doğal yöntemlerle çocuk sahibi olamayan gönüllü ebeveynler ile çocuğu onlar için taşıyan ve dünyaya getiren taşıyıcı anne arasında akdedilen sözleşme, taşıyıcı annelik sözleşmesidir. Bu sözleşme çocuğu taşımayı, doğurmayı ve gönüllü ebeveynlere teslim etmeyi kabul eden taşıyıcı anne ile doğum sonrasında çocuğu alma ve yapıldığı türe göre bir ivaz karşılığı yapılıyorsa bu ivazı karşılamayı taahhüt eden gönüllü ebeveynler arasında yapılmaktadır²⁶⁸.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi, tarafların birbirine uygun ve karşılıklı irade beyanlarına dayanan rızai bir sözleşmedir. Taşıyıcı annenin asli edimi çocuğu hamilelik süresince taşımak ve teslim etmek; gönüllü ebeveynlerin ise maddî bir ivaz karşılığında yapılıyorsa bu ivazı karşılamak ve çocuğu teslim almaktır. Dolayısıyla maddî bir ivaz karşılığı yapılan ticarî taşıyıcı annelik sözleşmeleri tam iki tarafa borç yükleyen sözleşme niteliğindedir, maddî bir ivaz karşılığında yapılmayan ticarî olmayan taşıyıcı annelik sözleşmeleri, eksik iki tarafa borç yükleyen iki taraflı sözleşme niteliğindedir²⁶⁹.

²⁶⁷ Yukarıda bkz. s. 30.

²⁶⁸ FIELD, Martha A., *Surrogate Motherhood Expanded Edition*, United States of America, Harvard University Press, 1998, s. 97; WELLS-GRECO, s. 39; PARLAK BÖRÜ, s. 99; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 395; ÇELİK, *Soybağı*, s. 35.

²⁶⁹ ERGÜNEŞ, s. 169; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 499; ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 568; ÇELİK, *Soybağı*, s. 35. Eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler için bkz. EREN, s. 212.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin şekli bakımından ise kural olarak herhangi bir şekil şartı öngörülmediğinden bir serbestî söz konusudur. Ancak taşıyıcı anneliğin yasal olarak düzenlendiği ülkelerde genellikle tercih edilen bu sözleşmenin yazılı olarak yapılmasıdır. Ayrıca, Avrupa Konseyi de “İnsanlarda Yapay Döllenme Hakkında Tavsiye Kararı”nda yardımcı üreme yöntemlerine başvurulurken tarafların yazılı rızalarının bulunması gerektiğini belirtmiştir²⁷⁰.

B. Sözleşme Öncesinde Taşıyıcı Annenin Taşınması Gereken Nitelikler

Taşıyıcı annelik sözleşmesinde ulaşılmak istenen sonuç, sağlıklı bir bebeğin dünyaya gelmesidir. Bu nedenle Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu²⁷¹, Amerikan Obstetrik ve Jinekologlar Derneği²⁷² gibi uluslararası pek çok topluluk tarafından taşıyıcı annenin taşınması gereken bazı nitelikler sıralanmıştır. Bu niteliklerden bazıları tıbbî, bazıları da karakteristik niteliklerdir. Tıbbî nitelikler; zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklı olmak, belirli tıbbî muayenelerden ve testlerden geçmek, yaşının belirli aralıklarda olması olarak sıralanabilir. Karakteristik özellikler ise; iletişime açık olması, cinsel alışkanlıklarının öngörülebilir olması, kişisel durumunun belirli olması (evli olup olmama vb.) ve değişime uyum sağlayabilme yeteneği bulunmasıdır. Taşıyıcı anneden

²⁷⁰ AYTAÇ, *Yardımcı Üreme*, s. 44; EROL, s. 118; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309.

²⁷¹ International Federation of Gynecology and Obstetrics and FIGO Committee for the Ethical Aspects of Human Reproduction and Women's Health, Surrogacy, *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, C. 102, 2008, s. 312–313.

²⁷² American College of Obstetricians and Gynaecologists, Surrogate Motherhood (ACOG Committee Opinion No. 397), *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, C. 111, 2008, s. 467.

tıbbî muayene sonuçlarını gönüllü ebeveynlerle paylaşmayı kabul etmesi de beklenmektedir²⁷³.

Amerikan Yardımcı Üreme Topluluğu'na (*American Society for Reproductive Medicine-ASRM*) göre taşıyıcı annenin 21-45 yaşları arasında, en az bir gebelik geçirmiş, fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıklı, mali durumu öngörülebilir olan bir kadın olması gerekmektedir²⁷⁴. ABD'deki taşıyıcı annelik ajanslarına göre taşıyıcı annenin 21-42 yaş arasında, kamu konutu veya nakit yardımı gibi hükümet programlarından yardım almayan, uyuşturucu veya sigara kullanmayan bir kadın olması beklenmektedir²⁷⁵.

Taşıyıcı annenin sahip olduğu hastalıkları çocuğa aktarma riski de bulunduğu için, tıbbî olarak bazı şartları taşıması gerekmektedir. Öncelikle taşıyıcı anneden beklenen, fiziksel durumunun iyi olmasıdır. Bu sebeple de kadının pek çok tıbbî muayene ve testten geçmesi gerekmektedir²⁷⁶. Ayrıca taşıyıcı annenin taşıyıcı annelik sözleşmesinin doğurduğu yükümlülükleri yerine getirebilecek ve yaratabileceği sorunları algılayabilecek yaşta olması beklenmektedir. Taşıyıcı anneden sigara, alkol, uyuşturucu vb. maddeleri kullanmaması beklenmekte, sağlıklı yaşam süren bir kişi olması

²⁷³ Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu tarafından hazırlanan Ön Rapor (*Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements*), Mart 2012 <https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf> (E.T: 04.06.2021); SILLS, s. 10.

²⁷⁴ TSAI et al., s. 718; ISLAM, s. 105.

²⁷⁵ Yazar, ABD'de faaliyet gösteren dört taşıyıcı annelik ajansını (*Center for Surrogate Parenting, Circle Surrogacy, Growing Generations, Conceive Abilities*) incelemiştir. Bu organizasyonlar ayda ortalama 400 başvuru almakta, ancak 20 tanesini seçmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. ISLAM, s. 107.

²⁷⁶ DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 74. Taşıyıcı anneliğin yasal olduğu İsrail'de sürece başvurulabilmesi için hem gönüllü ebeveynlerin hem de taşıyıcı annenin belirli psikolojik testlerden geçmesi ve bunun sonucunda rapor alınması gerekmektedir. Bkz. MARGALIT, *Surrogacy*, s. 87

istenmektedir. Yine taşıyıcı annenin cinsel hayatının da bu yolla bulaşabilecek hastalıkların öngörülebilmesi açısından belirli olması gerekmektedir.

Aranan bir diğer nitelik ise taşıyıcı annenin kendi çocuğunun bulunmasıdır. Bu niteliğin aranmasının sebebi hem taşıyıcı annenin üreme yeteneğinin bulunduğunu göstermesi hem de sözleşme dolayısıyla taşıdığı çocuğu vermekten vazgeçme riskini azaltmaktır²⁷⁷.

Taşıyıcı annede bulunması gereken tıbbî şartların yanı sıra bazı karakteristik özellikleri de karşılaması beklenmektedir. Taşıyıcı annenin hayat vereceği çocuğu gönüllü ebeveynlere teslim edeceğinin bilincinde olması, duygusal zekâya ve olgunluğa sahip olması aranmaktadır. Yalnızca ticarî olmayan taşıyıcı annelik sözleşmelerinin yasal kabul edildiği ülkelerde diğer karakteristik özelliklerin yanı sıra en çok önem teşkil eden özellik, taşıyıcı annenin “gerçekten gönüllü” olmasıdır. Bu nitelik taşıyıcı annenin kendi isteğiyle çocuk sahibi olamayan bir çifte finansal bir kazanç düşünmeksizin yardım etmek ve doğuracağı çocuğu onlara vermek isteği olarak kendisini gösterir²⁷⁸.

Taşıyıcı annelik sözleşmelerinde hedeflenen sonuç sağlıklı bir çocuğun gönüllü ebeveynlere teslim edilmesi olduğu için, sözleşmede çocuğu gebelik sürecinde taşıyacak olan kişinin belirli hakları ve yükümlülüklerin bulunmasının yanı sıra, bu çocuğu teslim alacak gönüllü ebeveynlerin de belirli hak ve yükümlülükleri bulunmaktadır²⁷⁹.

²⁷⁷ SILLS, s. 11; TURGUT, s. 87.

²⁷⁸ SILLS, s. 11.

²⁷⁹ Buna ek olarak, taşıyıcı annelik uygulamasının gerçekleştirildiği tedavi merkezlerinin de sadakat ve özen ve sır saklama gibi yükümlülükleri bulunmaktadır. Tezimizin kapsamına girmediğinden bu yükümlülüklerle değinilmeyecektir.

C. Tarafların Hakları ve Yükümlölükleri

1. Taşıyıcı Annenin Hak ve Yükümlölükleri

Taşıyıcı annenin sözleşmenin özelliğı gereğı yukarıda belirtildiğı üzere önceden taşınması gereken bazı nitelikler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra taşıyıcı annelik sözleşmesinde taşıyıcı annenin doğuma kadar ve doğum sonrasında bazı hak ve yükümlölükleri bulunmaktadır.

a. Hakları

Taşıyıcı annenin hamilelikle bağlantılı tıbbî giderlerinin ve ivaz kararlaştırılmış ise bu ivazın karşılanmasını talep etme hakkı bulunmaktadır. Sözleşme ticarî nitelikte ise, taşıyıcı annenin kararlaştırılan ivazı talep etme hakkı vardır. Ayrıca taşıyıcı annenin hamilelik dolayısıyla yaşadığı kazanç kaybı, sigorta giderleri ve yasal masrafların ödenmesini isteme hakkı sözleşmenin ticarî nitelikte olmasından bağımsız olarak bulunmaktadır²⁸⁰.

b. Yükümlölükleri

Taşıyıcı annenin sözleşme öncesinde taşınması gereken niteliklerin yanı sıra, taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan bazı yükümlölükleri vardır. Taşıyıcı annenin aslî edim yükümlölükleri; yapay dölleme yöntemiyle oluşturulan embriyonun rahmine yerleştirilmesine izin vermesi, çocuğı taşınması, doğurması ve nihayetinde gönüllü ebeveynlere teslim etmesidir. Bu aslî edimlerin yerine getirilebilmesi için belirli tıbbî

²⁸⁰ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 7; EROL, s. 125.

müdahalelere izin vermesi, birtakım edimlerden kaçınması gibi yan yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir²⁸¹.

Taşıyıcı annenin ilk edim yükümlülüğü, yapay dölleme yöntemiyle oluşturulan embriyonun rahmine yerleştirilmesine izin vermesidir. Öğretideki bir görüş uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesi imzalandıktan sonra taşıyıcı annenin embriyonun rahmine yerleştirilmesine izin vermemesi durumunda, gönüllü ebeveynlerin dava hakkı bulunmamaktadır²⁸².

Taşıyıcı annenin diğer aslî yükümlülükleri ise çocuğu taşımak, dünyaya getirmek ve sonucunda gönüllü ebeveynlere teslim etmektir. Taşıyıcı annenin teslim borcu öğretide bir görüşe göre eksik borç olarak nitelendirilmektedir²⁸³. Bu sebeple de ifa edildiği takdirde geçerli olduğu, ancak ifası için dava açılmayacağı ileri sürülmektedir. Taşıyıcı annenin sözleşme öncesinde bazı hususları gizlemesi durumunda ise, öğretideki bir görüşe göre sözleşme öncesi sorumluluk (*culpa in contrahendo*) hükümlerine gidilebilmeli, gönüllü ebeveynlerin menfi zararları bu kapsamda karşılanabilmelidir²⁸⁴.

Taşıyıcı annenin aslî yükümlülüklerini yerine getirmesi için diğer yan yükümlülüklerle uygun hareket etmesi gerekmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin asıl amacı sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesi olduğu için taşıyıcı anneden düzenli ultrason, jinekolojik muayene ve kan testi gibi bir dizi tıbbî müdahalelerden geçmesi beklenmektedir. Ayrıca taşıyıcı annenin bazı kaçınma yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu anlamda yorucu aktiviteler yapmak gibi fiillerden ve alkol, uyuşturucu

²⁸¹ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 7; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 398; KESER, s. 311.

²⁸² Taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği sorunu ilkesiyle ilgili tartışmalar için bkz. Bölüm II/§5/I/B.

²⁸³ ACABEY, s. 208, dn. 34; ZEYTİN, s. 233; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 398.

²⁸⁴ EROL, s. 125.

sigara vb. zararlı maddelerden uzak durması, sağlıklı bir yaşam sürdürmesi beklenmektedir²⁸⁵. Taşıyıcı anneden bunun yanı sıra hamilelik sürecinde belirli bir yerde ikamet etmesi ve bazı cinsel faaliyetlerden uzak durması gibi edimler istenebilecek ve bunlar da edim yükümlülüğü kapsamına alınabilecektir²⁸⁶.

2. Gönüllü Anne-Babanın Hak ve Yükümlülükleri

a. Hakları

Gönüllü ebeveynler olan gönüllü anne ve baba, taşıyıcı annenin yardımıyla çocuk sahibi olmaktadır. Gönüllü ebeveynlerin hakları taşıyıcı anneyi seçme, taşıyıcı annede bulunması gereken bazı özel nitelikleri arama, sürecin gidişatı hakkında bilgi alma ve taşıyıcı anneyi doğum sırasında ziyaret etme hakkı, çocuğun teslim alınması, velâyetini alma ve ebeveyni olma hakkı olarak sıralanabilir.

Gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneyi seçme hakkı, ülkenin hukukî düzenlemelerindeki sınırlamalara tâbidir. Örneğin ilgili hukukta gönüllü ebeveynler için belirli bir yaş aralığında taşıyıcı anne seçebilme sınırı konulmuş olabilir²⁸⁷.

²⁸⁵ ÖZSUNAY, *Taşıyıcı Annelik*, s. 28; EROL, s. 125; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309.

²⁸⁶ TURGUT, s. 116; KESER, s. 311. Yunanistan’da Yunanistan Medeni Kanunu m. 1458-1460 hükümleri uyarınca sözleşmenin geçerli olması için taşıyıcı annenin Yunanistan’da ikamet ediyor olması gerekmektedir. Ayrıca bkz. HATZIS, s. 3; SVITNEV, s. 153; KİRİAKAKİ, Irini, “Yeni Yunan Üreme Tababeti Kanunu”, *Hukukî Perspektifler Dergisi*, S. 3, 2005, s. 206; ZERVOGIANNI, Eleni, “Lessons Drawn from the Regulation of Surrogacy in Greece, Cyprus and Portugal or a Plea for the Regulation of Commercial Gestational Surrogacy”, *International Journal of Law*, C. 33, S. 2, 2019, s. 161.

²⁸⁷ Örneğin KKTC’de taşıyıcı annenin 21-40, Hindistan’da 21-35, Gürcistan’da 20-40 ve Ukrayna’da 20-40, Rusya’da 20-35 ve İsrail’de ise 22-40 yaş aralığında olması aranmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ukrayna Aile Kanunu (*Ukraine Code of Family*), 01.01.2004 <http://jafbase.fr/docEstEurope/FA>

Gönüllü ebeveynlerin bir diğer hakkı da sürecin gidişatı hakkında bilgi alma ve taşıyıcı anneyi doğum sırasında ziyaret etme hakkıdır. Gönüllü aile fetüsün durumunu ve taşıyıcı annenin sağlık durumunu öğrenmek isteyebilir. Tıbbî klinik ve doktorlar da aileyi bilgilendirmelidir²⁸⁸.

Gönüllü ebeveynlerin çocuğun velâyetini alma ve ebeveyni olma hakkı da taşıyıcı annelik sözleşmesinin istenen sonucu olan çocuğun doğması hâlinde gündeme gelmektedir.

b. Yükümlülükleri

Gönüllü ebeveynlerin aslî edim yükümlülükleri, sözleşme ivazlı olarak kararlaştırıldıysa bu ivazın yerine getirilmesi, taşıyıcı annenin hamilelik ve doğumla ilgili masraflarının karşılanması, taşıyıcı annelik uygulaması sonucunda doğan çocuğun teslim alınmasıdır.

[MILY_CODE_OF_UKRAINE.pdf](#) (E.T: 13.08.2021); Gürcistan Sağlık Kanunu (*Law of Georgia on Health Care*), 10.12.1997, m. 131-152; <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/88317/118650/F928788116/GEO88317%20Geo.pdf> (E.T: 10.08.2021).HANSEL, Feyzi, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Yapay Döllenme Uygulamaları”, *Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 150. Rusya’daki düzenlemeler için bkz. 21.11.2011, No: 323-FZ, Rusya Vatandaşlık Sağlığı Kanunu (*Basics of Health Protection of the Citizens in the Russian Federation*). Ayrıca bkz. WEIS, Christina, *Surrogacy in Russia: An Ethnography of Reproductive Labour, Stratification and Migration*, United Kingdom, Emerald Publishing, 2021, s. 6; PARLAK BÖRÜ, s. 91; MOSTOWIK, s. 322.

²⁸⁸ PILLAI, s. 4.

Taşıyıcı anne pek çok sağlık kontrolünden geçmekte, çocuğu hamilelik sürecinde taşımakta ve dünyaya getirdikten sonra gönüllü aileye teslim etmektedir. Makul giderlerin bu edimleri üstlenen taşıyıcı anneye ödenmesi gerekmektedir. Bu giderler, özellikle hamilelik dolayısıyla yaşanan kazanç kaybı, sigorta giderleri, yasal masraflar ve kararlaştırılmış ise sözleşmede kararlaştırılan ivaz olarak sıralanabilir²⁸⁹.

Taşıyıcı annelik sonucunda dünyaya gelen çocuğun teslim alınması ise gönüllü ebeveynlerin hem taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan hakkı, hem de yükümlülüğüdür. Çocuğun sağlık durumu veya cinsiyeti fark etmeksizin gönüllü ebeveynler tarafından teslim alınmalıdır²⁹⁰.

D. Sözleşmenin Sona Erme Nedenleri

Taşıyıcı annelik sözleşmesi de diğer sözleşmeler gibi ifa yoluyla sona ermektedir. Dolayısıyla taşıyıcı annelik sözleşmesinin doğal sona erme sebebi, çocuğun sağlıklı olarak dünyaya gelmesi ve gönüllü ebeveynlere teslim edilmesidir²⁹¹.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin bir diğer sona erme hâli, ceninin veya taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflarının (taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveynlerin) ölmesi durumudur. Ceninin ölmesine taşıyıcı annenin kasti veya ihmali bir davranışının sebep olması durumunda, gönüllü ebeveynlerin tazminat hakkı doğacaktır. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde edimlerin bizzat ifayı gerektirmesinden ötürü, sözleşmenin tarafları olan taşıyıcı anne ve gönüllü ebeveynlerin ölmesi durumunda sözleşme sona erecektir. Taşıyıcı annenin çocuğu sağlıklı olarak dünyaya getirdikten sonra ölmesi ihtimalinde ise

²⁸⁹ AYTAÇ, *Yardımcı Üreme*, s. 45; EROL, s. 127; PILLAI, s. 4.

²⁹⁰ KALKAN OĞUZTÜRK, s. 398; KESER, s. 311.

²⁹¹ EROL, s. 127; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 44.

çocuğu teslim etme yükümlülüğü mirasçılara geçeceği için sözleşme sona ermeyecektir. Benzer şekilde, çocuk tesliminden önce veya sonra gönüllü ebeveynlerden yalnızca birinin ölmesi ihtimalinde sözleşme sona ermemekle birlikte her iki ebeveynin de ölmesi durumunda çocuğu teslim alma yükümlülüğü yerine getirilemeyeceği için sözleşme sona erecektir²⁹².

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin tarafları olan gönüllü ebeveynler ile taşıyıcı annenin borcu ortadan kaldırma hususunda anlaşması ve ibraya başvurmaları da sözleşmeyi sona erdiren bir sebeptir. Taşıyıcı annenin embriyo rahmine yerleştirildikten sonra ibra edilmesi ihtimalinde, çocuk taşıyıcı annede kalacağı ve teslim borcu sona ermiş olacağı için birtakım hukukî sorunlar oluşacaktır. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflarının karşılıklı olarak gebeliğin sona ermesini kararlaştırılması sonucunda sona erdirilmesi de mümkündür²⁹³.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin sona ermesi bakımından gönüllü ebeveynlerin sözleşmeyi feshetmesi durumu hukukî tartışmalara yol açmıştır. Gönüllü ebeveynlerin sözleşmeyi feshetmesiyle ilgili katıldığımız görüş uyarınca gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı annenin yaşam tarzını veya özel hayatıyla ilgili bazı durumları saklaması gibi durumları ileri sürerek sözleşmeyi feshetme ve tazminat davası açma hakkı bulunmaktadır²⁹⁴. Yine bir görüşe göre çocuğun sakat doğması durumunda sözleşmenin istenilen amacı gerçekleşmeyeceği için gönüllü ebeveynler sözleşmeden dönebilecektir²⁹⁵.

²⁹² EROL, s. 128.

²⁹³ KESER, s. 311; EROL, s. 130-131; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 44.

²⁹⁴ KESER, s. 311; EROL, s. 127.

²⁹⁵ EROL, s. 128.

Gönüllü ebeveynlerin isteği üzerine taşıyıcı annenin kürtaj olmaya zorlanması ihtimalinde de taşıyıcı annelik sözleşmenin geçerliliğinin ve uygulanabilirliğinin tartışılması gerekmektedir. Zira taşıyıcı anne, bebeğin kusurlu doğma ihtimalini öğrenmesine rağmen gebeliği sonlandırmak istemeyebilir. Böyle bir durumda da gönüllü ebeveynler çocuğu teslim almaktan kaçınabilir. Taşıyıcı annenin kürtaj olma isteği varsa, gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneyi sözleşmenin ifaya zorlayıp zorlayamayacağı sorunu da gündeme gelmektedir²⁹⁶. Taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocukların gönüllü ebeveynler tarafından terk edilmesi veya teslim almaktan vazgeçilmesi durumunda sözleşmenin uygulanabilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Nitekim taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmeyen ülkelerdeki gönüllü ebeveynlerin bu yöneme başvurmak için ABD'yi tercih etmesinin sebebi, çoğu eyaletinde taşıyıcı annelik sözleşmelerinin uygulanabilir bulunmasıdır²⁹⁷.

Bebek *Gammy* olayı, bu anlamda uluslararası medyada oldukça tartışılmış ve ses getirmiştir²⁹⁸. Avustralyalı bir çift ile Tayland'lı taşıyıcı anne arasında gerçekleşen ticarî

²⁹⁶ Kürtajı kişilik hakkı kapsamında gören bir görüşe göre, taşıyıcı anne gebeliği devam ettirmeye zorlanamayacak ve kürtaj olmaya zorlanamayacaktır. Bu görüşün temelinde, taşıyıcı annenin bedeni üzerinde otonomi hakkı bulunmaktadır. Bkz. METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 35.

²⁹⁷ KINDREGAN, WHITE, s. 534.

²⁹⁸ Avustralyalı çift, 21 yaşındaki Taylandlı taşıyıcı anne *Pattharamon Chanbua* ile yapılan sözleşme sonucunda dünyaya gelen ikizlerden down sendromlu olan *Gammy*'yi taşıyıcı annede bırakıp yalnızca sağlıklı bebeği almıştır. Bu olay sonucunda dünya basını sarsılmış, internet üzerinden bebek *Gammy* için toplanan yardım kampanyasının sonucunda 240 bin dolar toplanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.abc.net.au/news/2017-06-29/baby-gammy-starts-kinderamidtensionsoverdonations/8585596>; https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140804_tayland_bebek; www.afp.com/en/news/australia-

taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda doğan ikizlerden *Gammy*'nin down sendromlu olması sonucunda gönüllü ebeveynler olan Avustralyalı çiftin *Gammy*'yi terk etmesi ve sağlıklı çocukla ülkelerine dönmeleri, tartışmalara yol açmıştır. Gönüllü ebeveynler doğum öncesinde *Gammy*'nin down sendromlu olacağını öğrendiğinde taşıyıcı annenin kürtaj olmasını istemiş, Tayland'lı taşıyıcı anne ise hem Budist olduğu için inançları gereği, hem de Tayland mevzuatı uyarınca yasaklandığı için bu talebi reddetmiştir²⁹⁹.

§6.TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNDE SOYBAĞI

Taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olmanın tıp ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile mümkün hâle gelmesi sonucunda, soybağı bakımından pek çok sorun gündeme gelmektedir.

Doğal döllenme yöntemiyle dünyaya gelen çocuğu doğuran anne, aynı zamanda çocuğun genetik ve sosyal annesidir. Ancak taşıyıcı annelik durumunda bu anne modelini karşılayan kişiler farklı kişiler olabileceği gibi, baba modelini karşılayan kişiler de birden fazla olabilmektedir³⁰⁰. Ortaya çıkan bu belirsizlik, Çocuk Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 7. ve 8. maddesinde ortaya konan çocuğun ebeveynlerini bilme ve onlar tarafından korunma, onların vatandaşlığını alma hakkını ihlal edebilecektir.

[investigates-paedophile-father-thai-babyscandal](#) (E.T: 12.07.2021); HOWARD, s. 717; MOHAPATRA, s. 28.

²⁹⁹ Tayland mevzuatı uyarınca kürtaj yalnızca annenin sağlık durumunun hamilelik hâlinde tehlikeye girebileceği durumlarda ve tecavüz durumunda kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SILLS, s. 16.

³⁰⁰ Taşıyıcı annelik için kullanılan yumurta ve spermin kimden sağlandığına göre dokuz tane döllenme kombinasyonu vardır. Zira yumurta; gönüllü anne, taşıyıcı anne, donörden alınabileceği gibi, sperm de gönüllü baba, taşıyıcı annenin eşi, donörden alınabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 9; ÇELİK, *Soybağı*, s. 31; ATEŞ, *Nesep*, s. 326.

I. Genel Olarak

Soybağı, genel olarak birbirinin soyundan veya ortak bir soydan gelmekte olan kişilerin arasındaki bağ olarak tanımlanmaktadır³⁰¹. Soybağı kavramının geniş ve dar olarak farklı iki anlamı bulunmaktadır. Geniş anlamda soybağı, bir kişinin üst soyu ile olan kan bağıını ifade ederken, dar anlamda soybağı bir kişi ile yalnızca anne ve babası arasındaki bağı ifade etmektedir³⁰². Soybağı; soyadı, vatandaşlık, nafaka yükümü, velâyet, mirasçılık ve evlenme yasağı gibi hukukî sonuçları ortaya koymaktadır³⁰³.

³⁰¹ DURAL, Mustafa, ÖZ, Turgut, GÜMÜŞ, Alper, *Türk Özel Hukuku: Aile Hukuku*, C. 3, 16. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2021, s. 252; HATEMİ, *Aile Hukuku*, s. 139; YILMAZ, Süleyman, YILDIRIM, Abdülkerim, *Medeni Hukuk-I*, 2. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021, s. 247; AKYÜZ, Emine, *Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması*, 8. Bası, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2021, s. 137; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 8; SEROZAN, *Çocuk*, s. 144; ACABEY, s. 5-6; YILDIRIM, Abdülkerim, *Türk Aile Hukuku*, 4. Bası, Ankara, Monopol Yayınları, 2021, s. 123; UYUMAZ, Murat, *Soybağı Davalarında Usule İlişkin Hükümler*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2015, s. 3; ZEYTİN, s. 218; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 909; BAYGIN, Cem, “Kan Bağına Dayanan Soybağı”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1-4, 2002, s. 255; SÜLEYMAN, Sıraç, İŞLETEN, Mehtap İpek, “Türk Hukukunda Soybağının Kurulması”, *İAHFD*, C. 4, S. 1, 2018, s. 107.

³⁰² GENÇCAN, Ömer Uğur, *Soybağının Kurulması Reddi-Düzeltilmesi İtiraz Davaları ve Soybağının Hükümleri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2002, s. 32; KAYAK, Sevgi, “Roma Hukukunda Soybağının Kurulması”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 22, 2016, s. 36; GÜLOVA ÖZSOY, s. 304; BARAN ÇELİK, s. 25; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 96; DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 252; BAYGIN, *Soybağı*, s. 1; TURAN, s. 1651; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, 7; AYTAÇ, *Nesep*, s. 185.

³⁰³ Hısımlık başlıklı TMK m. 129: “Aşağıdaki kimseler arasında evlenme yasaktır: 1. Üstsoy ile altsoy arasında; kardeşler arasında; amca, dayı, hala ve teyze ile yeğenleri arasında, 2. Kayın hısımlığı meydana getirmiş olan evlilik sona ermiş olsa bile, eşlerden biri ile diğerinin üstsoyu veya altsoyu arasında, 3. Evlat edinen ile evlatlığın veya bunlardan biri ile diğerinin altsoyu ve eşi arasında.” Bu hükmün a bendinde

Soybağı doğal ve hukukî soybağı olarak da ikiye ayrılmaktadır. Doğal soybağı çocuk ile genetik olarak türediği kişiler arasında bulunan bağıdır. Hukukî soybağı ise kanuni şartların gerçekleşmesiyle çocuğun anne ve babasına bağlanmasını sağlamaktadır³⁰⁴. Doğal soybağı ile hukukî soybağı çoğu kez örtüşmektedir³⁰⁵. 4721 sayılı TMK'nın 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmesi ile beraber; *nesep* kavramının yerini *soybağı* kavramı almış, eski kanunda benimsenen evlilik içi ve evlilik dışı soybağı ayrımı ortadan kalkmıştır.

TMK'da yer alan soybağı düzenlemeleri, doğal döllenme yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Ancak yapay döllenme türlerinden biri olan taşıyıcı annelik yönteminde gönüllü anne, gönüllü baba, taşıyıcı anne, taşıyıcı annenin eşi, donörler gibi farklı kişi ortaya çıkmaktadır³⁰⁶. Taşıyıcı annelik sözleşmesi geçersiz kabul edilse de doğan çocukların soybağını sorunun ortaya konması ve genetik soybağı ile hukukî soybağının örtüşmediği durumlarda anne ve baba bakımından ayrı değerlendirme yapılması gerekliliği doğmuştur³⁰⁷.

sayılan kişiler, hukukî soybağına göre belirlenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 323; ACABEY, s. 5; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 25.

³⁰⁴ DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 253; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 321; UYUMAZ, s. 6; KIRKBEŞOĞLU, s. 8; KAMACI, s. 99; ATEŞ, *Soybağı*, s. 6; USTA, s. 53.

³⁰⁵ ZEYTİN, s. 232; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 365; BAYGIN, *Soybağı*, s. 4; UYUMAZ, s. 9; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 109.

³⁰⁶ SEROZAN, *Çocuk*, s. 132.

³⁰⁷ ÖZGENÇ, s. 36.

II. Taşıyıcı Annelikte Soybağı Sorunu

A. Anne Bakımından Soybağı

Anne bakımından soybağının kurulmasında kabul edilen esas, doğum esasıdır. Bu esas Roma Hukuku'ndan gelen “*mater semper certa est*” kuralından gelmekte, annenin her zaman belli olduğu ilkesini ortaya koymaktadır³⁰⁸. Bu ilke ülkemizde de benimsenmiş, TMK m. 282/1 hükmü uyarınca çocuk ile anne arasındaki soybağının doğumla kurulacağı düzenlenmiştir. Bu karine, öğretide aksi ispat edilemeyen kesin karine olarak görülmektedir³⁰⁹. Ancak tıbbî gelişmeler ve yapay dölleme yöntemlerinin yaygınlaşmasıyla beraber bu karine, mevcut durumda sorunlara cevap vermemekte olup tartışılır hâle gelmiştir³¹⁰.

³⁰⁸ D. 2, 4, 5 *Paulus (Libro quarto de edictum)*, *Mater semper certa est* prensibi, annenin daima apaçık ve belli olduğunu ifade eder. Bkz. KOSCHAKER, Paul, AYİTER, Kudret, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977, s. 82; GRUENBAUM, Daniel, “Foreign Surrogate Motherhood: Mater Semper Certa Est”, *The American Journal of Comparative Law*, C. 60, 2012, s. 475; KAYAK, s. 39; İPEK, Nurcan, “Roma Hukukunda Hısımlık”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 1, 2015, s. 182; BAYGIN, *Soybağı*, s. 14.

³⁰⁹ ÖZCAN, *Soybağı*, s. 96; SEROZAN, *Çocuk*, s. 165; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 328; ÜREM, s. 96; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 72; ARIDEMİR, s. 17; KESER, s. 311; BAYGIN, *Soybağı*, s. 13; İLTAŞ, s. 1037.

³¹⁰ SAYMAN, s. 174; ISTEREVYCH, s. 21; BARAN ÇELİK, s. 31; ÇELİK, *Soybağı*, s. 31; DURSUN KARA AHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 300; YAKAPPUR, s. 287; PARLAK BÖRÜ, s. 63; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Soybağı*, s. 320; USTA, s. 54; GÜNEL YILDIRIM, s. 54; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer, “Devletler Özel Hukukunda Yapay Dölleme Sonucunda Dünya’ya Gelen Çocuk ile Ana ve Babası Arasındaki Nesep İlişisine Uygulanacak Hukuk Sorunu”, *Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 2006, S. 17-18, s. 7; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 153; TÜZÜN ARPACIOĞLU, s. 18; EROL, s. 155;

Eski zamanlarda doğal anne aynı zamanda hukukî anne olmakta ve bu iki husus örtüşmekte, yine doğan çocuğa bakan ve büyüten kişi için kullanılan sosyal anne kavramı da aynı kişiyi karşılamaktaydı. Ancak günümüzde çocuğu doğuran ve karnında taşıyan anne, yumurtasını veren genetik anne, çocuk doğduktan sonra onu alarak bakan sosyal anne gibi pek çok anne modeli, farklı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır³¹¹.

Özellikle taşıyıcı annelikte çocuğun oluşumu için yumurtayı veren anne farklı, doğuran kadının farklı olabilmesinin karşısında, hâlen kanunumuzda yer alan doğum olgusunun dikkate alınması bazı yazarlarca eleştirilmektedir³¹². Bir görüşe göre her ne kadar doğuran kadın anne sayılsa da, bu kural taşıyıcı annelikte uygulanmamalıdır. Mevcut durum karşısında genetik ve doğuran anne farklı kadınlar olduğundan, bu

KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1999; KILIÇOĞLU YILMAZ, s. 45; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 113; BAYGIN, *Soybağı*, s. 14. Melike Belkıs Aydın’a göre hâlen Roma Hukuku’ndan gelme annenin belirli ve tek olduğunu ifade eden “*mater semper certa est*” ilkesinin mutlak karine olduğunun savunulması, gülünç bir durum yaratır ve günümüz şartlarına uymaz. Bkz. AYDIN, Melike Belkıs, “Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakları Bakımından Sonuçları”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir, 2013, s. 68; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 32. Annenin daima belli olduğu anlamına gelen “*mater semper certa est*” ilkesinin artık yerini annenin belirsiz olduğunu belirten “*mater semper incertus est*” ilkesinin aldığı da ileri sürülmüştür. Bkz. D’ALTON-HARRISON, Rita, “Mater Semper Incertus Est: Who’s Your Mummy?”, *Medical Law Review*, C. 22, S. 3, s 357.

³¹¹ SEROZAN, *Çocuk*, s. 147; YAKAPPUR, s. 287; DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 303; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 32; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 490; ARIDEMİR, s. 18; DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 75; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 113.

³¹² Özdemir Tek’e göre doğuran kadının anne sayıldığı TMK hükmü, tatminkar olmamakla birlikte gerçeklerle bağdaşmaz. Üstelik taşıyıcı anneye soybağının reddi davasını açma hakkı tanınmaması da hayatın gerçeklerine uygun değildir.

durumda bir kanun boşluğu bulunduğu kabul edilmekte ve içtihat yoluyla soybağının çözülmesi önerilmektedir³¹³.

1. Soybağı Bakımından İleri Sürülen Görüşler

Taşıyıcı annelik uygulamasında çocuğu doğuran ve karnında taşıyan anne, yumurtasını veren genetik anne, çocuk doğduktan sonra onu alarak bakan sosyal anne gibi pek çok anne modeli farklı kişiler olarak karşımıza çıkabilmekte, bu durum da bölünmüş annelik türleri yaratmaktadır³¹⁴. Annenin her zaman belli olduğu ilkesinden temelini alan doğum olgusunun üstün tutulması görüşünün yanında, çocuk ile anne arasındaki soybağının belirlenmesinde bir boşluk bulunduğunu düşünen ve bu boşluğun doldurulmasında farklı kriterler esas alınan ve görüşler bulunmaktadır. Taşıyıcı annelikte annenin soybağı bakımından ileri sürülen görüşler: doğum olgusunun dikkate alınması, genetik bağın dikkate alınması, çifte annelik durumu ve niyet olgusunun dikkate alınmasıdır.

a. Doğum Olgusunun Üstün Tutulması

İlk görüş, anne bakımından soybağının belirlenmesinde Roma hukukundan beri gelmekte olan annenin her zaman belirli olmasını sağlayan, “*mater semper certa est*” ilkesinin gereği olarak doğumun dikkate alınmasıdır. TMK m. 282/1 hükmünde bu ilke emredici ve kesin karine olarak kabul edilmiştir. Doğuran kadının anne sayılması esası, emredici bir hüküm ile düzenlendiği için, taraflar bunu sözleşmeye bir hüküm koyarak da değiştirememektedir. Bu sebeple de anneliğin reddi veya annenin soybağını reddetmesi

³¹³ ÇELİK, *Soybağı*, s. 34; SEROZAN, *Çocuk*, s. 165; TURGUT, s. 142.

³¹⁴ NICHOLLS, s. 6; KESKİN, *Bölünmüş Annelik*, s. 1992.

gibi hukukî bir yol bulunmamaktadır³¹⁵. Nitekim doğum olgusunun dikkate alınmasını savunan görüş uyarınca anneye soybağını reddetme hakkının tanınması, uzun süren yargılama süreci boyunca çocuğun annesiz kalmasına ve soybağının karışmasına yol açacaktır³¹⁶.

Serozan'a göre çocuk, hamilelik sırasında göbek bağına paylaştığı biyolojik anneye bütünleşmektedir. Yazara göre doğuran kadın ile çocuk arasında bulunan göbek kordonundan dolayı bağlanma olgusu yaratmakta, çocuk ve doğuran anne simbiyoz olarak tanımlanan ortak yaşarlığı paylaşmaktadırlar. Aynı görüşteki diğer yazarlara göre gebe kadınlarda salgılanan oksitonin hormonu, bebeğe bağlanmayı sağlayan annelik dürtüsünü oluşturduğu için doğum olgusunun dikkate alınması gerekmektedir³¹⁷. Bir diğer sebep olarak ise, anneliğin gebelik ve doğum gibi objektif şartlarla belirlenebilir olması gösterilmektedir. Bir başka deyişle soybağı ilişkisi bilinebilen ve görülebilen doğum olgusuyla belirlenecektir³¹⁸. Çocuğu doğuran kadın genetik anne olmasa da çocuk ile anne birleştiği için doğum olgusuna önem verilmelidir³¹⁹. Bu görüş uyarınca çocuk

³¹⁵ SEROZAN, *Çocuk*, s. 147; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309; METİN, *Biyotıp*, s. 492.

³¹⁶ SEROZAN, *Çocuk*, s. 165; UYUMAZ, s. 10; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 40; METİN, *Biyotıp*, s. 493; BAYGIN, *Soybağı*, s. 18; ÜREM, s. 97; ÇELİK, *Soybağı*, s. 38; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 107; DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 318; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309; AKYÜZ, s. 143; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 73; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 114; TURGUT, s. 142; GENÇ, s. 168.

³¹⁷ CEVHER, s. 98; KIRKBEŞOĞLU, s. 58; TURGUT, s. 72.

³¹⁸ TURGUT, s. 142; AKYÜZ, s. 143; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 73.

³¹⁹ SEROZAN, *Çocuk*, s. 165; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 114; YILDIRIM, *Aile*, s. 124; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 107. Aksi yöndeki genetik bağı üstün gören görüşün hukukî soybağının genetikle uyuşması gerektiği

genetik unsuru olan yumurtasını veren genetik anneyle değil, paylaştığı biyolojik bağdan dolayı onu taşıyan ve doğuran taşıyıcı anneyle bütünleşmektedir³²⁰.

Doğum olgusunu üstün tutan görüşe yöneltilecek eleştirilere göre genetik esasın dikkate alınmaması durumunda kan kısımlarının farkında olmaksızın birbiriyle evlenme tehlikesi oluşabilecektir³²¹.

Türkiye'nin de tarafı olduğu Meşru Olmayan Çocukların Ana Bakımından Nesebinin Tesisine Ait Sözleşme³²² uyarınca da doğum olgusu üstün tutulmakta, bir kadın evlilik dışında dünyaya gelen çocuğun doğum sicilinde annesi olarak yer almaktaysa o çocuğun annesi kabul edilmektedir.

b. Genetik Bağı Üstün Tutulması

Genetik bağı üstün tutulması görüşü uyarınca TMK m. 282/1 hükmü, genetik anne ile doğuran anne kavramının örtüştüğü zaman diliminde kaleme alındığı için günümüz

savına karşılık *Kırkbeşoğlu*, kanunun öncelikli amacının çocuğun yararını korumak olduğunu, hukukî soybağının genetikle uyuşmasını sağlamak olmadığını savunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. KIRKBEŞOĞLU, s. 59. Aynı yönde bkz. ZEYTİN, s. 233; AKINTÜRK, ATEŞ, s. 328; TURGUT, s. 60; METİN, *Biyotıp*, s. 493; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 4; ACABEY, s. 221; TURAN BAŞARA, s. 274; ÜREM, s. 98; UYUMAZ, s. 10; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 73; BAYGIN, *Kan Bağı*, s. 258; ATEŞ, *Nesep*, s. 342; ARIDEMİR, s. 19; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 151.

³²⁰ ÖZCAN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 574; TÜRKMEN, s. 147; SEROZAN, *Çocuk*, s. 166; SÜLEYMAN, İŞLETEN, s. 114. Hamile kadınlarda salgılanan *oxytonin* hormonu ile anne, annelik içgüdülerini hissetmektedir. Bkz. METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 32; BAYGIN, *Kan Bağı*, s. 258.

³²¹ KIRKBEŞOĞLU, s. 58.

³²² RG. 17.04.1965, S. 11987.

şartlarına uymamakta ve bu nedenle de tabiata aykırıdır³²³. Katıldığımız bu görüşe göre TMK m. 282/1 hükmü tek başına değil, biri diğerinden gelen kişiler arasında altsoy ve üstsoy hısımlığın bulunduğunu düzenleyen TMK m. 17/2 hükmüyle birlikte değerlendirilmelidir. Her ne kadar TMK m. 282/1 hükmüne göre doğuran kadın hukukî anne sayılsa da bu görüş uyarınca genetik anne kan bağı esasını ileri sürerek anneliğinin tespitini isteyebilmelidir. Zira TMK m. 17/2 hükmünde hısımlık genetik bağ dikkate alınarak düzenlenmiş, yakın hısımların evlenmesi engellenerek olası sorunlar önlenmeye çalışılmıştır³²⁴.

Görüş uyarınca gönüllü annenin yumurtasının kullanıldığı gestasyonel taşıyıcı annelik yönteminde ilk olarak doğuran taşıyıcı anne hukukî olarak çocuğun annesi sayılsa da daha sonra gönüllü anne doğum karinesinin aksini ispatlayarak hukukî anne sayılmalıdır³²⁵.

Doğum olgusunun üstün tutulması gerektiğini savunan görüşün çocuk ile doğuran kadın arasında bağ oluşacağı savına karşılık bu görüş, taşıyıcı annenin sadece ticarî kazanç amacıyla bu sözleşme yapma ihtimalinde çocukla arasında oluşan bir bağdan söz edilemeyeceğini, ayrıca yumurta sahibi olan genlerin çocuğa aktarılması olgusunun

³²³ ŞİPKA, Şükran, “Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukukî Sorunlar”, https://www.turkhukuk sitesi.com/makale_537.htm (Erişim Tarihi: 20.05.2021); TURAN, s. 1660.

³²⁴ KESKİN, *Embriyo*, s. 14; DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 323; GENÇ, s. 168.

³²⁵ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 565. Aynı yönde bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 103; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 143; İLTAŞ, s. 1045.

gözürlü edilmemesi gerektiğini savunmaktadır³²⁶. Çocuğu var eden genetik unsurlara sahip kişiler varken başkalarının hukuken anne ve baba sayılması da bu görüş uyarınca eleştirilmektedir³²⁷.

Genetik bağa üstünlük verilmesinin sebebi olarak neslin devamlılığı ve sağlığını korunması, çocuğın üstün yararı gösterilmektedir³²⁸. Zira genetik bağın esas alınmaması sonucunda, yakın kan hısımlarının birbiriyle evlenmesi gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilecektir³²⁹. Ayrıca bu görüş uyarınca tıbbî olarak da genetik bağ, anne ve babanın üreme hücreleriyle aktarılan kromozomlarla oluştuğu için genetik bağın dikkate alınması tıbbın gerçekleriyle de daha uyumludur³³⁰.

Türk hukukunda bu görüşü savunan yazarlardan *Nomer*'e göre çocuğu doğuran kadının anne olması, aksi ispat edilebilen ve edildiğinde annenin iptalinin sağlanması gereken bir durumdur. Bu sayede hem hukukî güvenlik sağlanacak hem de çocuk annesiz

³²⁶ÇELİK, *Soybağı*, s. 46; ŞİPKA, Şükran, "Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukukî Sorunlar", https://www.turkhukuksitesi.com/makale_537.htm (Erişim Tarihi: 20.05.2021); ÇAM, s. 167; KILIÇOĞLU YILMAZ, s. 45.

³²⁷EROL, s. 68; BAYSAL, s. 517; SAVAŞ, s. 41.

³²⁸Çelik'e göre genetik bağın tanınmaması durumunda kardeşlerin dahi birbiriyle evlenmesi durumu oluşur, bu da toplumca istenmeyen ve hukuka, ahlâka aykırı olan sonuçlar yaratabilecektir. Bkz. ÇELİK, *Soybağı*, s. 44.

³²⁹Evlenme yasağı hukukî soybağı bakımından uygulandığı için, yazarların kaygısı özellikle gönüllü ebeveynler ve çocuk arasında evlenme yasağı bulunmamasıdır. Bkz. KESKİN, *Embriyo*, s. 14; KIRKBEŞOĞLU, s. 30.

³³⁰METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 32; TURAN BAŞARA, s. 275; ÇAM, s. 168; TURAN, s. 1661.

kalmamış olacaktır³³¹. Bu görüşe göre doğuran anne ve çocuk arasında yalnızca sıvı aşamasında kalan genetik bağ ve dokuz ay karnında taşımaya bağlı bir duygusal bağ vardır³³².

Türk hukukunda babanın soybağını reddetme hakkı bulunmasına karşılık annenin soybağını reddetme hakkı yoktur³³³. Genetik bağın üstün tutulması görüşü, babaya bu hak tanınmışken anneye tanınmamasını eşitlik hakkına aykırı bulmakla beraber hem taşıyıcı annenin hem de genetik annenin soybağının gerçek anneye bağlanması amacıyla dava açabileceğini ileri sürmektedir³³⁴. Bu görüş kanun koyucunun çocuğun doğuran kadının genetik annesi olmama ihtimali göz önüne alınmadığını, bu sebeple kanunda boşluk bulunduğunu kabul etmektedir. Boşluğun TMK m. 1 uyarınca doldurulması ve anneye soybağının reddi davası hakkı tanınması gerektiği ileri sürülmektedir³³⁵. Ayrıca bu

³³¹ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 546. Aynı yönde bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 103; ATEŞ, *Soybağı*, s. 175; TURAN, s. 1660; İLTAŞ, s. 1046; DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 323; SAVAŞ, s. 40. Bu görüşün tam karşısında yer alan *Serozan* ise, çocuğun soybağının genetik anneye bağlanmanın yavaşlığına karşılık, doğuran kadına bağlanmasının güvenilir ve kararlı bir durum oluşturacağını savunur. Bkz. SEROZAN, *Çocuk*, s. 167. Aynı yönde bkz. BAYGIN, *Soybağı*, s. 18; TURAN BAŞARA, s. 275; KILIÇOĞLU YILMAZ, s. 45.

³³² BAYSAL, s. 515; ÇAM, s. 169.

³³³ Türk hukukunda baba, cinsel ilişkinin imkânsızlığını veya çocuğun annenin rahmine evlilikten önce veya ayrılık sırasında düştüğünü kanıtlayarak soybağını reddedebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, s. 1655; PAKSOY, Gülnihal, “Soybağının Reddi”, *TBBD*, S. 97, 2011, s. 356.

³³⁴ PARLAK BÖRÜ, s. 103; REYHANİ YÜKSEL, s. 64. Bu davanın tek sınırının hakkın kötüye kullanılması olacağı yönünde bkz. NOMER, *Suni Döllenme*, s. 570; KIRKBEŞOĞLU, s. 77,

³³⁵ EROL, s. 191 vd; NOMER, *Suni Döllenme*, s. 566; ÇELİK, *Soybağı*, s. 46; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 46.

görüşteki yazarlardan bazılarına göre baba için öngörülen tanıma kurumu da uyarlanarak kadın için de uygulanabilir hâle getirilmeli, genetik annenin çocuğuyla soybağını kurabilmesi için bir hukukî yol hâline getirilmelidir³³⁶. *Nomer*'e göre, hem doğuran kadın hem de yumurta sahibi olan genetik anne, “*annelik davası*” yoluyla anneliğin iptalini ve gerçek anneye bağlanmasını birlikte talep edebilmelidir³³⁷. Zira anne yönünden soybağının reddedilebilmesinde hukuken korunmaya değer bir çıkar vardır.

Taşıyıcı annenin kocasının çocuğu reddetme hakkının olup olmadığı hususu da tartışmalıdır. Bir görüşe göre taşıyıcı annenin kocasının bu yöntemin uygulanmasına rızası bulunmaktaysa koca, çelişkili davranış yasağı gereği sonradan soybağını reddedemeyecektir³³⁸. Başka bir görüşe göre kocanın sadece başta gösterdiği rızaya dayanarak soybağını reddetme hakkı olmadığı ileri sürülemeyecektir. Zira böyle bir düşünce çocuğun üstün yararı ile bağdaşmayacaktır³³⁹. Bu noktada bir görüşe göre kocanın soybağını reddetme hakkının kişiye sıkı sıkıya bağlı olduğu için başta rıza gösterse de bu hakkı sonradan kullanabilecektir³⁴⁰.

Çocuk ile genetik ebeveynler arasında soybağının kurulmaması durumunda çocuğun kimliğini geliştirmesini sağlayan kökenini öğrenme hakkının ihlal edileceği de

³³⁶ EROL, s. 199; ATEŞ, *Soybağı*, s. 182; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 501; KIRKBEŞOĞLU, s. 60; ÇAM, s. 169.

³³⁷ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 569; UNGAN ÇALIŞKAN, s. 501.

³³⁸ NOMER, *Suni Döllenme*, s. 572; EROL, s. 206; SEROZAN, *Çocuk*, s. 18. Taşıyıcı annenin kocasının baştan rızası varsa soybağını reddedemeyeceği, ancak haberi olmadan bu işlem yapılmışsa sonradan soybağını reddedebileceği görüşü için bkz. ÇELİK, *Soybağı*, s. 42; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 107.

³³⁹ KIRKBEŞOĞLU, s. 64.

³⁴⁰ KIRKBEŞOĞLU, s. 76; HATEMİ, *Aile Hukuku*, s. 104.

ileri sürülmüştür³⁴¹. Zira bu görüş uyarınca çocuğun genetik anne ve babası olan gönüllü ebeveynleri hakkında bilgi alma hakkı bulunmaktadır³⁴².

AİHM, *Menesson ve Labassee* davasında genetik bağı üstün tutmuş ve gönüllü babanın üreme hücresinin kullanılmasından yola çıkarak soybağının kurulması gerektiğine karar vermiştir. Mahkeme çocukların Fransız toplumuyla bağının korunması gerektiğine ve bu bağın korunmamasının çocukların özel hayatının ihlali sonucunu doğuracağına karar vermiştir. Bu anlamda AİHM'nin bu kararında verdiği karar uyarınca taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun gönüllü ebeveynlerden en az biriyle genetik bağı bulunması durumunda, çocuğun üstün yararı gereği bu soybağı ilişkisinin tanınmaması AİHS m. 8 hükmüne aykırılık oluşturmaktadır³⁴³.

Paradiso ve Campanelli davasında³⁴⁴ AİHM, İtalyan ebeveynler ve Rus taşıyıcı anne arasında akdedilen taşıyıcı annelik sözleşmesi uyarınca donörlerden alınan üreme

³⁴¹ BAYSAL, s. 515; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 918.

³⁴² DURSUN KARAAHMETOĞLU, AYDIN ÜNVER, s. 323; ÇELİK, *Soybağı*, s. 44; KESKİN, *Embriyo*, s. 15; USTA, s. 50; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 915; GENÇ, s. 164.

³⁴³ *Ungan Çalışkan*'a göre bu karar fazla tutucudur. Zira sırf genetik ilişki olması sebebiyle ihlal verilmesi sonucunda, ortaya genetik ilişki bulunmaması hâlinde olacağı sorunu çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. UNGAN ÇALIŞKAN, s. 495. Ayrıca bkz. PARLAK BÖRÜ, s. 75; YASAN TEPETAŞ, s. 1242.

³⁴⁴ Başvuran İtalyan çift ile Rus taşıyıcı anne arasında elli bin Euro karşılığında taşıyıcı annelik sözleşmesi yapılmıştır. Rusya'da doğum belgesinde adları yazmalarına rağmen bu belgenin tanınmaması sonucunda çocuk, İtalyan hukukunda çocuk terk edilmiş sayıldığı için bir başka koruyucu aileye verilmiş, daha sonra çift tarafından AİHM'ye başvuru yapılmıştır. Mahkeme, devletin yalnızca genetik bağı göz önünde bulundurması gereği olarak aile hayatına müdahale edildiğine karar vermiştir. Ancak kararda, çocuğun verildiği koruyucu aileyle bağı kurması sebebiyle *de facto* aile bağının oluşmadığına, bu nedenle

hücreleri kullanılarak oluşturulan ve taşıyıcı anne tarafından dünyaya getirilen çocuğun, gönüllü ebeveynleriyle biyolojik ve genetik bağı bulunmaması sebebiyle ihlal oluşmadığına karar vermiştir. Görüleceği üzere AİHM de AİHS m. 8 hükmünün taşıyıcı annelik anlamında yorumlanması hususunda genetik bağa önem vermektedir³⁴⁵.

c. Çifte Annelik

Taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun anne bakımından soybağının değerlendirilmesi açısından ileri sürülen bir diğer görüş de çocuğun birden çok annesi olabileceğini kabul eden çifte annelik görüşüdür³⁴⁶.

Çifte annelik görüşünü savunan yazarlara göre evlenme yasağı ve miras hükümleri bakımından iki anne de hukuken anne sayılmalı ancak velâyet tek bir anneye verilmelidir. Bu görüşü savunan yazarlara göre somut olaya bakılarak çocuğun velâyetinin kime verileceği belirlenmelidir. Zira hem biyolojik hem de genetik annenin çocuk üzerinde velâyet hakkı bulunması, çocuğun üstün yararı düşünüldüğünde konuyu tartışmaya açık bir hâle getirmektedir³⁴⁷.

Bu görüşü savunan yazarlardan *Hatemi*'ye göre hem yumurtasını veren gönüllü anne, hem doğuran anne hukuken anne sayılmalı ancak velâyet, çocuğun yararı ilkesi

velâyetin gönüllü ebeveynlere verilemeyeceğine karar verilmiştir. Bkz. *Paradiso ve Campanelli/İtalya*, par.

92. Ayrıca bkz. MOSTOWIK, s. 306; TURGUT, IŞIK, s. 228.

³⁴⁵ Taşıyıcı Annelik Hakkında Tematik Bilgi Notu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Basın Birimi, Ocak 2017, s. 7, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_TUR.pdf (E.T: 14.08.2021). Ayrıca bkz. MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2867.

³⁴⁶ OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 914; KESKİN, *Embriyo*, s. 16.

³⁴⁷ OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 914; KIRKBEŞOĞLU, s. 80; TÜZÜN ARPACIOĞLU, s. 18. Aynı yönde bkz. KESKİN, *Embriyo*, s. 15.

gözetilerek doğuran anneye verilmelidir. Yazara göre hem evlenme yasağı hem de mirasçılık bakımından her iki anne de hukuken anne sayılmalıdır³⁴⁸. Ayrıca anneye düşen miras payı bu iki kadın arasında bölüştürülmeli, çocuk her iki anneden de mirasçı olabilmelidir. Zira bu görüş uyarınca çocuğun doğuran anneye bağı koparılmadan genetik anne ve babanın mirasından mahrum kalmamasının da sağlanması gerekmektedir³⁴⁹.

Hem genetik hem doğuran kadının anne sayılmasını sağlayan çifte annelik görüşünü çocuğun üstün yararının korunması ilkesi ve hukukî sorunlara sebebiyet verme ihtimalinin bulunması nedeniyle uygulanabilir bulmayan bir görüş de vardır. Zira bu görüşteki yazarlara göre çocuğun hukuken tek bir annesi bulunmalıdır³⁵⁰. Yine bu görüş uyarınca somut olay bazlı velâyetin verileceği kişinin belirlenmesi hukukî güvenlik ilkesine ve çocuğun menfaatlerine aykırıdır³⁵¹.

Çifte annelik durumunda velâyetin verileceği kişiyi tarafların döllenme anındaki iradesine ve niyetine göre belirleyen bir görüş oluşmuştur. Kaliforniya Eyalet Mahkemesi'nin 20 Mayıs 1993 tarihli kararına³⁵² konu olayda, rahmini aldırmasına rağmen yumurta üretebilen *Crispina Calvert* ve eşinin spermiyle döllendirilen

³⁴⁸ ZEYTİN, s. 229; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 914.

³⁴⁹ OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 914.

³⁵⁰ METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 44; SAVAŞ, s. 42.

³⁵¹ Bu görüşü savunan *Nomer*'e göre, bir kişinin ancak tek hukukî annesi olmalıdır. Çifte annelik durumu menfaatler aykırıdır. Bkz. NOMER, *Suni Döllenme*, s. 562. Aynı yönde bkz. BAYGIN, *Soybağı*, s. 16; AYTAÇ, *Nesep*, s. 189; SAVAŞ, s. 42; KIRKBEŞOĞLU, s. 60; ÇELİK, *Soybağı*, s. 45; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 45; GÜLOVA ÖZSOY, s. 309; GÖNENÇ, *Yardımcı Üreme Teknikleri*, s. 75; İLTAŞ, s. 1037.

³⁵² *Anna Johnson v. Mark Calvert* Davası, Kaliforniya Yüksek Mahkemesi, 20.05.1993, No. S023721, <https://www.lexisnexis.com/community/casebrief/p/casebrief-johnson-v-calvert> (E. T: 20.04.2022)

embriyonun taşınması için taşıyıcı anneyle sözleşme akdedilmiştir. Bu sözleşmeye göre ücretin belirli aralıklarla ödeneceği kararlaştırılsa da taşıyıcı anne hamile kaldıktan sonra ücretin tamamını, hatta uzlaşılan miktardan daha fazlasını talep etmiş ve aksi hâlde çocuklarını vermeyeceğini söyleyerek gönüllü ebeveynleri tehdit etmiştir. Buna ek olarak taşıyıcı anne daha önce düşük yaptığını da gönüllü ebeveynlerden saklamıştır. Bunun sonucunda gönüllü ebeveynler doğacak çocuklarının ebeveyni olduklarının tespiti için Kaliforniya Eyalet Mahkemesi'nde dava açmışlardır. Kaliforniya Eyalet Mahkemesi, genetik anne olan *Crispina Calvert*'in hukuken anne olduğuna karar vermiştir³⁵³. Daha sonra olayı ele alan Kaliforniya Temyiz Mahkemesi; *Crispina*'nın genetik, *Anna Johnson*'ın ise doğum annesi olduğunu, bu sebeple her iki kadının da ebeveynlik hakkı olduğunu, bunlardan hangisinin dikkate alınacağına ise döllenme anında tarafların iradesine bakılarak karar verileceğini tespit etmiştir. Mahkeme, gönüllü annenin döllenme anında çocuğun annesi olmayı istemesinden dolayı niyet unsurunun dikkate alınmasına, dolayısıyla *Crispina Calvert*'in yasal anne sayılmasına karar vermiştir³⁵⁴. Dolayısıyla bu karar sonucunda bir diğer görüş olan niyetin üstün tutulması görüşü ortaya çıkmıştır.

d. Niyetin Üstün Tutulması

Uluslararası öğretide, özellikle değinilen *Johnson* ve *Calvert* davası sonrasında geleneksel annelik tanımının değişmesi gerektiği ve annenin soybağı belirlenirken niyetin

³⁵³ QUINLAN, s. 812; CROCKIN, EDMONDS, ALTMAN, s. 913.

³⁵⁴ *Anna Johnson/Mark Calvert* et al. Kararı, Kaliforniya Temyiz Mahkemesi, S. S023721, 20.05.1993, Ayrıntılı bilgi için bkz. COOK, DAY SCLATER, KAGANAS, s. 30; CROCKIN, EDMONDS, ALTMAN, s. 913; MORTAVAZI, s. 2263; TSAI et al., s. 720; EROL, s. 68; TURGUT, s. 119; EKŞİ, s. 28.

üstün tutulması göre görüşü ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre sadece doğum veya genetik unsurlar değerlendirilmeyecek, genetik unsur niyet unsuruyla beraber değerlendirilecektir³⁵⁵. Niyetin üstün tutulması görüşüne göre anne bakımından soybağı belirlenirken genetik unsurun verilmesi ile verilmemesi arasındaki fark önemsiz olup döllenme anında çocuğu bakmaya, büyötmeye niyet eden ve ona ebeveyn olmaya aday olan kişinin esas alınması gerekmektedir. Bu görüşe göre çocuk onu büyötmeye niyet eden kişinin iradesi olmadan dünyaya gelemeyeceğı için bu kişinin dikkate alınması gerekmektedir³⁵⁶.

Niyetin üstün tutulması görüşüne yöneltlen eleştiriler uyarınca, ebeveynler niyet etmedikleri hâlde pekala çocuk sahibi olabilmektedir. Dolayısıyla çocuk sahibi olmaya niyet etmek soybağının koşulu olamayacaktır. Yine kadının cinsel taciz sonucunda çocuk sahibi olması durumunda niyet unsuru bulunmadığı için kadının anne sayılamayacağı söylenebilecek, bu durum da adil sonuçlara yol açmayacaktır³⁵⁷.

2. Türk Hukuku'na Göre Taşıyıcı Annelikte Anne Bakımından Soybağı

Türk hukukunda daha önce değinildiğı üzere TMK m. 282/1 hükmünde doğuran kadının anne olduğı ilkesi benimsenmiştir. Hukukumuzda doğum olgusu esas alındığı için, genetik anne ile çocuk arasında soybağı ilişkisi kurulamamaktadır. Bunun sonuçlarından ilki genetik annenin çocuk üzerinde velâyet hakkının bulunmamasıdır. Diğer sonuçları ise; genetik anne ile çocuk arasında mirasçılık ilişkisi, altsoy-üstsoy

³⁵⁵ MORTAVAZI, s. 2280; COOK, DAY SCLATER, KAGANAS, s. 30; TÜRKMEN, s. 175.

³⁵⁶ YAKAPPUR, s. 2892; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 33.

³⁵⁷ TURGUT, s. 141.

hısımlık ilişkisi ve genetik annenin çocuğu davalarda temsil etme yetkisi bulunmamasıdır.

Türk hukukuna göre babanın soybağını reddetme hakkının bulunmasına karşılık, annenin soybağını reddetme hakkı bulunmamaktadır³⁵⁸. Kanun gereği doğum anı ile beraber çocuk ve annesi arasındaki soybağı kendiliğinden kurulmaktadır. Mevcut düzenleme karşısında, genetik annenin çocuğun hukukî annesi sayılabilmesi için bir yol bulunmamaktadır. Dolayısıyla gönüllü anne ile çocuk arasında soybağı ilişkisinin kurulmasının tek yolu, son çare olarak evlât edinmedir³⁵⁹.

Türk hukuku uyarınca taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuk ile gönüllü ebeveynler arasında soybağı, çiftin birlikte evlât edinmesi yoluyla kurulabilir³⁶⁰. Birlikte

³⁵⁸ HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 514; KAMACI, s. 101.

³⁵⁹ YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562; NOMER, *Suni Döllenme*, s. 574; EROL, s. 68; TURGUT, s. 138; KALKAN OĞUZTÜRK, s. 394.

³⁶⁰ Hukukumuzda evlât edinme, mahkeme kararıyla meydana gelen ve dava yoluyla ortadan kaldırılabilen hukukî ilişkiyi ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. SEROZAN, *Çocuk*, s. 226; BELEN, Herdem, *Yeni Medeni Kanun Hükümleri Uyarınca Evlât edinme*, İstanbul, Beta Yayınları, 2005, s. 12; AYDOĞDU, Murat, *Çağdaş Hukuki Gelişmeler Işığında Evlât edinme*, 2. Bası, Adalet Yayınları, Ankara, 2010, s. 6; KAMACI, Mahmut, “Embriyon Nakillerinde Oluşan Nesep (Soybağı) Sorunları”, *II. Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 7-8 Kasım 2008, s. 109; ARIDEMİR, Arzu Genç, “Velâyet Altında Olan Küçüklerin Evlat Edinilmesinde Küçüğün Rızası”, *Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 78; TÜRKMEN, s. 149; GÜLOVA ÖZSOY, s. 310; YILDIZ, KARTAL, TİRYAKİ, s. 562. Alman hukukunda da, taşıyıcı annenin yasaklanmış olmasına karşılık çocuk ile taşıyıcı anne arasında soybağının kurulmasının tek yolunun evlât edinme olduğu hakkında bkz. EROL, s. 174; AYTAÇ, *Nesep*, s. 198; KIRKBEŞOĞLU, s. 69; YILDIRIM, *Üremeye Yardımcı Tedavi*, s. 152; KESKİN, *Embriyo*, s. 15; YENERER ÇAKMUT, *Soybağı*, s. 65; BAYGIN, *Soybağı*, s. 18.

evlât edinme, TMK m. 306/2 hükmü uyarınca eşlerin en az beş yıldan beri evli olması veya otuz yaşını doldurmuş olması şartına tâbi tutulmuştur. Yine aynı maddenin son fıkrası uyarınca eşlerin en az iki yıldan beri evli olması veya kendisinin otuz yaşını doldurması koşuluyla bir eş, diğerinin çocuğunu evlat edinebilmektedir³⁶¹.

TMK m. 305 hükmü uyarınca küçüklerin evlat edinilmesi için evlat edinen tarafından bir yıl süreyle bakılmış ve eğitilmiş olması, küçüğün yararının bulunması ve evlat edinenin diğer çocukların yararlarının zedelenmemesi gerekmektedir. Yine, TMK m. 308 uyarınca evlat edinilenin evlat edinenden en az on sekiz yaş küçük olması gerekmektedir. Ayrıca evlât edinme için ebeveynlerinin rızasının alınması gerekmektedir³⁶². Dolayısıyla Türk hukukuna göre gönüllü anne ile çocuk arasında soybağının kurulması için, taşıyıcı annenin evlât edinmeye rıza göstermesi gerekmektedir³⁶³. Gönüllü babanın sperminin kullanıldığı durumda taşıyıcı anne eğer bekâr ise, gönüllü baba çocukla tanıma yoluyla soybağını kurabilecek ve daha sonra da gönüllü anne en az iki yıldır evli olmaları koşuluyla çocuğu evlat edinebilecektir. Ancak taşıyıcı anne eğer evliyse koca nesebi reddetmedikçe sperm sahibi olan gönüllü baba çocuğu tanıyamayacaktır.

³⁶¹ DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 303; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 103; AYDOĞDU, s. 61; KIRKBEŞOĞLU, s. 77; NOMER, *Suni Döllenme*, s. 574.

³⁶² AYDOĞDU, s. 134; BELEN, s. 10; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 103.

³⁶³ Taşıyıcı anne hukuken anne olacağı için, onun rızası gerekecektir. Bkz. ÖZCAN, *Soybağı*, s. 110; DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 301; AKYÜZ, s. 167; OKTAY ÖZDEMİR, TEK, s. 919; ÖZDEMİR, RUHİ, s. 290.

B. Baba Bakımından Soybağı

Roma Hukukundan gelen “*pater est quem nuptiae demonstrant gestatio demonstrare*” ilkesi, annenin eşi olan kocanın baba sayılması gerektiğini belirten ilkedir³⁶⁴. Bu ilkeden yola çıkan kanun koyucu, TMK m. 285/2’de babalık karinesi ile çocuk ve baba arasındaki soybağını düzenlemiştir. Madde uyarınca hem evlilik devam ederken hem de evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün içerisinde doğan çocuklarda koca, baba sayılmıştır³⁶⁵. Evlilik dışında doğan çocuklar bakımından ise hukukumuzda tanıma, hâkim hükmü ve anne ile evlilik yoluyla baba ile çocuk arasındaki soybağı kurulabilmektedir.

Baba bakımından soybağı karinesi kabul edildiği için, taşıyıcı annenin evli olup olmadığı önem taşıyacaktır. Taşıyıcı annenin evli olmadığı ve çocuğun gönüllü babanın spermiyle dünyaya getirildiği durumda, gönüllü ve genetik babanın soybağını TMK m. 295 hükmü uyarınca tanıma yoluyla kurması mümkündür. Bunu takiben eşi gönüllü anne de en az iki yıl süreyle evli olmaları veya eşlerden birinin otuz yaşını doldurmuş olması şartıyla çocuğu evlat edinebilecektir. Ancak taşıyıcı anne eğer evli ise, çocuk evlilik içinde doğduğu için taşıyıcı annenin kocası, çocuğun hukukî babası sayılacaktır. Koca nesebi reddetmediği sürece üreme hücresinin sahibi olan gönüllü baba çocuğu tanıyamayacaktır³⁶⁶. Ayrıca taşıyıcı annenin kocasının kendi eşinin yumurtası ve gönüllü

³⁶⁴ D. 2, 4, 5 *Paulus (Libro quarto de edictum)*. Ayrıntılı bilgi için bkz. KAYAK, s. 39; İPEK, s. 183.

³⁶⁵ 4721 sayılı TMK m. 285/2: “*Dolayısıyla, evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden itibaren üç yüz gün içinde doğan çocuğun babası kocadır.*”.

³⁶⁶ Çocuğun bir erkekle hâlihazırda soybağı bulunmaktayken, bir başka kişinin tanıma suretiyle çocuğu tanınması ve soybağını kurması mümkün değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 281; BAYGIN, *Soybağı*, s. 21.

babanın sperminin döllemesine rıza gösterdiği olasılıkta, kocanın çocuğun nesebini reddetme hakkı da bulunmamaktadır. Bir başka ihtimalde de taşıyıcı annenin kocasının soybağını reddetmemesi karşısında çocuk soybağını reddedebilecektir³⁶⁷.

5. Devletlerde Ortaya Çıkan Hukukî Sorunlar

Sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvuran gönüllü ebeveynler, bu yönteme başvurdukları ülkede kendilerinin yasal ebeveynler olarak yer aldığı doğum belgesini almaktadırlar. Ancak gönüllü ebeveynler kendi ülkelerine döndüklerinde ve çocuklarını nüfusa kaydettirmek istediklerinde taleplerinin reddedilmesi ve belgenin tanınmaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Doğum belgesi, resmî belge olduğu için sonuç doğurabilmesi için *apostille* şerhi verilmesi veya konsolosluk tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir. Ancak doğum belgesi tüm bu şartları taşımasına rağmen yine de tanınmayabilir. Zira bazı ülkeler kendi ülkelerinde yabancı makam kararının tescili için kendi hukuk kurallarına uygun olmasını aramaktadır³⁶⁸.

Uluslararası anlamda ele alındığında ülkelerin bazılarında düzenlemeler yapılarak soybağı sorunu aşılmaya çalışıldığı görülmektedir³⁶⁹. Örneğin Ukrayna'da gestasyonel taşıyıcı anneliğe başvurulduğu andan itibaren gönüllü ebeveynler çocuğun doğum belgesinde yasal ebeveynler olarak yer almaktadır³⁷⁰.

³⁶⁷ TURAN, s. 1660.

³⁶⁸ RIGON, CHATEAU, s. 6; EKŞİ, s. 41; SAVAŞ, s. 57.

³⁶⁹ GÜLOVA ÖZSOY, s. 305.

³⁷⁰ Ukrayna Aile Kanunu, 22.12.2006, S. 524-V, m. 123 hükmü ayrıca çiftin yazılı onayını aramaktadır.

Bkz. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=5d667af64>

(E.T: 10.06.2021).

İngiltere Adalet Yüksek Mahkemesi'nin önüne gelen *Re K.* davasına³⁷¹ konu olayda Hindistan'da gestasyonel taşıyıcı annelik yöntemine başvuran bir çift, gönüllü babanın spermi kullanılmasına karşılık yasal sorunlardan ötürü dünyaya gelen ikizleriyle on sekiz ay Hindistan'da kalmak zorunda kalmıştır. Zira Hindistan hukukuna göre İngiliz çift yasal ebeveyn sayılmakta ancak Birleşik Krallık hukukuna göre mahkeme kararına kadar yasal anne taşıyıcı anne sayılmaktadır. Ayrıca İngiliz hukuku uyarınca çocuğun doğumundan itibaren altı ay içerisinde başvurulması gerektiği için velâyet hükmü de almamışlardır³⁷². Dolayısıyla bu olayda olduğu gibi gönüllü ebeveynlerin çocuklarını kendi ülkelerine götüremedikleri ve hukukî soybağını kuramadıkları durumda on sekiz aylık uzun bir bekleme sürecinden sonra çocuğun taşıyıcı anneye duygusal olarak bağlanması ve çocuğu bu nedenle de teslim ederken zorlanması gibi sonuçlar da doğabilmektedir.

Japon çiftler genellikle ülkelerinde taşıyıcı anneliğin yasaklanması sebebiyle Tayland, Amerika gibi ülkelere giderek çocuk sahibi olmaktadır. Bu durum sonucunda da sınıraşan taşıyıcı annelik sonucunda aldıkları doğum belgesini kendi ülkelerinde tanınmasını sağlayamayan Japon çiftler için pek çok hukukî sorunu beraberinde getirmektedir. Örnek teşkil eden bir davaya konu olayda Japonya'da televizyon yıldızları olan *Nobuhiko Takada* ve *Aki Mukai* çiftinin, Amerika'nın Nevada eyaletinde 2003 yılında taşıyıcı anne yardımıyla çocuk sahibi olmuştur. Genetik materyaller gönüllü ebeveynlerden sağlansa da Nevada'da verilen doğum belgesini Japon otoritelerce

³⁷¹ *Re K. (Minors) (Foreign Surrogacy)*, 2010, EWHC No: 1180 <https://www.familylawweek.co.uk/site.aspx?i=ed66427> (E.T: 14.06.2021).

³⁷² 2008 tarihli *The Human Fertilisation and Embryology Act* m. 54/4 uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmelerinde ebeveynlik kararı için çocuğun doğumundan itibaren altı ay içerisinde alınmalıdır.

tanınmamış ve olay mahkemeye intikal etmiştir. Dava süreci 2008 yılına kadar sürmüş ve Japon Yüksek Mahkemesi tarafından doğum belgesi tanınmamış, yasal ilişkiyi kurabilmenin tek yolu olarak evlât edinme gösterilmiştir³⁷³.

³⁷³ AHLEFELDT, Melissa, “Less than Family: Surrogate Birth and Legal Parent-Child Relationships in Japan”, *Zeitschrift für Japanisches Recht*, C. 32, 2011, s. 69. Japon Yüksek Mahkemesi, Karar Tarihi: 23.03.2007, No: 61/619. Kararın İngilizce çevirisi için bkz. Office of the Mayor of Shinagawa/Takada and Mukai, *The Japanese Annual of International Law*, C. 50, 2008, s. 239.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SINIRAŞAN TAŞIYICI ANNELİKTE ORTAYA ÇIKAN HUKUKİ SORUNLAR

§7. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNE UYGULANACAK HUKUK SORUNU

Taşıyıcı annelik yönteminin ülkelerde farklı şekillerde düzenlenmesinin sonucunda, sınıraşan taşıyıcı annelik kavramı ortaya çıkmıştır. Sınıraşan taşıyıcı annelik, günümüzde üreme turizmi bakımından önemli bir hâle geldiği için farklı ülkelerden pek çok çift tarafından rağbet görmektedir. Sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemiyle ilgili uluslararası anlaşma da bulunmamaktadır. Bu durumda da pek çok hukukî sorun gündeme gelmektedir .

Sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocukların soybağının ne olacağı, hukukî ebeveynlerinin kimler olacağı, ortaya çıkan sorunlardan bazılarıdır. Taşıyıcı annelik yöntemiyle ilgili olarak her ülkede farklı düzenleme olması da uluslararası alanda pek çok mahkeme kararının birbiriyle çelişmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir ülkede verilen doğum belgesinin bir başka ülkede tanınmaması sorununu konu edinen pek çok mahkeme kararı bu sorunu ortaya koymaktadır. Yine çocuğun, gönüllü ebeveynlerinin vatandaşlığını kazanamaması veya ebeveynlerinden ayrı kalmak zorunda kalması gibi bazı sorunlar da gündeme gelmektedir. Örneğin sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun, vatansız kalması veya hem taşıyıcı annenin hem de gönüllü annenin ülkesindeki yasal sistem uyarınca pasaporta uygun bulunmaması gibi durumlarda uluslararası anlamda pek çok sorun oluşmaktadır. Yine çocuğun soybağını belirlenmesi sonucunda mirasçılığının belirlenmesi hususunda da sorunlarla karşılaşılabilir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda ortaya

ıkabilecek bu sorunlara İngiltere Mahkemeleri’nde gündeme gelen X ve Y Davasında “ocukların ksüz bırakılması, vatansız ve ebeveynsiz kalma ihtimalinin bulunması” şeklinde yer verilmiştir .

Hukukî sorunların temelinde taşıyıcı annelik hususunda uluslararası bir uzlaşının sağlanamaması yer almaktadır . Zira bir ülkede geçerli sayılan taşıyıcı annelik sözleşmesi ve dünyaya gelen çocuğa verilen doğum belgesi; bir diğerk ülkede kamu düzeni gibi sebeplerle geçersiz sayılabilmektedir.

Taşıyıcı annelik ile ilgili olarak ülkelerde ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Düzenlemeler farklılık arz etmekte, taşıyıcı annelik yöntemine bazı ülkelerde izin verilirken bazı ülkelerde yasaklayıcı düzenlemelerle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla taşıyıcı annelik yönteminin yasaklandığı bir ülkede yaşayan ve bu yöntemle ocuk sahibi olmak isteyen gönüllü ebeveynler, taşıyıcı anneliğe izin verilen bir başka ülkeye gitmekte ve bu yöntemle orada başvurumaktadır. Bu durum sonucunda “*sınıraşan taşıyıcı annelik*” (*cross-border surrogacy*) kavramı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu uygulamanın “*sınıraşan*” niteliği, gönüllü ebeveynler ile taşıyıcı annenin farklı ülkelerde olmaları sonucunda ortaya ıkmaktadır³⁷⁴.

³⁷⁴Haberlerde de sınıraşan taşıyıcı anneliğinin yaratabileceği sorunlara değinilmiştir. Bkz. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tasiyici-annelik-bebekler-kuralsizlik-nedeniyle-risk-altinda-mi-1371369> (E.T: 14.08.2021). Ayrıca bkz. HENAGHAN, s. 3; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 53; MARGARIA, Alice, “Parenthood and Cross-Border Surrogacy: What Is ‘New’? The ECtHR’s First Advisory Opinion”, *Medical Law Review*, C. 28, S. 2, 2020, s. 415; EKŞİ, s. 7; ARMSTRONG, Sylvie, “Commercial Surrogacy: Building Families Outside of Family Law”, *Hastings Journal on Gender and the Law*, C. 33, S. 1, 2022, s. 8; YASAN TEPETAŞ, s. 1223; İLTAŞ , s. 1045.

Sınıraşan taşıyıcı anneliğin ortaya çıkışı, üreme teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucunda pek çok ülkenin üreme yöntemlerinin uygulanabilirliğini sağlayan hukukî zemini hazırlaması ile olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, taşıyıcı annelik turizminin gelişimi hızlanmıştır³⁷⁵.

Gönüllü ebeveynlerin sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvurması sonucunda uygulanacak hukuka da değinilmesi gerekmektedir. Bu yöntemi uygulayan kliniklerde çalışanlar, mesleklerini icra ettikleri devlet hukukunu (*professional lex fora-lex loci professionis*) uygulamakta ve işlemleri gerçekleştirmektedirler³⁷⁶.

Taşıyıcı annelik yöntemine her ne kadar yasal mevzuatımızda izin verilmese de ülkemizdeki çiftler bu yöntemle yurtdışında başvurmaktadır. Dolayısıyla ülkemizdeki çiftlerin yurtdışında bu yöntem aracılığıyla çocuk sahibi olması sonucunda ortaya çıkabilecek sorunların ortaya konması gerekmektedir.

I. Sağlık Turizmi Alanında Taşıyıcı Annelik

Sağlık turizmi, hastaların tıbbî mal veya hizmet almak amacıyla kendi ülkelerinden başka bir ülkeye seyahat etmeleridir³⁷⁷. Asıl amaçlanan tıbbî bir mal alımı veya hizmete erişim olsa da hastaların alışveriş yapmak, bazı önemli yerlerin gezilmesi gibi turistik

³⁷⁵ PARLAK BÖRÜ, s. 73; BARAN ÇELİK, s. 192; TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, s. 747; IŞIK ÖZCAN et al., s. 19; MARGALIT, *Parentage*, s. 58.

³⁷⁶ ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 19; YAKAPPUR, s. 287; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Embriyo*, s. 145; YASAN TEPETAŞ, s. 1223; DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 75.

³⁷⁷ Sağlık turizminin termal sağlık turizmi, medikal turizm, yaşlı turizmi ve engelli turizmi gibi türleri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. TONTUŞ, H. Ömer, “Sağlık Turizmi Nedir?”, *SATURK Yayınları*, 2017, <http://www.satürk.gov.tr/images/pdf/tyst/02.pdf> (E.T: 11.08.2021); MARGALIT, *Surrogacy*, s. 45.

faaliyetlerin yapılmasından ötürü “turizm” kavramı tercih edilmektedir³⁷⁸. Yardımcı üreme yöntemlerinin gelişmesi sonucunda, sağlık turizminin bir parçası olan üreme turizmi (*procreative tourism*) de yaygınlaşmıştır³⁷⁹. Taşıyıcı anneliğin üreme turizmi anlamında ele alınması da sınıraşan taşıyıcı anneliğin yaygınlaşması sonucunda çiftlerin yurtdışında bu yöneme başvurması sonucunda gündeme gelmiştir³⁸⁰. Bu anlamda Hindistan, Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerde taşıyıcı annelik sektörü gelişmiştir. Yapılan araştırmalarda özellikle pandemi dönemi öncesinde taşıyıcı annelik turizminin çok yoğun olduğu ve taşıyıcı anneliğin 2025 yılına kadar 27,5 milyon ABD Dolarını geçen bir küresel pazar hâline geleceği tahmin edilmektedir³⁸¹.

Gönüllü ebeveynlerin sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvurma sebepleri, kendi ülkelerinde yasal kısıtlamalar bulunmasına karşılık bu yöneme başvurmak istedikleri ülkede bu yöntemin uygulanmasını kolaylaştıran hükümlerin bulunması veya

³⁷⁸ Ayrıca Türkiye, sağlık turizminde en fazla tercih edilen yerler sıralamasında 17. sıradadır. Bkz. GÜÇER, Evren, “Türkiye’de Sağlık Turizmi”, VI. *Sağlık Hukuku Kurultayı*, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 2017, s. 380. Ayrıca bkz. GÖNENÇ, Fulya İlçin, “Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm”, *Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, C. I, C. 22, S. 3, 2016, s. 1173; YASAN TEPETAŞ, s. 1224.

³⁷⁹ WELLS-GRECO, s. 54; TÜRKMEN, s. 138; PARLAK BÖRÜ, s. 71.

³⁸⁰ UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Fertilite Turizmi*, s. 1; KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 128; HENAGHAN, s. 14; TÜRKMEN, s. 138; GÖNENÇ, *Medikal Turizm*, s. 1174; DÜLGER, *Tıptaki İlerleme*, s. 69; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 46.

³⁸¹ Amerikan Global Market Insights şirketinin yaptığı araştırma için bkz. <https://www.globenewswire.com/news-release/2019/12/16/1960684/0/en/Surrogacy-Market-revenue-to-cross-27-5-billion-by-2025-Global-Market-Insights-Inc.html> (E.T: 10.08.2022).

ekonomik açıdan uygun olmasıdır³⁸². Taşıyıcı anneliğin yaygın olarak yapıldığı ülkeler Hindistan ve Ukrayna gibi düşük gelir seviyeli ülkelerdir³⁸³. Bu ülkelerin tercih edilmesindeki en büyük etken de ekonomik açıdan uygun olmasıdır. Özellikle Asya bölgesi, pek çok uzman istihdam ettiği ve sağlık açısından makul fiyatlara sahip olduğu için, taşıyıcı annelik turizmi açısından tercih edilen bir yer hâline gelmiştir³⁸⁴.

Çiftlerin yurtdışında sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvurma sebeplerinden bir diğeri de gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçersiz sayılma ihtimalinden kaçınmalarıdır. Doğum esası benimsemesinden ötürü çocuklarının ABD vatandaşlığı kazanmasını istemeleri ve yapılan sözleşmenin ülkenin çoğu eyaletinde geçerli sayılmasının bir sonucu olarak birçok çift için ABD tercih edilen bir yer olmuştur³⁸⁵. Bu anlamda ABD, taşıyıcı annelik turizminin en yoğun olduğu yerlerden biridir. Oysa ABD vatandaşları için taşıyıcı annelik yöntemine daha uygun fiyatlarla başvurabildikleri yerler daha cazip gelmektedir³⁸⁶.

Taşıyıcı annelik, yardımcı üreme yöntemlerinden en gizli kalanı olarak da bilinmektedir. Bunun sebebi, taşıyıcı annelik uygulamasının çoğu ülkede yasaklanması sonucunda bu yönteme gizli olarak başvurulmasıdır. Gönüllü ebeveynler ajanslara, komisyonculara başvurarak veya internet aracılığıyla kendi buldukları kadınlar ile

³⁸² MARGALIT, *Surrogacy*, s. 46; TÜRKMEN, s. 138; KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 128; PARLAK BÖRÜ, s. 63.

³⁸³ KINDREGAN, WHITE, s. 531; ARVIDSSON et al., s. 1; MAYDANYK, MOSKALENKO, s. 2866.

³⁸⁴ STARK, Barbara, “Transnational Surrogacy and International Human Rights Law”, *ILSA Journal of International & Comparative Law*, C. 18, S. 2, 2012, s. 370; TÜRKMEN, s. 138.

³⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm II/§5/II/A.

³⁸⁶ KINDREGAN, WHITE, s. 537.

anlaşarak bu yönetime başvurumaktadırlar³⁸⁷. Gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneliğin yasal ve uygun olduğu ülkeleri tercih etmesi sonucunda, bu yönetime aracı olan şirket ve kliniklerin aldıkları ücretler, “*forum shopping*”e neden olmaktadır³⁸⁸.

II. Yabancılık Unsuru

5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun³⁸⁹ m. 1’de, kanunda yer alan kuralların uygulanma sebebi olarak yabancılık unsuru (milletlerarası unsur) yer almaktadır. İçerisinde yabancılık unsuru barındıran hukukî ilişkiler, MÖHUK m. 1’de öngörüldüğü üzere milletlerarası özel hukuk alanının konusunu oluşturmaktadır.

Yabancılık unsuru, hukukî olay veya ilişkileri yabancı bir veya birden çok devletin hukuku ile irtibatlı hâle getiren unsur olarak tanımlanmaktadır³⁹⁰. Hukukî olay veya

³⁸⁷ Özellikle internette gönüllü ebeveynler kendi ülkelerinde var olan taşıyıcı annelik yasağına aldırımsızın taşıyıcı anne bulmak için ilan vermektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. BEREND, s. 2; PARLAK BÖRÜ, s. 72; KUŞ, ÖZBEK GÜVEN, s. 129.

³⁸⁸ “*Forum shopping*” kavramı, İsviçre Federal Mahkemesi’nin 4A-417/2017 sayılı kararında gündeme gelmiş, tarafın davayı kendi lehine karar verecek mahkemenin önünde açma isteği olarak yer almıştır. Taşıyıcı annelik yönteminde kullanılan anlamıyla ise, gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı anneliğin yasal olduğu ülkelerde bu yönetime başvurusudur. Bkz. QUINLAN, s. 818; MARGALIT, *Surrogacy*, s. 47.

³⁸⁹ RG. 12.12.2007, S. 26728, 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK) m. 1: “*Yabancılık unsuru taşıyan özel hukuka ilişkin işlem ve ilişkilerde uygulanacak hukuk, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, yabancı kararların tanınması ve tenfizi bu kanunla düzenlenmiştir.*”.

³⁹⁰ AYGÜN, Mesut, “Yabancılık Unsurunun Mahiyeti ve Yargılamadaki Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, 2014, s. 1029; GÜNGÖR, Gülin, *Türk Milletlerarası Özel Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 48; ÇELİKEL, Aysel, ERDEM, B. Bahadır, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 17. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2021, s. 6; ŞANLI, Cemal, ESEN, Emre, ATAMAN FİGANMEŞE, İnci,

ilişkide yabancılık unsuru; yer, kişi, hukukî ilişki veya hukukî ilişkinin doğurduğu etki bakımından ortaya çıkabilmektedir³⁹¹. Çiftler sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine yurtdışında başvurduğu için, yer bakımından yabancılık unsuru söz konusu olmaktadır. Zira hukukî işlemin yapıldığı yerin veya sonuçlarını doğurduğu yerin yabancı bir ülke olması durumunda hukukî ilişkiyi bu yabancı hukuk ile irtibatlandıran yabancılık unsurundan söz edilmektedir³⁹². Bu unsurun hukukî ilişkide bulunup bulunmadığı, her somut olay bakımından ayrı ayrı tespit edilmelidir³⁹³.

Taşıyıcı annelik sürecinde; en başta sözleşmenin vasıflandırılması, daha sonra taşıyıcı annelik sözleşmesinde ehliyet, sözleşmenin şekline ve esasına uygulanacak hukukun tespit edilmesi, sürecin sonunda dünyaya gelen çocukla ebeveynler arasındaki soybağına uygulanacak hukukun belirlenmesi, kamu düzeni müdahalesi ve doğrudan uygulanan kurallar gibi pek çok milletlerarası özel hukuk konusuna değinilmesi gerekmektedir.

Milletlerarası Özel Hukuk, 9. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021, s. 59; TEKİNALP, Gülören, *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları*, Güncelleştirilmiş 13. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2020, s. 22; AYBAY, Rona, DARDAĞAN, Esra, *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunlar İhtilafı)*, 2. Bası, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 8; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 5.

³⁹¹ Yabancılık unsuru hukukî ilişkinin tarafları, sözleşme konusunun bulunduğu yer, sözleşmenin yapıldığı yer, sözleşmenin icra edildiği yer, terekedeki malların bulunduğu yer, haksız fiilin yapıldığı yer vb. şekilde ortaya çıkabilir. Bkz. ÇELİKEL, ERDEM, s. 9-10; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 30.

³⁹² AYGÜN, s. 1031; ÇELİKEL, ERDEM, s. 11.

³⁹³ AYGÜN, s. 1028; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 48, ÇELİKEL, ERDEM, s. 6 vd.

III. Vasıflandırma Sorunu

Yabancılık unsuru içeren taşıyıcı annelik sözleşmesiyle ilgili bir uyumsuzluk çıkması durumunda, hâkimin ilk işi hukukî ilişkiyi vasıflandırmaktır (*classification*). Vasıflandırma, yabancılık unsuru bulunan ilişkilere kanunlar ihtilâfı kurallarının uygulanma aşamasında bağlama kurallarının ve bağlama konusunun anlam ve sınırlarının belirlenmesi, bunun sonucunda da kategorilere yerleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır³⁹⁴.

Bağlama konusunun vasıflandırılması hususunda öğretilde farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler sırasıyla: uyumsuzluğun esasına uygulanacak hukukun uygulanması (*lex causae*), hâkimin hukukunun uygulanması (*lex fori*) ve somut olaya göre teorilerden birinin uygulanmasıdır³⁹⁵. Öğretildeki baskın görüş uyarınca, bağlama konusunun vasıflandırması *lex fori* uyarınca yapılacaktır. Dolayısıyla yabancılık unsuru içeren taşıyıcı annelik sözleşmesiyle ilgili uyumsuzluk önüne geldiğinde hâkim, hukukî ilişkiyi Türk hukukuna göre vasıflandıracaktır. Kural olarak *lex fori* vasıflandırma

³⁹⁴GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 48; ÇELİKEL, ERDEM, s. 78; AKINCI, Ziya, DEMİR GÖKYAYLA, Cemile, *Milletlerarası Aile Hukuku*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010, s. 2; AYBAY, DARDAĞAN, s. 27; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 45-46; TEKİNALP, s. 27; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 97; TARMAN, Zeynep Derya, *Milletlerarası Özel Hukuk El Kitabı*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019, s. 50; DEMİRKOL, Berk, *Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk*, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 320.

³⁹⁵ TEKİNALP, s. 29; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 98; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 51; ÇELİKEL, ERDEM, s. 80-82; AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 2; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 23.

uygulansa da, hukukî ilişkinin *lex fori* ile tanınmadığı durumlarda, hakkaniyet gerektiriyorsa *lex causae*'ye göre vasıflandırma yapılacaktır³⁹⁶.

Öğretideki baskın görüş olan *lex fori* vasıflandırma dikkate alındığında yabancılık unsuru taşıyan sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesi de Türk hukukuna göre vasıflandırılacaktır³⁹⁷. Türk hukukunda daha önce de değinildiği üzere, taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukî niteliği bakımından görüş birliği bulunmamaktadır. Bir görüşe göre taşıyıcı annelik sözleşmesi borçlar hukukuna ilişkin *sui generis* bir sözleşmesidir. Bu sebeple sözleşmelere uygulanacak hukuku belirleyen kanunlar ihtilâfı kuralı olan MÖHUK m. 24 hükmünün uygulanması gerekmektedir. Söz konusu görüş uyarınca taşıyıcı annelik sözleşmesi farklı yönleriyle kira sözleşmesi, eser sözleşmesi, satış sözleşmesi ve vekalet sözleşmesine benzetilmiş ve bu sebeple de aile hukukuna ilişkin değil, borçlar hukukuna ilişkin bir *sui generis* sözleşme olarak nitelendirilmiştir³⁹⁸. Bu görüş uyarınca sözleşmesel ilişkiler bakımından borçlar hukukuna ilişkin hükümlerin, sözleşmenin sonucunda ortaya çıkan soybağı bakımından ise aile hukukuna ilişkin soybağı hükümlerinin uygulanması gerekmektedir³⁹⁹. Dolayısıyla taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği, ifası, sona ermesi gibi hususlarda uygulanacak kanunlar ihtilâfı kuralları, sözleşme hukukuna ilişkin hükümler olurken; taşıyıcı annelik sözleşmesinin

³⁹⁶ Bu görüşün temelinde bağlama kuralının da hâkimin hukukunun parçası olması yatmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİKEL, ERDEM, s. 79; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 98; TEKİNALP, Gülören, UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer, *Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları*, 12. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2016, s. 42 vd; TÜRKMEN, s. 154.

³⁹⁷ TÜRKMEN, s. 154.

³⁹⁸ YILMAZ, s. 147; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25.

³⁹⁹ Görüş için bkz. YILMAZ, s. 147; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25.

sonuçları bakımından ise aile hukuku kuralları uygulanacaktır. Öğretide ileri sürülen bir diğer görüşe göre taşıyıcı annelik sözleşmesi, vekalet sözleşmesinin unsurlarını da içeren aile hukukuna özgü bir *sui generis* sözleşmedir⁴⁰⁰.

IV. Uygulanacak Hukukun Tayini

A. Ehliyeteye Uygulanacak Hukuk

Yabancı unsurlu taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflarının hak ve fiil ehliyetleri MÖHUK m. 9 hükmü uyarınca belirlenecektir. Hükme göre hak ve fiil ehliyeti, ilgilinin millî hukukuna tâbidir. MÖHUK m. 9(2) hükmünde borçlar hukuku alanına giren sözleşmelerde işlem güvenliğini tesis edecek şekilde, kendi millî hukuku uyarınca ehliyetsiz olan kişinin sözleşmeyi akdettiği ülke hukukuna göre fiil ehliyetine sahip ise işlemle bağlı olacağı düzenlenmiştir⁴⁰¹. Dolayısıyla bu noktada yabancı unsurlu taşıyıcı annelik sözleşmesinin vasıflandırılması gerekmektedir. Nitekim değinildiği üzere taşıyıcı annelik sözleşmesinin borçlar hukukuna ilişkin *sui generis* bir sözleşme şeklinde vasıflandırılması durumunda MÖHUK m. 9/2 hükmü uygulama alanı bulurken aile hukukuna ilişkin *sui generis* bir sözleşme olarak nitelendirilmesi durumunda uygulama alanı bulmayacaktır⁴⁰².

⁴⁰⁰ EROL, s. 118.

⁴⁰¹ ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİĞANMEŞE, s. 111; ÇELİKEL, ERDEM, s. 204.

⁴⁰² Taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukî niteliğini borçlar hukukuna ilişkin bir sözleşme olarak nitelendiren *Şensöz Malkoç*'a göre, MÖHUK m. 9(2)'de yer alan işlem güvenliğine dair hüküm de uygulama alanı bulacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25. Ayrıca bkz. TÜRKMEN, s. 155.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinde ehliyeteye uygulanacak hukukun tespit edilmesi aşamasında MÖHUK m. 2/3 hükmü uyarınca atıf (*renvoi*) dikkate alınacaktır. Yabancı hukukun uygulanması sırasında hâkimin uygulanacak hukukun kanunlar ihtilâfi kurallarını da dikkate alması, atfın dikkate alınması veya kabul edilmesi anlamını taşımaktadır⁴⁰³. Bu anlamda MÖHUK m. 2/3 hükmü uyarınca kişiler hukuku ve aile hukukuna ilişkin ihtilâflarda atfın dikkate alınması gerektiği belirtildiği için, yabancı unsurlu taşıyıcı annelik sözleşmesinde ehliyeteye uygulanacak hukuk belirlenirken MÖHUK m. 9’da yer alan millî hukukun gönderdiği hukukun maddî hukuk hükümleri uygulanacaktır⁴⁰⁴.

B. Şekle Uygulanacak Hukuk

MÖHUK m. 7’ye göre hukukî işlemlerin şekli yapıldıkları ülke hukuku (*locus regit actum* (LRA))⁴⁰⁵ veya o hukukî işlemin esası hakkında yetkili olan hukukun (*lex causae*) maddî hukuk hükümlerine tâbidir. Dolayısıyla taşıyıcı annelik sözleşmesinin akdedildiği yer veya sözleşmenin esasına uygulanacak hukuka göre şeklen geçerli olan taşıyıcı

⁴⁰³ ACUN MEKENGEÇ, Merve, “5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Kapsamında Atıf (Renvoi) Prensibinin Uygulanması”, *EÜHFD*, C. 17, S. 3-4, 2013, s. 239.

⁴⁰⁴ ÇELİKEL, ERDEM, s. 125; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 52; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 83; TEKİNALP, s. 31; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 27.

⁴⁰⁵ Hukukî işlemin yapıldığı yerin maddî şekil kurallarına uygun olarak yapıldığı durumda her ülkede geçerli sayılacağı anlamına gelen *Locus Regit Actum* (LRA) kuralıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. NOMER, *Devletler Hususi*, s. 206; DOĞAN, Vahit, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 7. Bası, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2021, s. 257; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 112; ÇELİKEL, ERDEM, s. 189; AKGÜN, Cansu, “Konsolosluk Evlenmelerinin Şekline Uygulanacak Hukuk”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 3, 2017, s. 111, dn. 2.

annelik sözleşmesi, Türk hukukuna göre de şeklen geçerli sayılacaktır⁴⁰⁶. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin esasına uygulanacak hukuk, yukarıda açıklandığı üzere bir sözleşme olarak vasıflandırılması durumunda, MÖHUK m. 24 hükmüne göre tespit edilen hukuk olacaktır. MÖHUK m. 24 hükmü uyarınca taraflar hukuk seçimi yapmakta serbest oldukları için, eğer hukuk seçimi yapılmışsa bu hukukun maddî hukuk hükümlerinde yer alan şekil şartlarına uyulması hâlinde de sözleşme şeklen geçerli olacaktır⁴⁰⁷.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi, kural olarak herhangi bir şekil şartına tâbi olmamakla beraber ülkelerdeki düzenlemelere bakıldığında genellikle adi yazılı şekilde yapılmaktadır. Nitekim Avrupa Konseyi'nin "İnsanlarda Yapay Dölllenme Hakkında Tavsiye Kararı"nda da yardımcı üreme yöntemleriyle ilgili yapılan sözleşmelerin yazılı olması önerilmektedir⁴⁰⁸.

C. Esasa Uygulanacak Hukuk

1. Önerilen Bağlama Noktaları ve Türk Hukuku

Yabancılik unsuru içeren taşıyıcı annelik sözleşmesine uygulanacak hukukun tespiti hususu milletlerarası özel hukukun konusunu teşkil etmekle beraber bu husus sözleşmenin hukukî niteliğinin belirlenmesiyle doğrudan ilgilidir. Zira taşıyıcı annelik sözleşmesinin taraflarınca ihlal edilmesi durumunda hangi yaptırımların uygulanacağı da kanunlar ihtilâfı kuralları ile belirlenir. MÖHUK m. 2/1 hükmü hâkime Türk kanunlar

⁴⁰⁶ ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 100; ÇELİKEL, ERDEM, s. 191; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25; TÜRKMEN, s. 155.

⁴⁰⁷ ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25; DEMİRKOL, s. 319.

⁴⁰⁸ AYTAÇ, *Yardımcı Üreme*, s. 44; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 26; EROL, s. 118.

ihtilâfî kurallarının ve bu kurallar uyarınca yetkili olan yabancı hukukun re'sen uygulanması görevi yüklenmiştir⁴⁰⁹.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin *sui generis* nitelikte bir borçlar hukuku sözleşmesi olduğunun tespit edilmesi durumunda sözleşmelere uygulanacak hukuku gösteren MÖHUK m. 24 hükmünün dikkate alınması gerekmektedir⁴¹⁰. MÖHUK m. 24 hükmü uyarınca tespit edilen hukuk sözleşmelerin; kurulmasına, içeriğinin belirlenmesine, süresine, hak ve yükümlülüklerin belirlenmesine, geçerliliğine, ifasına ve sona ermesine uygulanacaktır⁴¹¹.

⁴⁰⁹ EKŞİ, s. 14; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 23; ACUN MEKENGECİ, Merve, “5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Kapsamında Atıf (Renvoi) Prensiplerinin Uygulanması”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3-4, 2013, s. 241.

⁴¹⁰ Milletlerarası Özel Hukuk (MÖHUK) m. 24: “(1) Sözleşmeden doğan borç ilişkileri tarafların açık olarak seçtikleri hukuka tâbidir. Sözleşme hükümlerinden veya hâlin şartlarından tereddüde yer vermeyecek biçimde anlaşılabilen hukuk seçimi de geçerlidir.

(2) Taraflar, seçilen hukukun sözleşmenin tamamına veya bir kısmına uygulanacağını kararlaştırabilirler.

(3) Hukuk seçimi taraflarca her zaman yapılabilir veya değiştirilebilir. Sözleşmenin kurulmasından sonraki hukuk seçimi, üçüncü kişilerin hakları saklı kalmak kaydıyla, geriye etkili olarak geçerlidir.

(4) Tarafların hukuk seçimi yapmamış olmaları hâlinde sözleşmeden doğan ilişkiye, o sözleşmeyle en sıkı ilişkili olan hukuk uygulanır. Bu hukuk, karakteristik edim borçlusunun, sözleşmenin kuruluşu sırasındaki mutad meskeni hukuku, ticarî veya meslekî faaliyetler gereği kurulan sözleşmelerde karakteristik edim borçlusunun işyeri, bulunmadığı takdirde yerleşim yeri hukuku, karakteristik edim borçlusunun birden çok işyeri varsa söz konusu sözleşmeyle en sıkı ilişki içinde bulunan işyeri hukuku olarak kabul edilir. Ancak hâlin bütün şartlarına göre sözleşmeyle daha sıkı ilişkili bir hukukun bulunması hâlinde sözleşme, bu hukuka tabi olur.”

⁴¹¹ ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 42; TÜRKMEN, s. 156.

MÖHUK m. 24 hükmünde tarafların hukuk seçimine izin verilmektedir. Tarafların hukuk seçimi açık veya örtülü olabilmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde taraflar hukuk seçiminde bulunmuşsa, sözleşme bu hukuka tâbi olacaktır. Taraflar hukuk seçimi yapmamışlar ise sözleşmeden doğan ilişkiye, sözleşmeyle en sıkı ilişkili hukuk uygulanacaktır. MÖHUK m. 24/4 hükmüne göre bu hukuk, karakteristik edim borçlusunun sözleşmenin kuruluşu sırasındaki mutad meskeni hukukudur. Sözleşmenin esasına uygulanacak hukuk, karakteristik edim borçlusunun edimi ağır basan taraf olan taşıyıcı anne olduğu için taşıyıcı annenin sözleşmenin kurulduğu sırada mutad meskeninin bulunduğu yer hukukudur⁴¹². Mutad meskenin bulunmadığı durumda ise yerleşim yeri hukuku uygulanacaktır. Ayrıca MÖHUK m. 24/4 son cümlesi, hâkime yine de daha sıkı ilişkili bir hukukun bulunması durumunda onun uygulanması gerekliliğiyle ilgili bir ödev yüklemiştir. Hâkimin hâlin bütün şartlarını dikkate aldığında sözleşmeyle daha sıkı ilişkili bir hukuku tespit etmesi durumunda bu hukukun uygulanması gerekmektedir⁴¹³.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinden kaynaklanan maddî ivazın iadesi borcuna uygulanacak hukukun da tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durumda taşıyıcı annelik sözleşmesinin hüküm doğurup doğurmadığı sorunu, bir ön sorun teşkil edecektir.

⁴¹² ÇELİKEL, ERDEM, s. 386; TÜRKMEN, s. 157; DEMİRKOL, s. 319. Mutad mesken hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARSLAN, İlyas, *Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014, s. 40-42.

⁴¹³ SARGIN, Fügen, "Karakteristik Edim Teorisine Eleştirel Bir Yaklaşım", *AÜHFD*, C. 50, S. 2, 2001, s. 43; ÖZDEMİR KOCASAKAL, Hatice, "Sözleşmelere Uygulanacak Hukukun MÖHUK m. 24 Çerçevesinde Tespiti ve Üçüncü Devletin Doğrudan Uygulanan Kuralları", *MHB*, C. 30, S. 1-2, 2010, s. 30; ÇELİKEL, ERDEM, s. 394.

Sözleşmenin hüküm doğurup doğurmadığı hususu da sözleşmeye uygulanacak hukuka göre tespit edilecektir. Vasıflandırma sonucunda uygulanacak hukukun Türk hukuku olarak tespit edilmesi durumunda; taşıyıcı annelik sözleşmesinden kaynaklanan ödemenin iadesi borcu, sebepsiz zenginleşme olarak nitelendirilecektir. Sebepsiz zenginleşmenin düzenlendiği MÖHUK m. 39 hükmüne göre, sözleşme geçerli olsa idi hangi hukuk uygulanacak idiyse o hukuk uygulanacağı için, iade borcuna uygulanacak hukuku da MÖHUK m. 24 hükmü belirleyecektir⁴¹⁴.

2. Sözleşmeden Doğan İlişkinin Varlığı ve Maddî Geçerliliği

Sözleşmeden doğan hukukî ilişkinin veya bir hükmün varlığı ve maddî geçerliliğine uygulanacak hukuk, MÖHUK m. 32 hükmünde düzenlenmiştir. Hüküm uyarınca sözleşmenin geçerli olması hâlinde hangi hukuk uygulanacaksa o hukuk hukukî ilişkinin veya bir hükmün varlığı ve maddî geçerliliğini tayin edecektir. Dolayısıyla değinildiği üzere taşıyıcı annelik sözleşmesinin borçlar hukukuna ait *sui generis* bir sözleşme olarak vasıflandırılması durumunda taşıyıcı annelik sözleşmesinden doğan ilişkinin veya bir hükmün varlığı ve maddî geçerliliğine uygulanacak hukuk, MÖHUK m. 24 hükmünde düzenlenen sözleşmenin esasına uygulanacak hukuk olacaktır⁴¹⁵. Dolayısıyla MÖHUK m. 32'nin atfıyla sözleşmenin maddî geçerliliğine de MÖHUK m. 24 hükmü uygulanacaktır. MÖHUK m. 24 hükmünde de yer aldığı üzere, taraflara taşıyıcı annelik sözleşmelerinde hukuk seçimi yapma özgürlüğü tanınmıştır. Dolayısıyla maddeye göre

⁴¹⁴ ÇELİKEL, ERDEM, s. 390; DEMİRKOL, s. 329.

⁴¹⁵ ÇELİKEL, ERDEM, s. 464; TÜRKMEN, s. 156; ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 28.

bir hukuk seçimi yapılmışsa öncelikle bu hukuk, ancak hukuk seçimi yapılmamış ise sözleşmeyle en sıkı ilişkili hukuk uygulanacaktır⁴¹⁶.

3. Kamu Düzeni Müdahalesi ve Doğrudan Uygulanan Kurallar

Milletlerarası özel hukukta genel kural Türk kanunlar ihtilâfı kurallarının yetkili kıldığı yabancı hukukun uygulanması olsa da bazı durumlarda bu hukukun uygulanmasından vazgeçilebilmektedir. Belirli bir ülkede ve belirli bir zamanda, kamu yararı ve vicdanını ilgilendiren ve her alanda toplum düzeninin temelini oluşturan kurallar bütünü olarak tanımlanan kamu düzeni, milletlerarası özel hukukta daha dar ve sınırlı bir anlamda kullanılmaktadır⁴¹⁷. Milletlerarası özel hukukta yabancı hukuk kuralının uygulanması hâlinde Türk toplumunun ahlâk ve dürüstlük anlayışı açıkça sarsılmakta veya örf adet kurallarına açık aykırılık bulunmaktaysa kamu düzeni müdahalesi devreye girebilmekte ve hâkim Türk hukukunu uygulayabilmektedir⁴¹⁸. Kanunlar ihtilâfı kuralları uyarınca tespit edilen ve uygulanacak hukukun Türk kamu düzenine açıkça aykırı olması durumunda, MÖHUK m. 5 hükmü uygulanarak yabancı hukukun uygulanmasından vazgeçilebilmektedir. Maddede yer aldığı üzere, kamu düzeni müdahalesinin devreye

⁴¹⁶ ÇELİKEL, ERDEM, s. 464; DEMİRKOL, s. 59.

⁴¹⁷ RUHİ, Ahmet Cemal, *Milletlerarası Özel Hukukta Kamu Düzeni Müdahalesi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 11 vd; TARMAN, Zeynep Derya, ÖNAY, Işık, *Milletlerarası Evlât edinme Hukukunda Kamu Düzeni Engeli*, *AÜHFD*, C. 60, S. 2, 2011, s. 335.

⁴¹⁸ ÇELİKEL, ERDEM, s. 140; RUHİ, 2s. 14; GÖĞER, Erdoğan, *Kanunlar İhtilafı (İçtihatlar Açısından Bağlama Kuralları)*, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, S. 326, Ankara, 1973, s. 14; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 102; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 74.

girebilmesi için “açık” bir aykırılık gerekmektedir. Bu durum da kamu düzeninin istisnai niteliğini göstermektedir⁴¹⁹.

Doğrudan uygulanan kurallar ise devletin ekonomik, siyasi, kamu sağlığı gibi sosyal politikası gereğince düzenlediği iç hukuk kuralları olup yabancı unsurlu olaylarda kanunlar ihtilâfı kurallarına göre öncelikli olarak uygulanmaktadır. MÖHUK m. 6 hükmünde kural olarak Türk hukukunun doğrudan uygulanan kurallarının kapsamına giren hâllerde bu kuralların uygulanacağı düzenlenmiştir⁴²⁰. Taşıyıcı annelik uygulamasını ülkemizde yasaklayan ODNK ve ÜYTY, devletin sağlık politikası gereği düzenlemeler getirmektedir. Bu anlamda Türk hukukunda yer alan taşıyıcı annelik ile ilgili düzenlemelerin doğrudan uygulanan kural olarak nitelendirilmesi durumunda hâkim, önüne gelen yabancı unsurlu taşıyıcı annelik sözleşmesinde bu kuralları uygulayabilecektir⁴²¹.

Taşıyıcı annelik sözleşmesine uygulanacak hukukun sözleşmeyi maddî anlamda geçerli sayması durumunda, ODNK ve ÜYTY’de yer alan taşıyıcı annelik yasağı ile ilgili düzenlemelerin doğrudan uygulanan kural olduğu gerekçesiyle veya kamu düzeni müdahalesi ile Türk hukukundaki düzenlemelerin uygulanması mümkündür. Öğretideki baskın görüşe göre, Türk hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesi genel ahlâka ve kamu

⁴¹⁹ ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 767; AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 7; RUHİ, s. 39; ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Devletler Hususi Hukuku’nun Kaynakları ve Kamu Düzeni*, 2. Bası, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, 1997, s. 99; BARAN ÇELİK, s. 92; TÜRKMEN, s. 157; ÖZGENÇ, s. 19.

⁴²⁰ GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 58; DEMİRKOL, s. 17; ÇELİKEL, ERDEM, s. 170.

⁴²¹ ÇELİKEL, ERDEM, s. 155; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer, “Fertilite Turizminin Hukuki Arka Planı”, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 18; TÜRKMEN, s. 157.

düzenine aykırı kabul edildiği için MÖHUK m. 5 hükmü uygulanarak yabancı hukuk yerine Türk hukuku uygulanacaktır⁴²². Ayrıca taşıyıcı annelik sözleşmesi Türk hukukunda kesin hükümsüz sayıldığı için bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerin ifası talep edilemeyecek, taşıyıcı anne çocuğu teslim etmesi için zorlanamayacaktır. Baskın görüş uyarınca taşıyıcı anneye karşılanan ivazın iadesi de sebepsiz zenginleşme hükümleriyle talep edilecektir⁴²³.

Bir diğer görüşe göre, taşıyıcı annelik yasağı doğrudan uygulanan kural olarak kabul edilecek ve kamu düzeni müdahalesi veya kanunlar ihtilâfi kuralları devreye girmeksizin doğrudan Türk hukukundaki hükümler uygulanacaktır⁴²⁴. Ancak öğretilde, taşıyıcı annelik yasağının doğrudan uygulanan kural olarak değerlendirilmemesi gerektiği, zira taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukukumuzda yasaklanmasına rağmen soybağı, vatandaşlık gibi sonuçlarının dikkate alınması gerektiği de savunulmaktadır⁴²⁵.

⁴²² TÜRKMEN, s. 157.

⁴²³ TÜRKMEN, s. 157.

⁴²⁴ Bu görüşteki Özenç'e göre, toplumsal yapıyı oluşturan ailenin korunması için, yabancı hukuk kurallarına uygulanacak hukukun tespitinde ÜYTY ve ODNK'nın taşıyıcı annelikle ilgili yasaklayıcı hükümleri doğrudan uygulanan kural sayılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZENÇ, s. 19. Yine Şensöz Malkoç'a göre, ÜYTY hükümleri, TMK m. 27 ve TCK m. 231 hükümleri beraber değerlendirilecek ve taşıyıcı annelik yasağı doğrudan uygulanan kural olarak uygulanacaktır. Bkz. ŞENSÖZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 25. Ayrıca bkz. SEYHAN, Nebahat Aybike, "Milletlerarası Özel Hukukta Velâyet", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 2018, s. 103.

⁴²⁵ TARMAN, s. 61; TÜRKMEN, s. 157.

Kamu düzeni müdahalesi, ayrıca MÖHUK m. 54/1/c hükmünde yer aldığı üzere tanıma ve tenfiz şartlarından birisidir⁴²⁶. Mevzuatımızdaki düzenlemeye paralel olarak, uluslararası düzende de kamu düzeni müdahalesi tanıma ve tenfiz şartı olarak sayılmakta ve taşıyıcı annelik ile ilgili verilen kararlarda devreye girmektedir. Fransız Temyiz Mahkemesi’nin önüne gelen dava bu konuda örnek verilebilecektir⁴²⁷. Davaya konu olayda, ABD’nin Minnesota eyaletinde taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olan çiftin çocuğu evlat edindiklerine ve yasal ebeveynleri olduğuna dair Minnesota Eyalet Mahkemesi’nden almış oldukları karar, Fransa’da kamu düzeni sebebiyle tanınmamış ve çocuk nüfusa kaydedilememiştir. Fransız Temyiz Mahkemesi; Amerika ile Fransa arasında tanıma tenfiz ile ilgili milletlerarası anlaşma bulunmadığı için Fransız hukukunun uygulanacağına, bu hukukta da taşıyıcı annelik yasağının emredici nitelikte

⁴²⁶ Yabancı bir mahkeme kararının Türkiye’de etki doğurabilmesi için bu kararın tenfiz edilmesi, ancak yenilik doğuran veya icra edilebilirliğe gerek olmayan hâllerde tanıma gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZTEKİN GELGEL, N. Günseli, “Türk Devletler Özel Hukukunda Velâyet ve Vesayet Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin Bazı Problemler”, *MHB*, C. 35, S. 2, 2015, s. 109; ÇELİKEL, ERDEM, s. 758.

⁴²⁷ French Court Denies Recognition to American Surrogacy Judgement by Gilles Cuniberti on June 30, 2009, <https://conflictoflaws.net/2009/french-court-agrees-with-u-s-anti-suit-injunction/> (E.T: 29.04.2022). Almanya’da ise ülkedeki taşıyıcı annelik yasağından dolayı yabancı mahkemelerden verilen taşıyıcı annelikle ilgili kararları kamu düzeni gerekçesiyle tanımayan Alman Federal Mahkemesi, 2014 yılında bu tutumundan vazgeçerek taşıyıcı anneden doğan çocuğun genetik ebeveyni olan Alman çifti hukukî ebeveyn olarak da tanıyan yabancı mahkeme kararı tanınmıştır. Karar için bkz. *Bundesgerichtshof Beschluss XII ZB 463/13*, <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=69759&pos=0&anz=1> (E.T: 12.06.2021).

olduğuna ve kamu düzeni müdahalesi oluşturduğuna, bu sebeple de Minnesota kararının tanınmayacağına karar vermiştir.

Taşıyıcı annelik yöntemi ülkemizde yasaklanmış bir uygulamadır. Ancak sadece ülkemizdeki bu yasaklama sebebiyle yabancı mahkeme kararının tanınmaması, hakkaniyete aykırı olacaktır⁴²⁸. Oysa Yargıtay kararlarında görüldüğü üzere, yabancı unsurlu velâyet kararlarının tenfizinde kategorik bir değerlendirmeye tâbi tutularak doğrudan kamu düzeni devreye sokulmakta ve sistematik olarak Türk hukuku uygulanmaktadır⁴²⁹. Bizim de katıldığımız görüşe göre, Türk vatandaşı olan gönüllü anneyi çocuğun annesi olarak kabul eden yabancı mahkeme kararının Türk mahkemelerinde tanınması talep edildiğinde, kamu düzeninin istisnai niteliği göz önünde bulundurulmalı ve doğrudan kamu düzenine aykırı sayılmamalıdır⁴³⁰. Hukukumuzda yer alan tenfiz engeli, kararın doğurduğu etki ve sonuçların kamu düzenine “açıkça” aykırılık yaratmasıdır. Dolayısıyla incelenmesi gereken asıl husus, taşıyıcı annelik yönteminin kendisinin hukuka aykırılığı değil; taşıyıcı annelik yönteminin soybağı, miras gibi sonuçlarının kamu düzeninde yarattığı etkidir⁴³¹. Çocuğun  st n yararının korunması ilkesi bakımından değerlendirme yapılmalıdır. Zira asıl çocuğun üstün yararının

⁴²⁸  ZTEK N GELGEL, s. 123; ÖZGENÇ, s. 37.

⁴²⁹ örnek karar olarak bkz. Y. 2. HD, 02.04.2003, E. 2003/3784, K. 2003/4670; Y. 2. HD, 20.03.2003, E. 2003/2818, K. 2003/3889 (Karar metinleri için bkz. https://legalbank.net/belge/y-2-hd-e-2003-3784-k-2003-4670-t-02-04-2003velayet/107223/Y++2+HD++E++2003_3784 (E.T: 12.08.2021); TÜRKMEN, s. 158; ÖZGENÇ, s. 3; AKINCI, DEM R GÖKYAYLA, s. 156; şENSöZ MALKOÇ, *Taşıyıcı Annelik*, s. 30; REYHAN  YÜKSEL, s. 34.

⁴³⁰ TÜRKMEN, s. 158; ÖZGENÇ, s. 3; REYHAN  YÜKSEL, s. 34.

⁴³¹ RUH , s. 68; YASAN TEPETAş, s. 1250;  ZTEK N GELGEL, s. 121.

gözetilmemesi, Türk kamu düzenine aykırılık yaratacaktır⁴³². Bir diğer görüşe göre ise taşıyıcı annelik sözleşmesi Türk hukukundaki temel ilkelere ters düştüğü, ahlâka aykırı ve kesin hükümsüz sayıldığı için MÖHUK m. 54/1/c hükmünde yer alan tanıma tenfiz engeliyle karşılaşacaktır⁴³³.

§8. SOYBAĞINA UYGULANACAK HUKUK SORUNU

Taşıyıcı annelik yöntemi sonucunda dünyaya gelen çocuğun soybağına uygulanacak hukukun belirlenmesi gerekmektedir. Soybağı, kişisel menfaatlerin önemli olduğu bir hukukî ilişki olduğu ve çocuğun üstün yararının korunması gerektiği için kişisel statünün esas alınması gerekmektedir⁴³⁴.

Soybağına uygulanacak hukukun tespitinde, MÖHUK m. 16 hükmünün uygulanması gerekmektedir⁴³⁵. MÖHUK m. 16 hükmü, anne ve baba ile çocuk arasındaki soybağı hususundaki kanunlar ihtilâfı kuralını belirlemektedir. Söz konusu hüküm uyarınca soybağının kuruluşu; çocuğun doğum anındaki millî hukukuna, bu hukuka göre kurulamaması durumunda da çocuğun mutad meskeni hukukuna tâbi kılınmıştır. Soybağı eğer bu hukuka göre de kurulamıyorsa, anne veya babanın çocuğun doğumu anındaki millî hukukuna, bu hukuka göre de kurulamıyorsa anne ve babanın çocuğun doğumu

⁴³² BARAN ÇELİK, s. 95; YASAN TEPETAŞ, s. 1252; BATIGÜN, s. 45.

⁴³³ UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Fertilite Turizmi*, s. 17.

⁴³⁴ GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 147; DOĞAN, *Milletlerarası Özel*, s. 348; AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 123; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Soybağı*, s. 317; DARDAĞAN KİBAR, s. 544.

⁴³⁵ UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer, "Yeni MÖHUK'a Göre Soybağı İlişkisine Uygulanacak Hukuk Sorunu", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2-1, 2008, s. 320; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 270; TÜRKMEN, s. 169; DARDAĞAN KİBAR, s. 553; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 145-146.

anındaki müşterek mutad mesken hukukuna ve son olarak bu hukuka göre de kurulamıyorsa çocuğun doğum yeri hukukuna tâbidir⁴³⁶. Kanunda basamaklı bağlama kuralı kabul edilmiştir. Bu nedenle uygulanan ülke hukukunun soybağını kurması hâlinde bir sonraki basamağa gidilmeyecektir⁴³⁷. Ayrıca MÖHUK m. 2 hükmüne göre aile hukuku içerisinde değerlendirilen soybağı belirlenirken, atıf dikkate alınmalıdır.

Bağlama noktasında yer alan kavramlar, kural olarak *lex fori* ile yorumlanmaktadır. Taşıyıcı annelik yönteminde Türk hukuku uyarınca doğuran kadın yasal olarak anne sayıldığı için soybağının kurulması anlamında uygulanacak hukukun tespitinde taşıyıcı annenin millî hukuku esas alınacaktır. Öğretide bu durumun bazı durumlarda çocuğun üstün yararı ilkesiyle bağdaşmayacağı ileri sürülmüştür⁴³⁸. Yine öğretide ileri sürülen bir görüşe göre taşıyıcı annelik ve bu yöntemle soybağının kurulması, Türk hukukuna aykırı sayıldığı için anne-baba ile çocuk arasında soybağının kurulması söz konusu olmayacaktır. Bu sebeple uygulanacak hukuk, MÖHUK m. 18 hükmünde yer alan evlât

⁴³⁶ Bu hükmün esas amacı, çocuğun soybağının kurulmasını temin edecek şekilde bir hukukun her zaman bulunmasının sağlanmasıdır. Bu duruma *favor legitimitatis* denmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. NOMER, *Devletler Hususi*, s. 271; AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 122; GÜNGÖR, *Milletlerarası Özel*, s. 47; ÖZGENÇ, Zeynep, “Velâyete Uygulanacak Hukukun Tespitinde Kamu Düzeni Müdahalesine İlişkin Değerlendirmeler”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, 2018, s. 16.

⁴³⁷ Bu hükmün basamaklı olarak düzenlenmesi eleştirilmiş, alternatif bağlama kuralı olarak düzenlenmesinin daha avantajlı olacağı ileri sürülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DOĞAN, *Milletlerarası Özel*, s. 349; AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 123; ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 143; NOMER, *Devletler Hususi*, s. 144. Aynı yönde bkz. BARAN ÇELİK, s. 74; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Soybağı*, s. 317; TARMAN, s. 89; DARDAĞAN KİBAR, s. 544.

⁴³⁸ BARAN ÇELİK, s. 77; DOĞAN, *Milletlerarası Özel*, s. 349.

edinmeye uygulanacak hukuktur⁴³⁹. Madde uyarınca evlât edinme ehliyeti ve şartları, taraflardan her birinin evlât edinme anındaki millî hukukuna tâbi tutulmuştur. Evlât edinme hükümleri ise evlat edinenin millî hukukuna, eşlerin birlikte evlât edinmesi durumunda ise evlenmenin genel hükümlerini düzenleyen hukuka tâbidir⁴⁴⁰.

MÖHUK m. 16 hükmünde düzenlenen soybağı statüsü, doğum anına sabitlenmiştir. Öğretide bu durum çocuğun menfaatine daha uygun olan hukukun uygulanmasını engellediği iddiasıyla eleştirilmiştir⁴⁴¹.

Soybağının hükümlerine uygulanacak hukuk, MÖHUK m. 17 hükmünde düzenlenmektedir. Madde uyarınca soybağının hükümleri, MÖHUK m. 16'da düzenlenen soybağını kuran hukuka tâbidir. Maddede ek olarak anne, baba ve çocuğun müşterek millî hukukunun bulunması durumunda soybağına o hukuk, böyle bir hukukun bulunmaması hâlinde de müşterek mutad mesken hukukunun uygulanacağı da düzenlenmiştir.

Soybağının hükümleri arasında yer alan velâyet konusunda Türk hukukunda da yürürlükte olan 1996 tarihli Velâyet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Hakkında Tedbirler Yönünden Yetki, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliğine Dair

⁴³⁹ Bir görüşe göre, taşıyıcı annelik kurumunun Türkiye'de yasak olmasından dolayı, taşıyıcı annelik sonucunda soybağı ilişkisi evlât edinmenin düzenlendiği MÖHUK m. 18 hükmüyle belirlenir. Bkz. TÜRKMEN, s. 169; KESKİN, *Embriyo*, s. 15.

⁴⁴⁰ AKINCI, DEMİR GÖKYAYLA, s. 136. *Hatemi*'ye göre gönüllü ebeveynler eşcinsel birliktelik içerisinde iseler, evlât edinme hükümleri de uygulanamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. HATEMİ, *Aile Hukuku*, s. 142.

⁴⁴¹ ŞANLI, ESEN, ATAMAN FİGANMEŞE, s. 140; DARDAĞAN KİBAR, s. 542; UYANIK ÇAVUŞOĞLU, *Soybağı*, s. 319.

Lahey Sözleşmesi'nin⁴⁴² dikkate alınması gerekmektedir. Bu sözleşme, 1961 tarihli Küçüklerin Korunmasına Dair Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanuna Dair Lahey Sözleşmesi'nin⁴⁴³ yerini almıştır. 1966 tarihli Lahey Sözleşmesi, çocuğun mutad meskeninin olduğu yer makamlarını net olarak ortaya koymuş; geçici ve koruyucu tedbirler, boşanmayla ilgili özel durumlar düzenlenmiştir.

§9. VATANDAŞLIK SORUNU

I. Karşılaştırmalı Hukukta

Sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesi ile çiftler, bir başka ülkede taşıyıcı anneliğe başvurmakta olduğu için gönüllü ebeveynlerin vatandaşlığı ile taşıyıcı annenin vatandaşlığı farklı ülkeler olabilmektedir. Bu sebeple de vatandaşlık alanında pek çok hukukî sorun doğabilmektedir. Nitekim Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı'nın hazırladığı raporda da taşıyıcı annelik sonucunda doğan çocuğun vatansız kalmaması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır⁴⁴⁴.

Çiftler genellikle sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvuracakları ülkeyi, bir başka deyişle çocuğun doğacağı ülkeyi doğum yeri esasını kabul eden bir ülke olarak seçmektedirler. Gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı annelik uygulaması için Amerika'yı tercih ettiği

⁴⁴² RG. 22.05.2016, S. 29719, Bazı Anlaşmaların Yürürlük Tarihlerinin Tespit Edilmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ile 66 tarihli Lahey Sözleşmesi 01.02.2017 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. (RG. 03.01.2017, S. 29937).

⁴⁴³ RG. 21.02.1983, S. 17966.

⁴⁴⁴ Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu'nun Ebeveynlik/Taşıyıcı Annelik Projesi, 3A Numaralı Raporu, Şubat 2015 (*Hague Conference on Private International Law General Affairs and Policy the Parentage/Surrogacy Project: an Updating Note Prel. Doc. No 3A February 2015*), s. 3, <https://assets.hcch.net/docs/82d31f31-294f-47fe-9166-4d9315031737.pdf> (E.T: 12.02.2022).

bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi, çocuğun vatandaşlık sorununun önüne geçmektir. Amerikan Anayasası'na göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğan her insan Amerikan vatandaşı sayılmaktadır⁴⁴⁵. Dolayısıyla yabancı ülke vatandaşı olan ebeveynler çocuklarının doğum belgesinin tanınmaması olasılığına karşılık çocuklarının Amerikan pasaportu alabilmesi ve bu sayede de çocuklarını yanlarına alma hususunda zorluk yaşamamak amacıyla Amerika'yı tercih etmektedirler⁴⁴⁶. Bu durumda gönüllü ebeveynler hukuken ebeveyn olduklarını gösteren mahkeme kararının kendi ülkelerinde tanınmasını sağlamak için mahkemeye başvurumaktadırlar.

Kendi ülkelerinde taşıyıcı annelik uygulamasının yasaklanan gönüllü ebeveynler, bu uygulamaya izin veren ve soybağı esasıyla vatandaşlığın kazanılmasını benimseyen bir ülkede taşıyıcı anneliğe başvurdıklarında, çocuğu kendi ülkelerine getirebilmek için vatandaşı bulundukları ülkenin konsoloslüğundan pasaport veya seyahat belgesi almalıdırlar. Ancak pek çok AİHM kararına konu olduğu üzere gönüllü ebeveynler doğum belgesinin tanınmasını talep ettiklerinde pasaport veya seyahat belgesi almak için başvuru yaptıklarında bu talepleri reddedilebilmektedir. Ülkeler sınıraşan taşıyıcı anneliği özendirmemek ve üreme turizmini engellemek için taşıyıcı annelik yöntemiyle yurtdışında doğan çocuğa pasaport vermeyi reddetmekte ve çocuğun ülkeye girişine engel koymaktadır⁴⁴⁷. Bunun temelinde vatandaşı bulundukları ülkede taşıyıcı annelik sözleşmesinin kesin hükümsüz sayılması yatmaktadır. Ancak taşıyıcı annelik yöntemiyle

⁴⁴⁵ U.S. Constitution Amend 14th Amendment, <https://www.law.cornell.edu/constitution/amendmentxiv> (E.T: 28.02.2022).

⁴⁴⁶ KINDREGAN, WHITE, s. 540 vd.

⁴⁴⁷ RIGON, CHATEAU, s. 5; EKŞİ, s. 19; YASAN TEPETAŞ, s. 1235.

dünyaya gelen çocuklar, sırf bu yöntemle dünyaya geldikleri için dezavantajlı konumda yer almamalıdır⁴⁴⁸.

AIHM'nin önüne gelen D. ve Diğerleri/Belçika davasına konu olayda, Ukrayna'da taşıyıcı anneliğe başvuran Belçikalı çift, doğan çocuklarının Belçika'ya kendileriyle birlikte gelebilmesi için pasaport talebinde bulunmuş ancak Belçika makamları çocuk ile gönüllü ebeveynler arasında genetik bağ bulunmadığı için bu talebi reddetmiştir. Daha sonra iç hukuk yolları tüketildikten sonra yine lehlerine hüküm alamayan gönüllü ebeveynler çocuklarına pasaport alamamalarının ve mahkeme sürecinde çocuklarından ayrı kalmalarının AIHS m. 8 hükmüne aykırılık oluşturduğu iddiasıyla AIHM'ye başvuruda bulunmuşlardır⁴⁴⁹. Mahkeme, Belçika makamının pasaport vermemesinin aile hayatına saygı hakkı kapsamında bir müdahale oluşturabilecek olsa da bu müdahalenin çocuğu ve taşıyıcı anneyi korumak gibi haklı gerekçelere dayandığını, gönüllü ebeveynlerin çocukla 3 aylık süreyle ayrı kalmasının makul süreyi aşmadığını belirtmiş ve bu nedenle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur⁴⁵⁰.

Belçika'da dava konusu olan bir başka olayda, iki erkek Belçika'da evlenmiş ve erkeklerden birinden alınan sperm ve Kaliforniya'daki bir taşıyıcı annenin yumurtaları ile çocuk sahibi olmuşlardır. Kaliforniya'da düzenlenen doğum belgesinde gönüllü çift, çocuğun yasal ebeveynleri olarak yer almış, ancak Belçika Mahkemesi doğum belgesini

⁴⁴⁸ RIGON, CHATEAU, s. 6.

⁴⁴⁹ YASAN TEPETAŞ, s. 1235.

⁴⁵⁰ YASAN TEPETAŞ, s. 1236.

tanımayı kamu düzenine ve Belçika hukukuna aykırı bularak reddetmiştir⁴⁵¹. Daha sonra olayı ele alan Belçika Temyiz Mahkemesi ise erkek çiftten birinin sperminin kullandığı için genetik bağın oluştuğunu, doğum belgesinin de bu nedenle tanınması gerektiğini belirterek ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur⁴⁵².

Balaz davası⁴⁵³ olarak öğretide yer alan karara konu olayda Alman çiftten gönüllü baba ile bir donörün yumurtasıyla döllendirilerek oluşturulan embriyo Hintli taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmiştir. Hindistan’da düzenlenen doğum belgesinde Alman çift, dünyaya gelen ikizlerin yasal ebeveynleri olarak yer almıştır. Ancak Almanya’da taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanmış olması sebebiyle Alman makamları, doğum belgesini tanımamış ve Alman pasaportu verilmesi talebini reddetmiştir. Çocuklar, Hintli anne ile biyolojik bağı bulunmadığı için Hindistan vatandaşlığı da kazanamamıştır. Dolayısıyla bu durumun sonucunda çocuklar vatansız kalmışlardır. İki sene süren dava sürecinin sonunda Alman makamları çocuğa vize vermiş ve evlât edinmeleri şartıyla Hindistan’dan ayrılmasını sağlamıştır⁴⁵⁴.

Taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun velâyetinin kime ait olacağı sorunu da gündeme gelmektedir. Hindistan’da taşıyıcı annelik yöntemi sonucunda dünyaya gelen *Manji*’nin, gönüllü ebeveynleri olan Japon çiftin boşanması sonucunda velâyetinin kime verileceği sorunu gündeme gelmiştir. Zira ne gönüllü annenin ne de

⁴⁵¹ Belçika hukukunda aynı cinsten evliliklerde evlât edinme yolunun serbest olup, taşıyıcı anneliğin yasak olmasından dolayı bu durumun kanuna karşı hile oluşturduğu, bu nedenle Belçika hukukunun temel değerlerinin hiçe sayıldığına karar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. EKŞİ, s. 20.

⁴⁵² Belçika Temyiz Mahkemesi’nin 2010/RQ/20 sayılı, 6 Eylül 2010 tarihli kararı.

⁴⁵³ *Balaz v. Anand Municipality, LPA 2151/2009, 2009, Gujarat High Court.*

⁴⁵⁴ TÜRKMEN, s. 160.

Hintli taşıyıcı annenin *Manji*'nin velâyetini almak istememesine karşılık gönüllü baba da velâyeti almak istese de hukukî engellerle karşılaşmıştır. Gönüllü baba çocuğu kendi ülkesine götürmek istediğinde Japonya hükümeti, çocuk Hindistan'da doğduğu için Hindistan pasaportu alması gerektiği gerekçesiyle bebeğe pasaport vermeyi reddetmiştir. Ancak Hindistan hukuku uyarınca çocuğun pasaportu yalnızca anneyle soybağının kurulmuş olmasına dayanılarak verilmektedir. Bebek *Manji*; ne gönüllü anne ne de taşıyıcı anne velâyetini almak istemediği, baba da mevzuat uyarınca alamadığı için hem velâyeti kimseye verilememiş, hem de vatansız kalmıştır⁴⁵⁵. Olayın kamuoyunda da kendine yer bulması sonucunda bebek *Manji*'nin velâyeti, gönüllü babanın annesine verilmiş ve Japon makamları, çocuğun daha sonra vatandaşlığı kazanabileceğine dair güvence de vermiştir⁴⁵⁶.

II. Türk Hukukunda

743 sayılı Medeni Kanun m. 259 hükmü uyarınca nesebi sahih olan çocuk, babasının vatandaşlık haklarına sahip olmaktadır. Ancak yeni TMK'nın yürürlüğe girmesi ile evlilik içi-evlilik dışı çocuk ayrımı kaldırılmıştır⁴⁵⁷.

Yurtdışında sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemine başvuran Türk çiftlerin çocuklarını Türkiye'ye getirebilmesi için çocuğun vatandaşlığının da incelenmesi gerekmektedir. Vatandaşlık hukukunda doğum yoluyla vatandaşlığın kazanılması bakımından iki prensip

⁴⁵⁵ Gönüllü baba, Hindistan'da dava sürecini devam ettirmeye çalışırken vizesi sona ermiş ve çocuğunu alamadan Japonya'ya geri dönmek zorunda dahi kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. MARGALIT, *Surrogacy*, s. 48.

⁴⁵⁶ MORTAVAZI, s. 2264; HENAGHAN, s. 17; TÜRKMEN, s. 160.

⁴⁵⁷ DURAL, ÖZ, GÜMÜŞ, s. 253.

bulunmaktadır. İlki doğum yeri esası (toprak esası-*jus soli/right of the soil*) ikincisi ise soybağı esasıdır (*jus sanguinis/right of the blood*)⁴⁵⁸. Doğum yeri esasına göre vatandaşlık ülke içerisinde kazanılırken soybağı esası ise anne veya babanın nesebine göre belirlenmektedir⁴⁵⁹.

Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK), vatandaşlığın doğumla aslen kazanılması hususunda hem soybağı hem de doğum yeri esasını benimsemiştir. TVK m. 7 hükmüne göre, Türkiye içinde veya dışında fark etmeden Türk vatandaşı anne veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşıdır. TVK m. 7/2 ve 7/3 uyarınca, Türk vatandaşı anne ve yabancı babadan doğan çocuk ve babayla soybağının kurulmuş olması şartıyla yabancı anne ve Türk vatandaşı babadan doğan çocuklar da Türk vatandaşı sayılmaktadır.

TVK'nın benimsediği esas ışığında bakıldığında, sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olan Türk çiftin çocuğu, anne bakımından Türk vatandaşlığını kazanamayacaktır. Zira TVK m. 7/1 uyarınca anne bakımından Türk vatandaşlığı, doğum anında kendiliğinden kazanılmaktadır⁴⁶⁰. Yine Türk baba da yabancı anne ile evli olmadığı için çocuk, babası bakımından da Türk vatandaşlığını doğrudan kazanamayacaktır. Bu sebeple çocuğun Türk vatandaşı olan babanın vatandaşlığını kazanabilmesi için de TVK'nın Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m. 7 uyarınca,

⁴⁵⁸ DOĞAN, Vahit, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, 17. Bası, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2021, s. 31; AYBAY, Rona, ÖZBEK, Nimet, ERSEN PERÇİN, Gizem, *Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019, s. 93.

⁴⁵⁹ GÜNGÖR, Gülin, *Tâbiyet Hukuku*, 9. Bası Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 60; BATIR, Kerem, *Uluslararası Hukukta Vatandaşlık*, 2. Bası, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s. 82; DOĞAN, *Vatandaşlık*, s. 32; MORTAVAZI, s. 2285; PYRCE, s. 934.

⁴⁶⁰ GÜNGÖR, *Tâbiyet*, s. 62.

çocuğun babayla soybağının kurulması gerekmektedir⁴⁶¹. Soybağına uygulanacak hukuk, MÖHUK m. 16 uyarınca belirlenecektir. Dolayısıyla madde uyarınca çocuk ile Türk vatandaşı baba arasında hukuken soybağının kurulması, Türk vatandaşlığını kazanmanın şartıdır⁴⁶². Bunun dışında çocuğun doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanamaması hâlinde, sonradan kazanma yollarından evlât edinme uygulama alanı bulacaktır. TVK m. 17 hükmü uyarınca bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilen çocuk, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel bir hâli bulunmaması şartıyla karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilecektir. Bu yol ile Türk vatandaşlığının kazanılması için TVK Yönetmeliği m. 33/1 ve 35/5 hükümleri uyarınca yetkili makam olan İçişleri Bakanlığı'nın karar vermesi gerekmektedir⁴⁶³.

Hem taşıyıcı annenin hem de gönüllü ebeveynlerin bulunduğu ülkede yalnızca doğum esasının benimsenmesi durumunda, çocuk taşıyıcı annenin bulunduğu ülkede dünyaya geldiği için yalnızca taşıyıcı annenin vatandaşlığını alabilecek, gönüllü ebeveynlerinin bulunduğu ülkede yabancı statüsünde sayılacak ve ebeveynlerinin yanına gidebilmek için ikamet iznine ihtiyaç duyacaktır⁴⁶⁴. Çocuğun dünyaya geldiği ülkede

⁴⁶¹ RG. 06.04.2010, S. 27544, 5627 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m. 7/4: “Türkiye içinde veya dışında evlilik birliği dışında Türk vatandaşı baba ile yabancı bir anneden dünyaya gelen çocuk 5718 sayılı MÖHUK hükümlerine göre Türk vatandaşı baba ile arasında soybağının kurulmasını sağlayan usul ve esasların tamamlanmasıyla doğumundan itibaren Türk vatandaşlığını kazanır.”.

⁴⁶² GÜNGÖR, *Tâbiyet*, s. 62; DOĞAN, *Vatandaşlık*, s. 71; TÜRKMEN, s. 173.

⁴⁶³ GÜNGÖR, *Tâbiyet*, s. 158.

⁴⁶⁴ EKŞİ, s. 40.

toprak esası kabul edilmiyorsa, çocuk vatansız kalma riskiyle de karşı karşıya kalabilmektedir⁴⁶⁵.

Türk hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesi ODNK ve ÜYTY hükümlerince yasaklandığı ve TBK m. 27 hükmü uyarınca da kesin hükümsüz sayıldığı için sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuk, Türkiye Cumhuriyeti pasaportuna sahip olamama ve Türkiye'ye yasal yollardan girememesi riskiyle karşı karşıya kalabilecektir⁴⁶⁶.

§10. MİRAS SORUNU

Taşıyıcı annelik yöntemine başvurulmasının sonucunda gündeme gelen miras hukuku sorunlarından biri, bu yöntemle dünyaya gelen çocukların miras haklarının belirlenmesidir. Bir diğeri ise gönüllü ebeveynlerin söz konusu yöntemle dünyaya gelen çocuklarına mirasçı olup olamayacağı sorunudur.

Yabancılık unsuru içeren miras ilişkileri hakkında hangi hukukun uygulanacağını düzenleyen MÖHUK m. 20/1 hükmüne göre miras, ölenin milli hukukuna tabidir⁴⁶⁷. Sınıraşan taşıyıcı annelik sözleşmesinde gönüllü ebeveynlerin veya dünyaya gelen

⁴⁶⁵ MARGALIT, *Parentage*, s. 60; TÜRKMEN, s. 168.

⁴⁶⁶ RG. 11.04.2013, S. 28615, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu m. 5: “Türkiye’ye giriş ve Türkiye’den çıkış, sınır kapılarından, geçerli pasaport veya pasaport yerine geçen belgelerle yapılır.”. Ülkeye giriş sorunu hakkında gbi bkz. ÇİÇEKLİ, Bülent, *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s. 69 vd.; ÇELİKEL, Aysel, *Yabancılar Hukuku*, 26. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2021, s. 78 vd. Söz konusu sorun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HAKERİ, *Taşıyıcı Annelik Düşünceler*, s. 514; TÜRKMEN, s. 158; METİN, *Taşıyıcı Annelik*, s. 43.

⁴⁶⁷ Bu hüküm kanuni mirasçıların kim olduğunu, miras paylarını, ceninin mirasçı olup olmayacağını, saklı paylı mirasçıların kimler olduğunu belirlemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞANLI, s. 214; ÇELİKEL, ERDEM, s. 352.

çocuğun mirasçılığı belirlenirken aralarında kurulmuş soybağının bulunup bulunmadığı meselesi, bir önmele teşkil eder⁴⁶⁸. Dolayısıyla taşıyıcı annelik sözleşmesi sonrasında gönüllü ebeveynler ile çocuk arasında soybağının kurulup kurulmadığı meselesinin MÖHUK m. 16 hükmünün yetkili kıldığı hukuk uyarınca belirlenmesi gerekmektedir⁴⁶⁹. Dolayısıyla sınıraşan taşıyıcı annelik yöntemi ile dünyaya gelen çocuk ile gönüllü ebeveynler arasında soybağı ilişkisinin kurulmadığı ihtimalde, miras hukuku bakımından da sorunlar gündeme gelmektedir.

Türk hukuku uyarınca mirasbırakanın birinci zümresinde yer alan mirasçıları olan altsoyunun TMK m. 495 hükmü uyarınca yasal mirasçısı olarak kabul edildiği, bu noktada evlilik içi-dışı çocuk ayrımının kaldırıldığı söylenebilecektir⁴⁷⁰. Yine, mirasbırakanın evlatlıkları da birinci zümredeki evlat edinenin çocukları ile aynı oranda miras payına sahip olmaktadır.

Taşıyıcı annelik yönteminin ülkemizde yasaklanması sonucunda çocukla soybağı kurabilmenin tek yolu olarak daha önce değinildiği üzere evlat edinme yöntemi önerilmektedir. Bu durumda evlatlık bağına yasal miras hakkı doğurup doğurmadığının hangi hukuk uyarınca belirleneceği sorununa da değinilmesi gerekmektedir. Öğretide evlatlık bağına miras hakkı doğurup doğurmayacağının tespitinde MÖHUK m. 18

⁴⁶⁸ ŞANLI, s. 213;

⁴⁶⁹ Bkz. yuk. Bölüm II/§6.

⁴⁷⁰ 743 sayılı Medeni Kanun m. 443/2 uyarınca evlilik içinde doğan çocuk ile evlilik dışında doğan çocuk beraber mirasçı olduğunda evlilik dışı çocuk, evlilik içi çocuğa düşen miras payının yarısı kadar miras payı almaktaydı. Bu madde, Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile iptal edilmiştir. Karar için bkz. RG. 29.03.1988, S. 19769. Ayrıca bkz. AKYÜZ, s. 139. TMK m. 498: “Evlilik dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden evlilik içi hısımlar gibi mirasçı olurlar.”.

hükmünde yer alan evlatlık statüsü uyarınca yetkili hukukun mu yoksa MÖHUK m. 20 hükmünde yer alan miras statüsü uyarınca yetkili hukukun mu uygulanacağı hususu tartışılmaktadır. Bu noktada bir görüş uyarınca evlatlık bağının miras hakkı doğurup doğurmadığı sorunu, hem evlatlık statüsü hem de miras statüsü uyarınca yetkili hukuklar beraber dikkate alınarak tayin edilmelidir⁴⁷¹. Diğer görüşe göre ise evlatlığın mirasçılığı, evlat edinme statüsünden bağımsız olarak miras statüsüne tabidir.

Hukukumuzun evlât edinme sistemi, var olan soybağı ilişkisini sona erdirmedeği için evlatlığın kendi ailesindeki mirasçılığı ve mevcut evlenme engeli devam etmektedir. Ancak hukukumuzda evlatlığın tek yönlü mirasçılığı kabul edilmektedir. Ancak evlât edinme durumunda miras hukuku bakımından tek yönlü mirasçılık kabul edildiği için taşıyıcı annelik yönteminden doğan çocuk ve altsoyu ebeveynlere kan hısımları gibi yasal mirasçı olurken evlat edinen gönüllü ebeveynler ve hısımları, çocuğun ölmesi durumunda ona mirasçı olamamaktadır⁴⁷². Bir başka deyişle evlatlık ve altsoyu, evlat edinene mirasçı olmasına rağmen, evlat edinen evlatlığın mirasçısı olmamaktadır⁴⁷³. Dolayısıyla bu

⁴⁷¹ Bu görüş uyarınca evlat edinme statüsünde mirasçılık hakkı tanınmıyor ise miras statüsü dikkate alınacaktır. Ancak evlat edinmeye uygulanacak hukukta miras hakkı tanınmıyor ise artık miras statüsünde yer alan düzenleme önem arz etmeyecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞANLI, s. 215; DOĞAN, *Milletlerarası Özel*, s. 332.

⁴⁷² SEROZAN, *Çocuk*, s. 219; ÖZTAN, Bilge, *Miras Hukuku (Tablolar ve Örneklerle)*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 61; ÜREM, s. 97; AYDOĞDU, s. 595.

⁴⁷³ TMK m. 500: “Evlatlık ve altsoyu, evlat edinene kan hısımları gibi mirasçı olurlar. Evlatlığın kendi ailesindeki mirasçılığı da devam eder.”. Çocuk genetik ebeveynlerince evlat edinilse bile ebeveynlerinin anne ve babasına mirasçı olamayacak, taşıyıcı anne ile hâlâ miras ilişkisi devam edeceği, bu durum da adalete aykırı sonuçlar doğurabileceği hakkında bkz. AYDOĞDU, s. 590; ÖZCAN, *Soybağı*, s. 104; ÇELİK, *Soybağı*, s. 45; ÖZTAN, *Şahsın Hukuku*, s. 186.

durumun hem çocuğun üstün yararına hem de gönüllü ebeveynlerin menfaatlerine hizmet etmeme ihtimali bulunmaktadır⁴⁷⁴.

⁴⁷⁴ SEROZAN, *Çocuk*, s. 219; ÖZTAN, *Miras*, s. 61; ÜREM, s. 97; AYDOĞDU, s. 595.

SONUÇ

Yeni tıbbî ve teknolojik imkânlarla birlikte, yardımcı üreme yöntemleri kavramı günden güne gelişmiş ve bu imkânlar çocuk sahibi olamayan çiftlerin çocuk sahibi olmasını sağlamıştır. Sağlık ve üreme hakkıyla yakından bağlantılı olan yardımcı üreme yöntemleri, herhangi bir dışsal müdahale olmaksızın üremenin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Yardımcı üreme yöntemlerinin; gamet transferi, embriyo nakli, tüp bebek uygulaması ve yapay dölleme olmak üzere dört türü bulunmaktadır. Bunlardan yapay dölleme yöntemi, cinsel ilişki olmaksızın sperm ve yumurtanın tıbbî müdahalelerle döllendirilmesi anlamına gelmektedir.

Kısırlık sorunu yaşayan çiftler ve aynı cinsten birliktelik yaşayan çiftler tarafından tercih edilen yapay dölleme yöntemine, dölllenmiş embriyonun annenin rahmine yerleştirilmesi öncesinde genetik hastalıkların teşhis edilmesi amacıyla da başvurulmaktadır.

Yapay dölleme yönteminin homolog ve heterolog dölleme olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Birbiriyle evli çiftlerin üreme hücrelerinin kullanılması durumunda homolog, başkalarının üreme hücrelerinin kullanılması durumunda ise heterolog döllemenmeden bahsedilmektedir. Heterolog dölleme yönteminin türleri, aktarılan üreme hücresine göre değişmektedir. Bunlar: sperm bağış, yumurta bağış, embriyo bağış ve tezimizin asıl konusunu teşkil eden taşıyıcı anneliktir.

Birbiriyle evli çiftlerin üreme hücrelerinin kullanılmasından ötürü homolog dölleme yönteminde soybağı, velâyet, miras hukuku bakımından sorun oluşmamaktadır. Bu nedenle de ülkemiz de başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde yasal ve izin verilen bir yöntemdir. Ancak heterolog yapay dölleme yönteminde başkalarının üreme

hücreleri kullanıldığı için olası hukukî sorunların önlenmesi amacıyla bu yönteme Türk Hukuku'nda izin verilmemektedir.

Türk hukukunda 2018 yılına kadar yardımcı üreme yöntemleri hakkında kanuni bir düzenleme bulunmamakta, yalnızca yönetmeliklerdeki hükümler uygulanmaktayken 2018 yılında ODNK'ye yapılan ekleme sonucunda heterolog döllenme yasağı kanunda yer almıştır.

Yapay döllenme yöntemlerinden biri olan taşıyıcı annelik; çocuk sahibi olmak isteyen kadının kendisinin, üçüncü kişinin veya taşıyıcı annenin yumurtaları kullanılarak geliştirilen embriyoları taşımayı ve çocuk dünyaya geldikten sonra da gönüllü ebeveynlere teslim etmeyi; gönüllü ebeveynlerin ise bir ivaz kararlaştırılmış ise bunu karşılamayı ve dünyaya gelen çocuğu teslim almayı taahhüt ettiği yöntemdir.

Taşıyıcı annelik yönteminin yapılış usulüne göre geleneksel ve gestasyonel taşıyıcı annelik olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Geleneksel taşıyıcı annelik yönteminde taşıyıcı anne, çocuğu gebelik sürecinde taşıması ve doğurmasının yanı sıra kendi embriyosunu bağışlamaktadır. Bu nedenle geleneksel taşıyıcı annelik yönteminde taşıyıcı anne aynı zamanda üreme hücresi olan yumurta hücresini veren genetik anne konumundadır. Ancak gestasyonel taşıyıcı annelikte yumurta hücresi gönüllü ebeveynlerden veya donörden alınmakta, taşıyıcı annenin yumurta hücresi kullanılmamaktadır. Buna ek olarak, taşıyıcı annenin edindiği ivaz bakımından taşıyıcı annelik yöntemi, ticarî ve ticarî olmayan taşıyıcı annelik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Taşıyıcı annelik yöntemleri ayrıca yumurta hücresinin alındığı kişi bakımından üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar: yumurta hücresinin gönüllü anneye, taşıyıcı anneye ve üçüncü bir kişiye ait olduğu durumlardır. Ayrıca erkek üreme hücresi

bakımından da sperm gönüllü babaya, taşıyıcı annenin eşine veya üçüncü bir kişiye ait olabilmektedir.

Taşıyıcı annelik biyoetik alanında pek çok tartışmaya konu olmuştur. Taşıyıcı annelik aleyhinde görüşler uyarınca taşıyıcı annelik kadın bedenini ve çocuğu metalaştırmakta, araç hâline getirmekte, düşük gelir seviyeli toplumun sömürüsüne sebebiyet vermektedir. Ayrıca taşıyıcı annelik sözleşmesinin taşıyıcı annenin kişilik haklarına aykırı olduğu ve taşıyıcı annenin doğurduğu çocukla kuracağı bağdan dolayı dünyaya geldikten sonra teslim etmek istemeyeceği ileri sürülmüştür. Buna karşılık taşıyıcı annelik lehinde olan görüşler uyarınca taşıyıcı annelik, üreme hakkı kapsamında sayılan bir yöntem olup çocuk sahibi olamayan çiftlere umut olmaktadır. Ayrıca bu görüşe göre, taşıyıcı annelik sözleşmesinde öngörülen edimler taşıyıcı annenin emeğinin karşılığı olup metalaşmaya veya sömürüye yol açmamaktadır.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinin geçerliliği hakkında öğretideki baskın görüşe göre, taşıyıcı annelik sözleşmesi ODNK ve ÜYTY hükümlerince yasaklandığı için hem emredici hükümlere hem de TMK m. 23 ve TBK m. 27 anlamında kişilik haklarına ve ahlâka aykırı sayıldığı için kesin hükümsüzdür. Ancak baskın görüş uyarınca burada TBK m. 81 hükmünde yer alan iade yasağı uygulanmayacak ve taşıyıcı anne maddî bir ivaz edinmiş ise bunu iade edecektir.

Taşıyıcı annelik yönteminin geçerliliğiyle ilgili katıldığımız görüş uyarınca, taşıyıcı annelik yönteminin hukuken geçerli hâle getirilmesi gerekmektedir. Zira taşıyıcı annelik yönteminin mevzuatta yasaklanması, çiftlerin yurtdışında bu yöntemle çocuk sahibi olmasına engel olmamaktadır. Dolayısıyla bu yöntemin yasaklandığı bir ülkede yaşayan ve bu yöntemle çocuk sahibi olmak isteyen gönüllü ebeveynler, taşıyıcı anneliğe izin

verilen bir başka ÷lkeye gitmekte ve bu y÷nteme orada başvurmuştur. Bu durum da “sınırāşan taşıyıcı annelik” ve “taşıyıcı annelik turizmi” olgularını doğurmuştur.

Taşıyıcı annelik yöntemine yabancı bir ÷lkede başvurulması sonucunda yabancı unsurlu bu ilişkide vasıflandırma, ehliyete, şekle, hukukî ilişkinin esasına uygulanacak hukukun belirlenmesi gibi pek çok milletlerarası özel hukuk sorunu doğmaktadır. Bu anlamda, taşıyıcı annelik ilişkisinin vasıflandırılması için baskın görüş uyarınca *lex fori* dikkate alındığı için borçlar hukuku veya aile hukukuna ilişkin bir hukukî ilişki olarak vasıflandırılması önem taşımaktadır. Ayrıca taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda dünyaya gelen çocuğun soybağının belirlenmesi için de MÖHUK m. 16 hükmünün dikkate alınması gerekmektedir. Türk kanunlar ihtilâfı kurallarının yetkili kıldığı yabancı hukukun uygulanmasından vazgeçilebilmesini sağlayan kamu düzeni müdahalesi ve doğrudan uygulanan kurallar bakımından da taşıyıcı annelik yönteminin incelenmesi gerekmektedir. Öğretideki baskın görüş uyarınca Türk hukukunda taşıyıcı annelik sözleşmesi genel ahlâka ve kamu düzenine aykırı kabul edildiğı için, MÖHUK m. 5 hükmüne göre yabancı hukuk yerine Türk hukuku uygulanacaktır. Bir diğerk görüşe göre ise ODNK ve ÜYTY hükümlerinde açıkça yasaklanmakta ve bu düzenlemeler devletin sağlık politikası ile ilgili düzenlemeler olduğı için taşıyıcı annelik doğrudan uygulanan kural olarak kabul edilecek ve kamu düzeni müdahalesi devreye girmeyecektir.

AIHM taşıyıcı annelik yöntemiyle ilgili başvuruları AIHS m. 8 anlamında özel hayat ve aile hayatının korunması hakkı kapsamında değerlendirmektedir. AIHM S. H. ve Diğerkleri/Avusturya ve *Mennesson*/Fransa davalarında, ÷lkelerin taşıyıcı annelik yöntemini yasaklama veya mevzuatında izin verme bakımından geniş bir takdir hakkı olduğunu belirtilmiştir. Bu sebeple sırf bir ÷lke hukukunda taşıyıcı annelik yöntemine izin verilmemiş olması durumu, AIHS. m. 8 hükmüne aykırılık teşkil etmemekteyken; bu

durum sonucunda çocuğun üstün menfaati ilkesinin zedelenmekteyse AİHS m. 8 hükmüne aykırılıktan söz edilebilmektedir.

AİHM kararları ve karşılaştırmalı hukuktaki düzenlemeler ışığında bakıldığında, taşıyıcı annelik hususunda yeknesaklık bulunmadığı görülmektedir. AİHM'nin *Labassee*/Fransa davasında kabul ettiği ayrım uyarınca taşıyıcı annelik hususunda ülkeler; bu yönetime izin veren, izin vermeyen ve tarafsız kalan olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Taşıyıcı anneliğe izin veren ülkelere taşıyıcı anneliğin kavramsal olarak ilk kez ortaya çıktığı ve bu alanda gündeme gelen ilk davaya ev sahipliği yapan ABD'nin yanı sıra Yunanistan, Rusya, Ukrayna, Tayland, İngiltere, İsrail gibi ülkeler örnek verilebilirken, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Türkiye gibi ülkeler mevzuatlarında taşıyıcı annelik yöntemine izin vermemektedir. Hollanda, İrlanda, Belçika, Arjantin ise, taşıyıcı annelik konusunda tarafsız kalan ülkelere birkaçıdır.

Sınıraşan taşıyıcı anneliğin yaygınlaşması sonucunda, hem medeni hukuk hem de milletlerarası özel hukuk alanında pek çok tartışma gündeme gelmiştir. Sınıraşan taşıyıcı anneliğin sonucunda doğan çocukların soybağının ne olacağı, hukukî ebeveynlerinin kimler olacağı gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Nitekim uluslararası anlamda pek çok mahkeme kararı birbiriyle çelişmektedir. Bir ülkede taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun gönüllü ebeveynlerine verilen doğum belgesi, bir başka ülkede tanınmama riskiyle karşı karşıyadır. Yine, çocuğun gönüllü ebeveynlerin vatandaşlığını kazanamaması, gönüllü ebeveynlerin çocuk ile ayrı kalmak zorunda kalması gibi sorunlar da gündeme gelmektedir.

Taşıyıcı annenin herhangi bir davranışı sonucunda çocuğun zarar görmesi, taşıyıcı annenin çocuğu aldırarak istemesi, taşıyıcı annenin çocuğu teslim etmekten vazgeçmesi gibi durumlarda sözleşmenin geçerliliği ve uygulanabilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Zira bu gibi durumlarda tarafların ifaya zorlanabilirliği ve gönüllü ebeveynlerin taşıyıcı annelik sözleşmesine dayanarak taşıyıcı anneden herhangi bir talepte bulunup bulunamayacağı sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

Taşıyıcı annelik konusunda soybağı hukuku, miras hukuku, vatandaşlık hukuku gibi alanlarda pek çok tartışma gündeme gelse de gelişen imkânlarla ayak uydurmak ve ortaya çıkabilecek olası hukukî sorunlara çözüm oluşturmak için konunun pek çok yönden ele alınması gereksinimi oluşmuştur.

Taşıyıcı annelikte soybağı bakımından ele alındığında TMK m. 282/1 hükmü doğal ve hukukî soybağının örtüştüğü “*mater semper certa est*” ilkesinin gereği olarak doğuran annenin aynı zamanda çocuğun genetik annesi olduğu zamanda kaleme alınmıştır. Ancak günümüzde yumurtası kullanılan genetik anne, çocuğun dünyaya gelmesini isteyen gönüllü anne, çocuğu dünyaya getiren biyolojik anne gibi pek çok anne modeli ortaya çıktığı için bu hüküm teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmış ve pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu anlamda taşıyıcı annenin soybağı bakımından doğum olgusunun üstün tutulması, genetik bağı üstün tutulması, çifte annelik durumunun kabulü ve niyet olgusunun üstün tutulması görüşü olmak üzere dört görüş ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar mevcudiyetini sürdürse de mevzuatımızda mevcut TMK m. 282/1 hükmü gereği doğuran taşıyıcı anne hukuken anne sayılacak ve bu hükmün kesin karine niteliğinden ötürü çocuğun genetik anne ile soybağının kurulması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla genetik anne ile çocuk arasında soybağının kurulması için öğretilerde baskın görüş uyarınca çocuğun evlat edinilmesi gerekmektedir. Ancak bu hukukî kurumun uygulanması bakımından eleştirilecek ilk husus, çocuğu dünyaya getiren ve teslim etmek istemeyen annenin çocuğun evlat edinilmesi için TMK m. 306 vd. hükümlerine göre rızasını esirgeme ihtimalinin bulunmasıdır. İkinci husus ise evlât

edinme durumunda miras hukuku bakımından tek yönlü mirasçılığın kabul edilmesi durumunda gönüllü ebeveynlerin genetiğine sahip olan ve taşıyıcı annelik yöntemiyle dünyaya gelen çocukların, doğal dölleme yöntemiyle dünyaya gelen çocuklardan farklı bir hukukî duruma tâbi olmasıdır. Zira evlatlık ve altsoyu, böyle bir durumda gönüllü ebeveynlerine kan hısımları gibi yasal mirasçı olabilecekken; evlat edinen gönüllü ebeveynler ve hısımları, taşıyıcı annelik sonucunda dünyaya gelen çocuğun ölmesi durumunda ona mirasçı olamayacaktır.

Sınırâşan taşıyıcı annelik yöntemi ile çiftler, bir başka ülkede taşıyıcı anneliğe başvurmaktadır. Bu yöntemde gönüllü ebeveynlerin vatandaşlığı ile taşıyıcı annenin vatandaşlığı farklı ülkeler olabilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık alanında pek çok hukukî sorun doğabilmektedir. Taşıyıcı annelik yöntemine izin verilen ülkelerde genellikle gönüllü ebeveynlerin yasal ebeveyn olarak kaydedilmesi aşamasında sorunla karşılaşmazken; sınırâşan taşıyıcı annelik durumunda gönüllü ebeveynlerin çocuklarını kendi ülkelerine götürme sürecinde sorun yaşadıkları, hatta zaman zaman çocuğun vatansız kalması sonucuyla dahi karşılaşıldığı belirtilmelidir. Ülkeler sınırâşan taşıyıcı anneliği özendirmemek ve üreme turizmini engellemek için, taşıyıcı annelik yöntemiyle yurtdışında doğan çocuğa pasaport vermeyi reddetmekte ve çocuğun ülkeye girişine engel koymaktadır. Ancak taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuklar, sırf bu yöntemle dünyaya geldikleri için dezavantajlı konumda yer almamalıdır.

Aleyhte düşünen yazarlara göre Türk hukukunda taşıyıcı annelik kanunda yasaklanmasının yanı sıra, Türk toplumunun sosyal ve geleneksel yapısına da aykırıdır. Ancak bu yöntemin yasaklanması sonucunda ebeveynler yurt dışında sınırâşan taşıyıcı anneliğe başvurmakta ve bu da değinildiği üzere birçok hukukî sorunu beraberinde getirmektedir. Zira yasak getirilmesi, çiftleri taşıyıcı annelik uygulamasına başvurmadan

alıkoymamakta; aksine, onların sınıraşan taşıyıcı anneliğe başvurmalarına sebep olabilmektedir. Bu nedenle ülkemizde de taşıyıcı annelik yönteminin yasaklanmasından ziyade, tıbbî gelişmelere ayak uydurması için tüm şartlarıyla kanunla açıkça düzenlenmesi gerekmektedir. Kanunen düzenlenmesi; hukukî güvenlik ilkesinin gereğine de uygun olacaktır. Düzenleme yapılırken özellikle çocuğun üstün yararı ilkesinin esas alınması gerekmektedir.

Taşıyıcı annelik yönteminin ülkemizde yasallaştırılacağı olasılıkta da bu yönteme izin verilen ülkelerdeki bazı düzenlemeler dikkate alınmalıdır. Öncelikle bu yöntemin sömürüye neden olmaması adına ticarî olmayan taşıyıcı anneliğe izin verilmesi ve yalnızca hastane raporuyla sabit zorunlu durumlarda başvurulabilen bir yol olması gerekmektedir. Ayrıca yine çocuğun soybağının bir an önce belirlenebilmesi ve sorunların önlenmesi adına gönüllü ebeveynlerin çocuğun doğumundan itibaren belirli bir süre içerisinde doğum belgesi ve velayet hükmü için başvurabilmesi sağlanmalıdır.

Taşıyıcı annelik yöntemi bakımından ülkeler arasında yeknesaklık bulunmamasının yanı sıra bu yöntemin sonucunda ortaya çıkabilecek durumları düzenleyen ve bu hukukî sorunlara çözümler getiren bir milletlerarası anlaşma da bulunmamaktadır. AİHM'nin görüşüne bakıldığında, her ne kadar ülkelere bu hususta geniş bir takdir yetkisi tanınsa da taşıyıcı annelik sözleşmesi sonucunda doğan çocukların genetik ebeveynleriyle soybağının kurulmasının engellenmemesi gerektiği ve çocuğun üstün yararı ilkesinin takdir yetkisinin sınırını oluşturduğu belirtilmiştir. Lahey Milletlerarası Konferansı Daimi Bürosu'nun yayınladığı raporlarda da çocuğun vatansız kalmaması, soybağının bir an önce kurulması gibi çocuğun menfaatini önemli ölçüde ilgilendiren durumların sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Daimi Büro tarafından sınıraşan taşıyıcı annelik

sözleşmesi sonucunda verilen yabancı mahkeme kararlarının tanınmasıyla ilgili olarak 2023'te bir final raporunun yayınlanması ve bunu takiben bir protokol hazırlanması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA*

- ACABEY, Mehmet Beşir: **Soybağının Kurulması Genel Olarak Sonuçları**, İzmir, Güncel Hukuk Yayınları, 2002.
- AKINCI, Ziya, DEMİR GÖKYAYLA, Cemile: **Milletlerarası Aile Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2010.
- AKINTÜRK, Turgut, ATEŞ, Derya: **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku**, C. 2, 23. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2021.
- AKYÜZ, Emine: **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, 8. Bası, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2021.
- ALİŞAN ŞAHİN, S. Miraç: **Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezlerinin Hukuki Sorumluluğu**, İstanbul, Aristo Yayınları, 2021.
- ALTINER YOLCU, Fatma Zeynep: “Soybağının Reddi Davasında Biyolojik Baba”, **İAHFD**, C. 6, S. 2, 2020, s. 249-268.
- American College of Obstetricians and Gynaecologists, Surrogate Motherhood** (ACOG Committee Opinion No. 397), *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, C. 111, 2008.
- ANDERSON, Elizabeth: “Is Women’s Labor a Commodity”, **Philosophy & Public Affairs**, C. 19, S. 1, 1990, s. 71-92 (Commodity).

* Bu kısımda yalnızca birden çok kez başvurulmuş kaynaklara yer verilmiştir. Bunun dışındaki kaynaklar ilgili dipnotta yer almaktadır. Birden fazla eseri bulunan veya aynı soyadı taşıyan yazarlara atıfta bulunulurken kullanan kısaltmalar parantez içerisinde gösterilmiştir.

- ANDERSON, Elizabeth: “Why Commercial Surrogate Motherhood Unethically Commodifies Women and Children: Reply to McLachlan and Swales”, **Health Care Analysis**, C. 8, S. 1, 2000, s. 19-26.
- ANLEU, Sharyn Roach: “Surrogacy: For Love But Not for Money?”, **Gender and Society**, C. 6, S. 1, 1992, s. 30-48.
- APAYDIN, Eylem: “A New Challenge to the Turkish Family Law Posed bu Artificial Insemination: Validity and Consequences of Contract for Surrogate Motherhood”, **Law and Forensic Science**, C. 16, S. 2, 2018, s. 15-29.
- ARAT, Tuğrul: “Yabancı İlamların Tanınması ve Tenfizi”, **AÜHFD**, C. 21, S. 1, 1964, s. 421-527.
- ARDA, Berna, ŞAHİNOĞLU PELİN, Serap, KAYI, Ayten Çangır: “Yardımcı Üreme Tekniklerinin (IVF’nin) Getireceği Tıbbî Etik Sorunlar”, **Tıbbî Etik**, C. 1, S. 1, 1993, s. 53-58.
- ARIDEMİR, Arzu Genç: The Problems Paternity between the Child and the Mother in Turkish Law”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı**, C. 1, 2017, s. 17-23.
- ARMSTRONG, Sylvie: “Commercial Surrogacy: Building Families Outside of Family Law”, **Hastings Journal on Gender and the Law**, C. 33, S. 1, 2022, s. 3-28.
- ARVIDSSON, Anna et al.: “Surrogate Mother- Praiseworthy or Stigmatized a Qualitative Study on Perceptions of Surrogacy in Assam, India”, **Global Health Action**, C. 10, 2017, s. 1-10.
- ATEŞ, Bilge: “Soybağı ve Soybağı Alanında Oluşabilecek Hukuksal Problemler”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2016 (Soybağı).

- ATEŞ, Mustafa: “Nesep Hukuku Yönünden Sun’i Usullerle Dünyaya Getirilen Çocukların Durumu”, **YD**, C. 20, S. 3, 1994, s. 325-344 (**Nesep**).
- AYBAY, Rona, DARDAĞAN, Esra: **Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunlar İhtilafı)**, 2. Bası, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- AYDIN, Erdem: “Taşıyıcı Annelikle İlgili Etik Sorunlar”, **Uzmanlık Sonrası Eğitim ve Güncel Gelişmeler Dergisi**, C. 3, S. 1, s 19-25 (**Taşıyıcı Annelik**).
- AYDIN, Melike Belkis: “Yapay Döllenme Tekniklerinin Soybağı Hukuku ve Kişilik Hakları Bakımından Sonuçları”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 2013.
- AYDIN, Öztürk: “Homolog Döllenme Yoluyla Elde Edilen Tüpteki Embriyonun Yasal Mirasçılığı”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı**, C. 22, S. 3, 2016, s. 349-374 (**Homolog Döllenme**).
- AYDIN, Öztürk: “Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşmelerin Hukuki Niteliği”, **Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 2, 2015, s. 115-141 (**Hukuki Nitelik**).
- AYDIN, Öztürk: **Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluk**, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2014 (**Hukuki Sorumluluk**).
- AYDOĞDU, Murat: **Çağdaş Hukuki Gelişmeler Işığında Evlât edinme**, 2. Bası, Ankara, Adalet Yayınları, 2010.
- AYGÜN, Mesut: "Yabancılık Unsurunun Mahiyeti ve Yargılamadaki Rolü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, 2014, s. 1025-1066.
- AYİTER, Kudret: **Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku**, 2. Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 189, 1963.

- AYTAÇ, İsmail: “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Hukuk ve Adli Tıp Açısından İncelenmesi”, **İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2002 (**Yardımcı Üreme**).
- AYTAÇ, İsmail: “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi”, **Adalet Bakanlığı Dergisi**, C. 93, S. 11, 2002 (**Nesep**).
- AZARKAN, Ezeli: **Uluslararası Hukukta Sağlık Hakkı**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018.
- BABALIOĞLU, Rabiye: “Tüp Bebek: Yardımla Üreme Teknikleri”, **SD Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi**, S. 23, 2012, s. 50-53.
- BAFRA, Jale, “Ceza Hukuku Açısından Yapay Döllenme”, **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 70, S. 1-2-3, 1996, s. 60-65.
- BALA, Nila: “The Hidden Costs of the European Court of Human Rights’ Surrogacy Decision”, **The Yale Journal of International Law Online**, C. 40, 2014, s. 11-19.
- BARAN ÇELİK, Neşe: **Milletlerarası Özel Hukukta Soybağının Kurulması**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.
- BATIGÜN, Elif Selen: **Milletlerarası Aile Hukukunda Velâyet ve Çocuğun Korunması**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021.
- BAYGIN, Cem: “Kan Bağına Dayanan Soybağı”, **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.6, S. 1-4, 2002, s. 255-284 (**Kan Bağı**).
- BAYGIN, Cem: **Soybağı Hukuku**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010 (**Soybağı**).
- BAYSAL, Başak: “Çocuğun Kökenini Öğrenme Hakkı”, **Prof. Dr. Rona Serozan’a Armağan**, C. I, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

- BELEN, Herdem: **Yeni Medeni Kanun Hükümleri Uyarınca Evlât edinme**, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.
- BENTLEY, Gillian R.: **Infertility in the Modern World**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- BEREND, Zsuzsa: **The Online World of Surrogacy**, New York, Berghahn Books, 2018.
- BERKİ, Osman Fazıl: **Türk Hukukunda Kanun İhtilafları**, 2. Bası, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 287, 1971.
- BHATTACHARYA, Siladitya, HAMILTON, Mark: **Reproductive Medicine for the MRCOG**, Cambridge, Cambridge University Press, 2021.
- BIX, Brian H.: **The Oxford Introductions to U.S. Law Family Law**, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- BOELE WOELKI, Katherina: “(Cross Border) Surrogate Motherhood: We Need to Take Action Now!”, **A Commitment to Private International Law-Essays in Honour of Hans van Loon, The Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law**, Cambridge, 2013, s. 47-58.
- BOTROS, Rizk, GARCIA-VELASCO, Juan, SALLAM, Hassan et. al.: **Infertility and Assisted Reproduction**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- BRAZIER, Margaret, GOLOMBOK, Susan, CAMPBELL, Alastair: “Surrogacy: Review for the UK Health Ministers of Current Arrangements for Payments and Regulation”, **Human Reproduction Update**, C. 3, S. 6, 1997, s. 623-628.
- CAMPBELL, Alastair V.: “Surrogacy, Rights and Duties: A Partial Commentary”, **Health Care Analysis**, C. 8, N. 1, 2000, s. 35-40.

- CİHAN, Erol: **Sosyal ve Hukuki Bakımdan Suni İlkah**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 1971.
- Cinsel Sağlık Eğitimi**, 3. Bası, Ed.: Kurtman Ersanlı, Hatice Kumcağız, Pegem Akademi Yayınları, 2020.
- COOK, Rachel, DAY SCLATER, Shelley, KAGANAS, Felicity: **Surrogate Motherhood: International Perspectives**, Oxford-Portland Oregon, Hart Publishing, 2003.
- CRAWSHAW, Marilyn, BLYTH, Eric, VAN DER AKKER, Olga: “The Changing Profile of Surrogacy in the UK-Implications for National and International Policy and Practice”, **Journal of Social Welfare and Family Law**, 2012, s. 1-11.
- CROCKIN, Susan L., EDMONDS, Meagan A. ALTMAN, Amy: “Legal Principles and Essential Surrogacy Cases Every Practitioner Should Know”, **Fertility and Sterility**, C. 113, S. 5, 2020, s. 908-915.
- CROSBY, Courtney: “Article: Keeping up with Gestational Carrier Agreements: Considerations Regarding the Regulation of Surrogacy”, **Rutgers Journal of Law & Public Policy**, C. 17, S. 2, 2020, s. 357-402.
- ÇAKAL, Ayça: **Türk Özel Hukukunda Tıbbî Müdahaleye Rıza**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018.
- ÇAM, Gülçin: “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi”, **T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 2, 2013, s. 155-171.
- ÇELİK, Nazlı Hilal: “Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu”, **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, C. 9, S. 21, 2017, s. 25-50 (Soybağı).

- ÇELİK, Nuray: “İran İslam Hukukunda Taşıyıcı Annelik”, **IV. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi 8-10 Ocak 2021 Bildiri Özetleri**, Ed.: Dr. Yakup Gökhan Doğramacı, Aristo Yayınları, 2021, s. 426-428.
- ÇELİKEL, Aysel, ERDEM, B. Bahadır: **Milletlerarası Özel Hukuk**, 17. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2021.
- ÇİÇEK M. Nedim, MOLLAMAHMUTOĞLU, Leyla: **A’dan Z’ye Yardımcı Üreme Teknikleri**, Ankara, Palme Yayınları, 2009.
- D’ALTON HARRISON, Rita: “Mater Semper Incertus Est: Who’s Your Mummy?”, **Medical Law Review**, C. 22, S. 3, 2014, s. 357-383.
- DARDAĞAN KİBAR, Esra: "Uluslararası Özel Hukukta Soybağı ve Velâyete İlişkin Sorunlar", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Ata Sakmar’a Armağan**, 2011, s. 541-560.
- DAVIES, Melanie, WEBBER, Lisa, OVERTON, Caroline: **Infertility**, Oxford, Oxford University Press, 2009.
- DEDE, İsmail: **Çocuğun Velâyet İlişkisinden Doğan Kişi Varlığı Zararlarının Tazmini**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- DEMİR, Remzi: **Hukuksal Yönleriyle İnsan Geni Üzerindeki İncelemeler**, Ankara, Adalet Yayınları, 2019.
- DEMİRKOL, Berk: **Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk**, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014.
- DOĞAN, Vahit: **Milletlerarası Özel Hukuk**, 7. Bası, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2021 (Milletlerarası Özel).
- DOĞAN, Vahit: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 17. Bası, İstanbul, Savaş Yayınevi, 2021 (Vatandaşlık).

- DORNECK, Carina: “Yapay Döllenme Tıbbının Güncel Tartışmalı Sorunları”, Çev.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 93-102.
- DÖRR, Bianka: “Taşıyıcı Anelik ve Embriyo Bağışı”, Çev.: Merve Ürem, **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 194-210.
- DURAL, Mustafa, ÖZ, Turgut, GÜMÜŞ, Alper: **Türk Özel Hukuku: Aile Hukuku**, C. 3, 16. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2021.
- DURAL, Mustafa, ÖZ, Turgut: **Türk Özel Hukuku: Miras Hukuku**, C. 4, 17. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2021.
- DURSUN KARAAHMETOĞLU, Şeyda, AYDIN ÜNVER, Tülay: "Ana ile Çocuk Arasında Kurulan Soybağının Reddi", **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 299-332.
- DÜLGER, Murat Volkan: “Tıptaki İlerlemelerin Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü – Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi**, S. 26, 2021, s. 68-73 (**Tıptaki İlerleme**).
- EKİNCİ, Sakine Biset: “Üreme Hakkı Kapsamında Üremeye Yardımcı Teknikler”, **İstanbul Medipol Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018.
- EKŞİ, Nuray: “Mahkeme Kararları Işığında Sınıraşan Taşıyıcı Aneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar”, **MHB**, C. 36, S. 2, 2016, s. 1-52.
- ERBAŞ, Rahime: “Alman Federal Embriyonun Korunması Hakkında Kanun (Alman Embriyo Koruma Kanunu)”, **Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi**, C. 4, S. 1, 2016, s. 119-132.

- EREN, Fikret: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 26. Bası, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.
- ERGÜNEŞ, Seda: “Yapay Döllenme”, **İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II**, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 167-178.
- ERKANLI ŞENTÜRK, Gözde: “Donor Gamet Kullanımlarına Etik Açıdan Bakış”, **Türkiye Biyoetik Derneği VI. Tıp Etiği Kongresi “Biyoetikte Yeni Ufuklar” Bildiri Özetleri Kitabı**, 2010, s. 259-264.
- EROL SARIYEV, Ayşe: **Alternatif Tıbbî Yöntemlerden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2015.
- EROL, Yasemin: **Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012.
- ERTEN, Rifat, ACIR, Birsen, TAŞVEREN, Sema: “Gen(DNA) Testinin İspat Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **AÜHFD**, C. 45, S. 1, 1996, s. 573-588.
- FENTON GLYNN, Claire: “Outsourcing Ethical Dilemmas: Regulating International Surrogacy Agreements”, **Med Law Revision**, C. 24, S. 1, 2016, s. 59-75 (**Outsourcing Ethical Dilemmas**).
- FENTON GLYNN, Claire: “The Difficulty of Enforcing Surrogacy Regulations”, **The Cambridge Law Journal**, C. 74, S. 1, 2015, s. 34-37 (**Enforcing Surrogacy**).
- FENTON, Rachel Anne, HEENAN, Susan, REES, Jane: “Finally Fit for Purpose? The Human Fertilization and Embryology Act 2008”, **Journal of Social Welfare and Family Law**, C. 32, S. 3, 2010, s. 2865-2870.
- FIELD, Martha A.: **Surrogate Motherhood Expanded Edition**, United States of America, Harvard University Press, 1998.

- GELGEL, Günseli: **Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler-Ders Notları**, İstanbul, Beta Yayınları, 2012.
- GENÇ, Fatma Umay, “Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu”, **Dr. Dr. h.c. Silvia Tellenbach’a Armağan**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018, s. 159-208.
- GENÇCAN, Ömer Uğur: **Soybağının Kurulması Reddi-Düzeltilmesi İtiraz Davaları ve Soybağının Hükümleri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2002.
- GERBER, Paula, O’BRYNE, Katie: **Surrogacy, Law and Human Rights**, Routledge, Cambridge University Press, 2016.
- GIRSH, Eliezer: **A Textbook of Clinical Embryology**, Cambridge, Cambridge University Press, 2021.
- GOLOMBOK, Susan et al.: **Regulating Reproductive Donation**, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- GÖÇMEN, Ahmet: “Yardımcı Üreme Teknikleri ve Üreme Tıbbı Hukuku”, **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 75-80.
- GÖĞER, Erdoğan: **Kanunlar İhtilafı (İçtihatlar Açısından Bağlama Kuralları)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, S. 326, 1973.
- GÖLCÜKLÜ, İlyas: “Sınır Aşan Taşıyıcı Annelikte Soybağının Kurulması”, **Türk Medeni Hukukunda Güncel Tartışmalar Sempozyumu, II Bildiri Özetleri**, Ed.: Dr. Öğr. Üyesi Meliha Sermin Paksoy, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2020, s. 3-6.
- GÖNENÇ, Fulya İlçin: “Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm”, **Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı, C. I, C. 22, S. 3, 2016, s. 1173-1184 (**Medikal Turizm**).

- GÖNENÇ, Fulya İlçin: “Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar”, **Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu**, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 63-82 (**Yardımcı Üreme Teknikleri**).
- GÖRGÜLÜ, Ülfet: “Taşıyıcı Annelik: Fıkhi Bir Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 15, 2010, s. 197-208.
- GRUENBAUM, Daniel: “Foreign Surrogate Motherhood: Mater Semper Certa Erat”, **The American Journal of Comparative Law**, C. 60, 2012, s. 475-505.
- GÜLOVA ÖZSOY, Sibel: “Meta Olarak Annelik”, **Biyoetik Araştırmaları**, Ed.: Yeşim Işıl Ülman, Savaş Volkan Genç, Türkiye Biyoetik Derneği Yayını No: XVI, İstanbul, 2012, s. 299-312.
- GÜLŞEN, Recep: “Ceza Hukuku Açısından Yapay Döllenme” **IV. Sağlık Hakkı ve Sağlık Hukuku Sempozyumu**, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefke Avrupa Üniversitesi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2013, s. 109-147.
- GÜMÜŞ, Mustafa Alper: **Borçlar Hukuku Özel Hükümler Kısa Ders Kitabı**, 5. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2020.
- GÜNEL YILDIRIM, Hülya: “Tıpta Yapay Döllenme ve Hukuki Sorunlar”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1996.
- GÜNGÖR, Gülin: **Tâbiyet Hukuku**, 9. Bası Ankara, Yetkin Yayınları, 2021 (**Tâbiyet**).
- GÜNGÖR, Gülin: **Türk Milletlerarası Özel Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021 (**Milletlerarası Özel**).
- GÜRBÜZ, Nagehan: **Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014.

HAKERİ, Hakan: “Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler”, **IV. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi**, Ed.: Prof. Dr. Hamit Hancı, Prof. Dr. Yener Ünver, Seçkin Yayınları, 2018, s. 509-523 (**Taşıyıcı Annelik Düşünceler**).

HAKERİ, Hakan: “Taşıyıcı Annelik”, **Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu**, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 83-92 (**Taşıyıcı Annelik**).

HAKERİ, Hakan: “Türk Hukukunda Yapay Döllenme”, **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 103-128 (**Yapay Döllenme**).

HAKERİ, Hakan: **Tıp Hukuku El Kitabı**, 24. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021 (**El Kitabı**).

HAKERİ, Hakan: **Tıp Hukuku**, 13. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2018 (**Tıp Hukuku**).

HANSEL, Feyzi: “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Yapay Döllenme Uygulamaları” **Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu**, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Kasım 2015, s. 149-166.

HATEMİ, Hüseyin: **Aile Hukuku**, 6. Bası, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2018 (**Aile Hukuku**).

HATEMİ, Hüseyin: **Hukuka ve Ahlaka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları**, Doçentlik Tezi, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976 (**Hukuka ve Ahlaka Aykırılık**).

HATZIS, Aristides N.: “The Regulation of Surrogate Motherhood in Greece”, **SSRN Electronic Journal**, 2010, s. 1-13.

- HEALEY, Justin: **Surrogacy Issues**, Australia, The Spinney Press, 2015.
- HENAGHAN, Mark: “International Surrogacy Trends: How Family Law is Coping”, **Australian Journal of Adoption**, C. 7, S. 3, 2013, s. 1-24.
- HENDRICK, Judith: **Law and Ethics in Children’s Nursing**, United Kingdom, Blackwell Publishing, 2010.
- HIBINO, Yuri: “Non-commercial Surrogacy in Thailand: Ethical, Legal and Social Implications in Local and Global Contexts”, **Asian Bioethics Review**, C. 12, 2020, s. 135-147.
- HINSON, Diane S., MCBRIEN, Maureen: “Two Questions About Surrogacy and Exploitation”, **Family Advocate**, American Bar Association, C. 34, S. 2, 2011, s. 32-36.
- HORSEY, Kirsty: “Surrogacy in the UK: Myth Busting and Reform”, **University of Kent Project Report**, C. 20, 2012, s. 1-57.
- HOWARD, Sally: “Taming the International Commercial Surrogacy Industry”, **BMJ: British Medical Journal**, C. 349, 2014, s. 717-722.
- HUMBYRD, Casey: “Fair Trade International Surrogacy”, **Developing World Bioethics**, C. 9, S. 3, 2009, s. 111-118.
- IMRIE, Susan, JADVA, Vasanti: “The Long-Term Experiences of Surrogates: Relationships and Contact with Surrogacy Families in Genetic And Gestational Surrogacy Arrangements”, **Reprod Biomed Online**, C. 29, 2014, s. 426-435.
- International Federation of Gynecology and Obstetrics and FIGO Committee for the Ethical Aspects of Human Reproduction and Women’s Health, Surrogacy**, **International Journal of Gynecology & Obstetrics** C. 102, 2008, s. 312–313.

- İSLAM, Deepan: “Outsourcing Embriyos: An Examination of the Maternal Surrogacy Market”, **Social and Administrative Sciences**, C. 5, S. 2, 2018, s. 100-115.
- ISTEREVYCH, Tetiana: "International Surrogacy Arrangements: The Problem of Recognition of Legal Parenthood", **Central European University**, 2013, s. 1-61.
- İŞİK ÖZCAN, Funda et al: “Türkiye’de Üremeye Yardımcı Teknikler ile İlgili Hukuki Düzenlemelerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi”, **Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics**, C. 3, S. 3, 2017, s. 145-149.
- İLTAŞ, Yiğit: “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 201-202, 2021, s. 1013-1054.
- İNCE AKMAN, Nurten: “Erkeğin Ölümünden Sonra Gerçekleştirilen Döllenme (Postmortal Döllenme) ve Bu Döllenme Sonucunda Doğan Çocuğun Menfaatinin Korunması”, **Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 19-70.
- İPEK, Nurcan: “Roma Hukukunda Hısımlık”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 21, S. 1, 2015, s. 167-204.
- JAUNIAUX, Eric, RIZK, Botros: **Pregnancy After Assisted Reproductive Technology**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.
- KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu: **Türk Medeni Hukuku’nda Biyoetik Sorunlar**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011.
- KAMACI, Mahmut: “Embriyon Nakillerinde Oluşan Nesep (Soybağı) Sorunları”, **II. Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 7-8 Kasım 2008, s. 93-110.

- KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan: **Roma Hukuku: Tarihi Giriş-Kaynaklar-Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması**, 18. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2020.
- KAYAK, Sevgi: “Roma Hukukunda Soybağının Kurulması”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S. 22, 2016, s. 35-50.
- KESER, Leyla: Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterschaftsvertrag), **Argumentum Aylık Hukuk Dergisi**, C. 7, S. 52, 1997, s. 306-314.
- KESKİN, Dilşad: “Bölünmüş Annelik ve Ana Yönünden Soybağının Reddi”, **Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 1-2, 2020, s. 1989-2016 (Bölünmüş Annelik).
- KESKİN, Dilşad: “Embriyonun Evlat Edinilmesi”, **Selçuk Hukuk Kongresi 2020 Özel Hukuk Tebliğleri, Tam Metin Kitabı**, Ed.: Doç. Dr. Alper Uyumaz, Doç. Dr. Mehmet Akçaal, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Tüzemen Atik, Ankara, Nobel Yayınları, 2020, s. 1-20 (Embriyo).
- KESKİN, İlknur: “Yardımcı Üreme Teknikleri- Etik ve Hukuk”, **Yaz Dinlencesi Akademik Sohbeti-4, “Üreme”**, İstanbul, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 127-137 (Etik).
- KILIÇ, Selim et al: “Bir Hemşirelik Yüksek Okulu Öğrencilerinde Taşıyıcı Anneliğe Yönelik Tutumun Belirlenmesi”, **Biyoetik Araştırmaları**, Ed.: Yeşim Işıl Ülman, Savaş Volkan Genç, Türkiye Biyoetik Derneği Yayını No: XVI, İstanbul, 2012, s. 345-352.
- KILIÇOĞLU YILMAZ, Kumru: “Yapay Döllenmede Soybağı Sorunu”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 10, S. 104, 2015, s. 43-47.

- KINDREGAN, Charles P., WHITE, Danielle: “International Fertility Tourism: The Potential for Stateless Children in Cross-Border Commercial Surrogacy Arrangements”, **Suffolk Transnational Law Review**, C. 39, S. 3, 2013, s. 527-626.
- KIRKBEŞOĞLU, Nagehan: **Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2006.
- KLEIN, Renate: **Surrogacy: A Human Rights Violation**, Australia, Spinifex Press, 2017.
- KOSCHAKER, Paul, AYİTER, Kudret: **Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977.
- KUŞ, Özgür, ÖZBEK GÜVEN, Gamze: “Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, C. 8, S. 2, 2021, s. 126-133.
- LATHAM, Stephen R.: “The United Kingdom Revisits Its Surrogacy Law”, **Hastings Center Report**, 2020, s. 6-7.
- LIMON, Cressida: “Surrogacy and Parenthood: An Overview of the Research on the Relationship ”, **Australian Journal of Adoption**, C. 7, S. 3, 2013, s. 1-16.
- LYNDON SHANLEY, Mary: “Surrogacy”, **Philosophical Foundations of Children’s and Family Law**, Ed.: Elizabeth Brake, Lucinda Ferguson, Oxford, Oxford Scholarship Online, 2018.
- MAJUMDAR, Anindita: **Transnational Commercial Surrogacy and the (Un)Making of Kin in India**, India, OUP India, 2017.

- MARGALIT Yehezkel: “From Baby M to Baby M(anji): Regulating International Surrogacy Agreements”, **Journal of Law and Policy**, C. 34, S. 1, 2015, s. 45-92 (**Surrogacy**).
- MARGALIT, Yehezkel: **Determining Legal Parentage: Between Family Law and Contract Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2019 (**Parentage**).
- MARGARIA, Alice: “Parenthood and Cross-Border Surrogacy: What is ‘New’? The ECtHR’s First Advisory Opinion”, **Medical Law Review**, C. 28, S. 2, 2020, s. 412-425.
- MARK, Stency Mariya: “Commercial Surrogacy with Special Reference to Capabilities Approach”, **GLS Law Journals**, C. 3, S. 1, 2021, s. 71-83.
- MAYDANYK, Roman A., MOSKALENKO, Kateryna V.: “Towards Creation of Unified Regulation on Surrogacy In Europe: Recent Trends and. Future Perspectives”, **Wiadomości Lekarskie**, C. 73, S. 12, 2020, s. 2865-2870.
- MCLACHLAN, Hugh, SWALES, J. Kim: “Babies, Child Bearers and Commodification: Anderson, Brazier et al., and the Political Economy of Commercial Surrogate Motherhood”, **Health Care Analysis**, C. 8, 2000, s. 1-18.
- MCLACHLAN, Hugh, SWALES, J. Kim: “Commercial Surrogate Motherhood and the Alleged Commodification of Children: A Defense of Legally Enforceable Contracts”, **Law and Contemporary Problems**, C. 72, S. 91, 2000, s. 91-107.
- MCLACHLAN, Hugh, SWALES, J. Kim: “Surrogate Motherhood: Beyond the Warnock and the Brazier Reports”, **Human Reproduction & Genetic Ethics**, C. 11, S. 1, 2005, s. 12-23 (**Surrogate Motherhood**).
- MCLEAN, Sheila, MASON, John Kenyon: **Legal & Ethical Aspects of Healthcare**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

- MCLEOD, Carolyn, BOTTERELL, Andrew: “A Hague Convention on Contract Pregnancy (or “Surrogacy”): Avoiding Ethical Inconsistencies with the Convention on Adoption”, **International Journal of Feminist Approaches to Bioethics**, C. 7, S. 2, 2014, s. 219-235.
- MEGA, Ertunç et al.: “Türkiye’de Tıbbî Yardımla Üreme Tedavisine Erişim ve Üreme Hakları”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2021, C. 8, S. 1, s. 273-294.
- METİN, Sevtap: “Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik”, **İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 7-55 (**Taşıyıcı Annelik**).
- METİN, Sevtap: **Biyo-Tıp Etiği ve Hukuk**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2010 (**Biyotıp**).
- MOHAPATRA, Seema: “Adopting an International Convention on Surrogacy-A Lesson from Inter-country Adoption”, **Loyola University Chicago International Law Review**, C. 13, S. 1, 2015, s. 25-55.
- MORTAVAZI, Sarah: “It Takes a Village to Make a Child: Creating Guidelines for International Surrogacy”, **Georgetown Law Journal**, C. 100, S. 6, 2012, s. 2249-2290.
- MOSTOWIK, Piotr: **Fundamental Legal Problems of Surrogate Motherhood Global Perspective**, Warszawa, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2019.
- NAEF, Shirin: **Kinship, Law and Religion: An Anthropological Study of Assisted Reproductive Technologies in Iran**, Tübingen, Narr Francke Attempto, 2017.

NOMER, Ergin: **Devletler Hususi Hukuku**, 22. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2017

(**Devletler Hususi**).

NOMER, Ergin: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 24. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2018

(**Vatandaşlık**).

NOMER, Haluk N.: “Sunı Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri”, **Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2000, s. 545-594 (**Sunı Döllenme**).

O’CALLAGHAN, Elaine: “Surrogacy Reform and Its Impact on the Child’s Right to Birth Registration”, **Reproductive BioMedicine and Society Online**, C. 13, s. 46-50, 2021, s. 46-50.

OKTAY ÖZDEMİR, Saibe, TEK, Gülen Sinem: “Türk Hukukunda Tıp Bilimindeki Gelişmelerin Soybağına Etkileri”, **Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2013, s. 909-931.

ÖKÇÜN, A. Gündüz: **Devletler Hususi Hukuku’nun Kaynakları ve Kamu Düzeni**, 2. Bası, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, 1997.

ÖZCAN, Hande: “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti”, **Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 5, 2015, s. 95-113 (**Soybağı**).

ÖZCAN, Zeynep: “Türk Hukuku’nda Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi ve Yaratığı Hukuki Sorunlar”, **Uluslararası Sosyal & Hukuk Çalışmaları Kongresi**, Legal Yayınları, Ekim 2018, s. 565-579 (**Taşıyıcı Annelik**).

ÖZDEMİR KOCASAKAL, Hatice, "Uluslararası Özel Hukukta Soybağı ve Velâyete İlişkin Sorunlar", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Ata Sakmar’a Armağan**, 2011, s. 561-608.

- ÖZDEMİR, Hayrunnisa, RUHİ, Ahmet Cemal: **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 3. Bası, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019.
- ÖZGENÇ, Zeynep: “Velâyetle Uygulanacak Hukukun Tespitinde Kamu Düzeni Müdahalesine İlişkin Değerlendirmeler”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 1, 2018, s. 3-47.
- ÖZPINAR, Berna: “Hekimlerin Yapay Döllmelerde Hukuki Sorumluluğu”, **II. Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara, Ankara Barosu Yayınları, 7-8 Kasım 2008, s. 33-56.
- ÖZPULAT, Funda: “Yardımcı Üreme Teknikleri, Etik ve Sağlık Personelinin Sorumlulukları”, **Kastamonu Sağlık Akademisi**, C. 2, S. 2, 2017, s. 24-43.
- ÖZSUNAY, Ergun: “Rights of Embryo and Foetus in Private Law”, **Convergence of Legal Systems in the 21st Century General Reports Delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law**, Avustralya, 14-21 Temmuz 2002, Bruxelles 2006, s. 1274-1413 (**Uluslararası Kongre**).
- ÖZSUNAY, Ergun: “Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri” Bakımından Amerikan Yaklaşımı ve Kara Avrupası Hukukları Üzerindeki Yansımalar”, **IV. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi 8-10 Ocak 2021 Bildiri Özetleri**, Ed.: Dr. Yakup Gökhan Doğramacı, Aristo Yayınları, 2021, s. 510 (**Kongre**).
- ÖZSUNAY, Ergun: “Taşıyıcı Annelikle İlgili Hukuksal Sorunlar”, **Güncel Hukuk Dergisi**, C. 8, S. 44, 2007, s. 28-29 (**Taşıyıcı Annelik**).
- ÖZSUNAY, Ergun: “Üremeye Yardımcı Tedavi Tekniklerine İlişkin Hukuki Sorunlar”, **II. Sağlık Hukuku Kurultayı**, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 7-8 Kasım 2008, s. 57-90 (**Hukuki Sorunlar**).

- ÖZTAN, Bilge: **Miras Hukuku (Tablolar ve Örneklerle)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021 (**Miras**).
- ÖZTAN, Bilge: **Şahsın Hukuku Hakiki Şahıslar**, 10. Bası, Ankara, Turhan Yayınları, 2001 (**Şahsın Hukuku**).
- ÖZTEKİN GELGEL, N. Günseli: “Türk Devletler Özel Hukukunda Velâyet ve Vesayet Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin Bazı Problemler”, **MHB**, C. 35, S. 2, 2015, s. 107-138.
- PARLAK BÖRÜ, Şafak: "Aile Hukukunda Zor Bir Dönemeç: Karşılaştırmalı Hukuk Bakış Açısıyla Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Güncel Gelişmeler", **MHB**, C. 39, S.1, 2019, s. 63-110.
- PARVIN LASKER, Shamima: “Surrogacy Around the World?”, **Bangladesh Journal of Bioethics**, C. 8, S. 3, 2017.
- Permanent Bureau of the Hague Conference on Private International Law (HCCH), "News from the Hague Conference on Private International Law" **Uniform Law Review**, C. 25, S. 4, 2020.
- PIERSANTI, Valeria et al.: “Surrogacy and “Procreative Tourism”, What Does the Future Hold from the Ethical and Legal Perspectives?”, **Medicina**, C. 57, S. 47, 2021, s. 1-16.
- PILLAI, Aneesh V.: “Intended Parents and the Legal Concerns in Surrogacy Practices”, **Rostrum Law Review**, C. 1, S. 3, 2014, s. 1-6.
- PYRCE, Caitlin: “Surrogacy and Citizenship: A Conjunctive Solution to a Global Problem”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, C. 23, S. 2, 2016, s. 925-952.

- QUINLAN, Adam: “Recognizing Gestational Surrogacy Contracts: “Baby Steps” Toward Modern Parentage Law in Maine after Nolan v. LaBree”, **Maine Law Review**, C. 65, S. 2, 2013, s. 807-821.
- REBOUCHE, Rachel: “Contracting Pregnancy”, **Iowa Law Review**, C. 105, 2020, s. 1591-1641.
- REYHANİ YÜKSEL, Zeynep: **Velâyet Hakkı ve Anayasal Sınırları**, 2. Bası, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2020.
- RIGON, Amalia, CHATEAU, Celine: Regulating International Surrogacy Arrangements-State of Play, **European Parliament-Legal Affairs Briefing**, s. 1-7.
- RUHİ, Ahmet Cemal: **Milletlerarası Özel Hukukta Kamu Düzeni Müdahalesi**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019.
- RÜSCHEN, Anneke V.: "Das Verbot von Leihmutterchaften im Lichte der EMRK-EGMR, Urt. v. 26.06.2014 (endgültig 26.09.2014), Beschwerde Nr. 65192/11", **Fasikül Hukuk Dergisi**, S. 97, 2017, s. 14-17.
- SARGIN, Fügen: “Karakteristik Edim Teorisine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **AÜHFD**, C. 50, S. 2, 2001, s. 37-95.
- SAVAŞ, Esra: “Tıp Hukukunda Taşıyıcı Annelik”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.
- SAVRAN, Bülent: “İn Vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferinde Etik ve Hukuksal Sorunlar”, **Tıbbî Etik**, C. 4, S. 2, 1996, s. 74-78.
- SAYMAN, Yücel: “Biohukuk”, **Milletlerarası Özel Hukuk Perspektifiyle Biohukuk Toplantı Sunumları ve Tartışmalar**, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 160-184.

- SEROZAN, Rona: **Borçlar Hukuku Genel Bölüm-İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2016. (İfa)
- SEROZAN, Rona: **Çocuk Hukuku**, 2. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2017. (Çocuk)
- SERT, Gürkan et al.: “Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığında Haklar Ekonomik Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 22 No’lu Yorumu 2016”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, C. 6, S. 2, 2019, s. 65-81.
- SERT, Gürkan, TURAN, Zekiye, USLU, Bahar: “Yaşam Hakkı Kapsamında Türk Hukukunda Embriyo ve Fetüsün Yasal Statüsü”, **Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics**, C. 3, S. 3, 2017, s. 133-138.
- SERT, Gürkan: **Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020 (Tıp Hukuku).
- SERT, Gürkan: **Vakalarla Türkiye’de Üreme Hakları**, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, 2012 (Üreme Hakları).
- SERT, Selin: “Yapay Döllenme ve Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuksal Düzenlemeler”, **Legal Hukuk Dergisi Özel Sayı Rona Aybay’a Armağan**, C. 1, Legal Yayınları, 2014, s. 2013-2029 (Yapay Döllenme).
- SEYHAN, Nebahat Aybike: “Milletlerarası Özel Hukukta Velâyet”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2018.
- SHER, Geoffrey, MARRIAFE DAVIS, Virginia, STOESS, Jean: **In Vitro Fertilization: The A.R.T. of Making Babies (Assisted Reproductive Technology)**, New York, Sky Horse Publishing, 2013.
- SHERPE, Jens M., FENTON-GLYNN, Claire, KAAAN, Terry: **Eastern and Western Perspectives on Surrogacy**, Cambridge, Insertia, 2019.

- SILLS, Eric Scott: **Handbook of Gestational Surrogacy: International Clinical Practice and Policy Issues**, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- SİNEM TEK, Gülen: “Türk Hukukunda Kadının Vücudu Üzerindeki Tasarruf Hakkını Sınırlayan Düzenlemeler”, **İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II**, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 103-130.
- SOSSON, Jehanne: “Art and Surrogacy in Belgium”, **Access to Assisted Reproductive Technologies the Case of France and Belgium**, Ed.: Jennifer Merchant, New York, Berghahn Books, 2020, s. 30-48.
- SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem, KOÇHİSARLIOĞLU, Cengiz: “Taşıyıcı Annelik, Ortaya Çıkaracağı Hukuksal Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **4.Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hukuk, Konferans Bildiri Kitabı**, C. 2, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2013.
- SPIVACK, Carla: “National Report: The Law of Surrogate Motherhood in the United States”, **The American Journal of Comparative Law**, C. 58, 2010, s. 1-11.
- STARK, Barbara: “Transnational Surrogacy and International Human Rights Law”, **ILSA Journal of International & Comparative Law**, C. 18, S. 2, 2012, s. 369-386.
- SÜLEYMAN, Sıraç, İŞLETEN, Mehtap İpek: “Türk Hukukunda Soybağının Kurulması”, **İAÜHFD**, C. 4, S. 1, 2018, s. 105-120.
- SÜMER, Fatma: "Anayasal Haklar Bağlamında Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri", **7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, 2015.
- SYDOW, Gernot: “Sunı Döllenme-Almanya’daki Hukuki Durum ve Reform Perspektifleri”, Çev.: Doç. Dr. Tahir Muratoğlu, Ceyda Ceren Yüksel, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, 2020, s. 499-508.

- ŞANLI, Cemal, ESEN, Emre, ATAMAN FİGANMEŞE, İnci: **Milletlerarası Özel Hukuk**, 9. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021.
- ŞENSÖZ MALKOÇ, Ebru: “Milletlerarası Özel Hukukta Embriyo”, **Milletlerarası Özel Hukuk Perspektifiyle Biohukuk Toplantı Sunumları ve Tartışmalar**, İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 125-158 (**Embriyo**).
- ŞENSÖZ MALKOÇ, Ebru: “Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk”, **MHB**, C. 35, S. 2, s. 13-49 (**Taşıyıcı Annelik**).
- ŞİMŞEK, Ayşe: “İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale, 2013.
- TANRIBİLİR, Feriha Bilge: **Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Koruma Mekanizmaları**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011.
- TARMAN, Zeynep Derya: **Milletlerarası Özel Hukuk El Kitabı**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2019.
- TEKDOĞAN BAHÇIVANCI, Işıl S.: “Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, **II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu**, Türkiye Barolar Birliği, C. 1, 2019, s. 747-778.
- TEKİNALP, Gülören, UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer: **Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları**, 12. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2016.
- TEKİNALP, Gülören: **Milletlerarası Özel Hukuk Bağlama Kuralları**, Güncelleştirilmiş 13. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2020.
- TİRYAKİOĞLU, Bilgin: **Milletlerarası Özel Hukukta Çocuklara İlişkin Kurallar**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Bilim Serisi: 6, 1991.

- TORRES, Gloria, SHAPIRO, Anne, MACKEY, Tim K.: “A Review of Surrogate Motherhood Regulation in South American Countries: Pointing to a Need for an International Legal Framework”, **BMC Pregnancy and Childbirth**, C. 19, S. 46, 2019, s. 1-12.
- TOSUN, Öztekin: “Ceza Hukuku Bakımından Sun’i İlkah”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 25, S. 1-4, 1960, s. 107-115.
- TRIMMINGS, Katarina, BEAUMONT, Paul: “International Surrogacy Arrangements: An Urgent Need for Legal Regulation at the International Level”, **Journal of Private International Law**, C. 7, S. 3, 2011, s. 627-647.
- TSAI, Shelun et al.: “Surrogacy Laws in The United States”, **Obstetrics & Gynecology**, C. 135, S. 3, 2020, s. 717-722.
- TURAN BAŞARA, Gamze: “Çocuğun Biyolojik Ana-Babasını Öğrenme Hakkı”, **Evrensel Hukuk İlkeleri Işığında Türk Medeni Hukukunda Değişimler Sempozyumu**, Ed.: Yrd. Doç. Dr. Emel Badur, Yrd. Doç. Dr. Gamze Turan Başara, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s. 265-283.
- TURAN, Ramazan: “Soybağının Reddi Davası ve Yapay Döllenme, Tüp Bebek ve Taşıyıcı Annelik Hâllerinde Soybağının Belirlenmesi ve Reddi”, **Terazi Hukuk Dergisi**, C. 15, S. 168, 2020, s. 1651-1662.
- TURGUT, Cemile, IŞIK, Göksu: “Türk Medeni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, **Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 4, S. 7, 2018, s. 221-240.
- TURGUT, Cemile: **Yapay Döllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016.

- TURP, Ahmet Berkız et al.: “Infertility and Surrogacy First Mentioned on a 4000-year-old Assyrian Clay Tablet of Marriage Contract in Turkey”, **Gynecological Endocrinology**, C. 34, S. 1, 2018, s. 25-27.
- TÜRKMEN, S. Ahsen: “Milletlerarası Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik”, **Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler**, Ed.: Prof. Dr. Günseli Öztekin Gelgel, Doç. Dr. Faruk Kerem Giray, İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s. 103-136.
- TÜZÜN ARPACIOĞLU, Işıl: “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 1, 2013, s. 11-20.
- TÜZÜNER, Özlem: **Adli Genetik ve Tıbbî Biyoloji Bilimlerinin Soybağı Hukukuna Etkileri**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2016.
- UNGAN ÇALIŞKAN, Hazal: “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Dergisi**, C. 22, S. 1, 2016, s. 489-509.
- USTA, Sevgi: **Çocuk Hakları ve Velâyet**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2012.
- UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer: “Fertilite Turizminin Hukuki Arka Planı”, **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019 (**Fertilite Turizmi**).
- UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer: “Yeni MÖHUK’a Göre Soybağı İlişkisine Uygulanacak Hukuk Sorunu”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2-1, 2008, s. 315-322 (**Soybağı**).
- UYANIK ÇAVUŞOĞLU, Ayfer: “Devletler Özel Hukukunda Yapay Döllenme Sonucunda Dünya’ya Gelen Çocuk ile Ana ve Babası Arasındaki Nesep İlişkisine Uygulanacak Hukuk Sorunu”, **Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi**, 2006, S. 17-1, s. 7-64 (**Yapay Döllenme**).

- UYANIK, Ayfer: **Sağlık Turizmi ve Milletlerarası Tıp Hukuku Mevzuatı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.
- UYUMAZ, Murat: **Soybağı Davalarında Usule İlişkin Hükümler**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2015.
- ÜNVER, Yener: “Ceza Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelik”, **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 292-341.
- ÜREM, Müge: “Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar”, **İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II**, İstanbul Barosu Yayınları, 2012, s. 79-102.
- VAN NIEKERK, Anton, VAN ZYL, Liezl: “The Ethics of Surrogacy: Women’s Reproductive Labour”, **Journal of Medical Ethics**, C. 21, S. 6, 1995, s. 345-349.
- WEIS, Christina: **Surrogacy in Russia: An Ethnography of Reproductive Labour, Stratification and Migration**, United Kingdom, Emerald Publishing, 2021.
- WELLS-GRECO, Michael: **The Status of Children Arising from Inter-Country Surrogacy Arrangements**, Netherlands, Eleven International Publishing, 2016.
- WERTHEIMER, Alan: “Two Questions About Surrogacy and Exploitation”, **Philosophy & Public Affairs**, C. 21, S. 3, 1992, s. 211-239.
- YAKUPPUR, Sendi: “İleri Teknoloji Kullanılarak Gerçekleştirilen Taşıyıcı Annelik”, **Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk**, Ed.: Zeynep Özlem Üskül Engin, C. 1, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 273-297 (**İleri Teknoloji**).
- YAKUPPUR, Sendi: “Türkiye ve Dünya’da Taşıyıcı Annelik Konusunda Hukuki Gelişmeler”, **V. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi**, Ed.: Prof. Dr. Yener Ünver, Prof. Dr. Hamit Hancı, C. 1, Ankara, Seçkin Yayınları, 2020, s. 237-245 (**Hukuki Gelişmeler**).

- YASAN TEPETAŞ, Candan: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararlarının Türk Kamu Düzeni Bakımından Anlamı", **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 177-178, 2019, s. 1219-1262.
- YENERER ÇAKMUT, Özlem: "Tıpta Aydınlatma ve Rıza", **Roche Sağlık Hukuku Günleri I: Tebliğler**, İstanbul, Deniz Ofset Matbaacılık, Temmuz 2007 (Aydınlatma).
- YENERER ÇAKMUT, Özlem: **Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Çocuğun Soybağını Değiştirme Suçu**, İstanbul, Beta Yayınları, 2008 (Soybağı).
- YILDIRIM, Abdülkerim: **Türk Aile Hukuku**, 4. Bası, Ankara, Monopol Yayınları, 2021 (Aile).
- YILDIRIM, Hülya Deniz: "Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar", **Adli Tıp Dergisi**, C. 31, S. 3, 2017, s. 143-154 (Üremeye Yardımcı Tedavi).
- YILDIZ, Canset, KARTAL, Dilşah Büşra, TIRYAKI, Beyza: "Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu", **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, C. 7, S. 2-1, 2008, s. 555-573.
- YILMAZ, Sinan: "Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim "Surrogate Motherhood", **İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2002.
- YILMAZ, Süleyman, YILDIRIM, Abdülkerim: **Medeni Hukuk-I**, 2. Bası, Ankara, Seçkin Yayınları, 2021.
- ZENGİN, Mehmet Ali: **Biyoloji Uygulamaları ve Tıbbî Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012.

ZEVKLİLER, Aydın: "Tedavi Amaçlı Müdahalelerle Kişilik Hakkına Saldırının Sonuçları (1982 - 1983 Öğretim Yılı Açılış Dersi Metni)", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1, 1983, s. 1-37.

ZEYTİN, Zafer: "Üreme Tıbbı, Soybağı ve Hukuki Sonuçları", **Tıp Hukuku Dergisi**, C. 5, S. 8, 2015, s. 211-232.

İNTERNET KAYNAKLARI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Basın ve Halkla İlişkiler Birimi'nin Taşıyıcı Annelikle İlgili Aralık 2021 Tarihli Bilgi Notu, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Surrogacy_eng.pdf (E.T: 03.01.2022).

BEAUMONT, Paul, TRIMMINGS, Katarina: "The European Court of Human Rights in Paradiso and Campanelli v. Italy and the Way Forward for Regulating Cross-Border Surrogacy", 2017 s. 1-21, https://www.abdn.ac.uk/law/documents/CPIL%20Working%20Paper%20No%202017_3.pdf (E.T: 10.08.2021).

DÜLGER, Murat Volkan: "Organ ve Doku Nakli, Taşıyıcı Annelik ve Sperm Bağışına İlişkin Düzenlemeler Getiren Kanun Teklifi Hakkında Değerlendirme", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3792280 (E.T: 10.06.2021) (**Organ ve Doku**).

Füsün Sayek TTB Raporları, Kitapları, Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler, Ankara, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2009, s. 58, <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/belgeler2009.pdf> (E.T: 12.08.2021).

https://en.wikipedia.org/wiki/Baby_M (E.T: 12.03.2021).

<https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi--nesebi--mirasi--mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmuhakkinda?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d> (E.T: 10.08.2021).

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tasiyici-annelik-bebekler-kuralsizlik-nedeniyle-risk-altinda-mi-1371369> (E.T: 14.08.2021).

<https://www.fertilityauthority.com/articles/surrogacy-new-york-city> (E.T: 05.08.2021).

<https://www.globenewswire.com/news-release/2019/12/16/1960684/0/en/Surrogacy-Market-revenue-to-cross-27-5-billion-by-2025-Global-Market-Insights-Inc.html> (E.T: 10.08.2022).

<https://m.haberturk.com/yerel-haberler/59989966-ozel-turkiyenin-tup-bebek-yolculugunda-30-yilturkiyenin-ilk-tup-bebek-merkezi-30-yil-once> (E.T: 12.09.2021).

<https://www.ntv.com.tr/saglik/tasiyici-anneler-800-turkdogurdu,ydtdxvAOX06D253GL2nvag> (E.T: 22.05.2021).

<https://www.nytimes.com/2014/03/24/us/baby-m-and-the-question-of-surrogate-motherhood.html> (E.T: 10.03.2021).

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Children/Pages/Surrogacy.aspx> (E.T: 10.08.2021).

<https://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/multiple-definitions/en/> (E.T: 20.06.2021).

ICC Uluslararası Çocuk Merkezi, Üreme Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, http://www.icc.org.tr/uploads/documents/uremehaklari/ureme-haklari_ICC.pdf (E.T: 20.09.2021).

Lahey Milletlerarası Özel Hukuk Konferansı Daimi Bürosu tarafından hazırlanan Ön Rapor (Preliminary Report on the Issues Arising from International Surrogacy Arrangements), Mart 2012, <https://assets.hcch.net/docs/d4ff8ecd-f747-46da-86c3-61074e9b17fe.pdf> (E.T: 04.06.2021).

NICHOLLS, Michael: “Legal Problems with International Surrogacy Arrangements”, 2013, s. 1-8, <https://www.rtc.org.au/wp-content/uploads/2016/12/Legal-Problems-With-International-Surrogacy-Arrangements.pdf> (E.T: 20.06.2021).

Obstetrik ve Jinekolojide Etik Konular FIGO Komitesi Üreme ve Kadın Sağlığında Etik Görüşler Çalışması, Çev.: İsmail Dölen, Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Yayını, Ankara, 2008, https://www.tjod.org/wp-content/uploads/2012/12/etik_konular_fibo_komitesi.pdf (E.T: 14.08.2021).

ÖZDEMİR, Hayrunnisa: “Üreme Merkezlerinin Yapay Döllenmelerden Dolayı Hukuki Sorumluluğu”, **Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, S. 130, 2013, <http://e-akademi.org/makaleler/uyte.pdf> (E.T: 13.09.2021).

ŞIPKA, Şükran: “Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukukî Sorunlar”, https://www.turkhukuksitesi.com/makale_537.htm (E.T: 20.05.2021).

Taşıyıcı Annelik ve Ebeveynlik Uzman Raporu (*Report of the Experts' Group on the Parentage/Surrogacy Project*), 29 Ekim-1 Kasım 2019 Toplantı, <https://assets.hcch.net/docs/d435cffc-65ce-4047-b603-ff63ed20591c.pdf> (E.T: 22.06.2021).

TONTUŞ, H. Ömer: “Sağlık Turizmi Nedir?”, **SATURK Yayınları**, 2017, <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/02.pdf> (E.T: 11.08.2021).

ÖZET

Çalışmamızın konusu “Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik”tir. Sağlık hakkı ve üreme hakkının bir görünümü olarak karşımıza çıkan ve gelişen tıbbî teknolojin getirdiği üremeye yardımcı tedavi yöntemleri; çocuk sahibi olamayan pek çok çiftin çocuk sahibi olmasını sağlamıştır. Bu yöntemlerden biri olan taşıyıcı annelik her ne kadar ülkemizde yasaklanmış olsa da, tarihinin eskiye dayanması ve Türk çiftlerin yurtdışında bu uygulamaya başvurması nedeniyle bu kurum, önem arz etmektedir. Konu incelenirken yürürlükteki hükümlerin yanı sıra, yeri geldikçe yabancı ülkelerdeki ve eski kanundaki düzenlemelere de değinilmiştir.

Sırasıyla üremeye yardımcı tedaviler, yapay döllenme ve taşıyıcı annelik hakkında genel bilgiler, taşıyıcı annelik sözleşmesinin unsurları ve özellikle yurtdışında bu sözleşmeye başvurulması sonucunda ortaya çıkan hukukî sorunlar, çalışmamızda ele alınmıştır. Öte yandan tartışmalı noktalardan da bahsedilmiş ve bunlar öğretideki görüşler ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yabancı yargı kararları, AİHM kararları ile öğretideki görüşlere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşıyıcı Annelik, Sınıraşan Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi,

Yardımcı Üreme Yöntemleri, Yapay Döllenme.

ABSTRACT

Our study's subject is "Surrogate Motherhood in Private Law". Assisted reproductive treatments brought by the developing medical technology, which is a manifestation of the right to health and reproductive rights, have enabled many infertile couples to have children. In spite of the fact that surrogacy, which is one of these treatments, is banned in our country, this establishment is crucial since its history goes back to ancient times and Turkish couples apply to this practice abroad. While examining the subject, besides the legislation in force, the applicable law in the foreign countries and in the abolished provisions are also included when appropriate.

Respectively; general informations as to assisted reproductive treatments, artificial insemination and surrogacy, the elements of the surrogacy contracts and particularly the legal problems that arise as a result of applying to this practice abroad are discussed in our study. On the other hand, controversial aspects are also mentioned and tried to be clarified in consideration of the views in the doctrine. Furthermore, foreign court decisions, ECtHR decisions and opinions in the doctrine are also included.

Key Words: Surrogate Motherhood, Cross-Border Surrogacy Contracts, Assisted Reproductive Technologies, Artificial Insemination.